

Analiza političke karikature u hrvatskom tiskovinama

Okičić, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:760984>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij novinarstva

Petra Okičić

ANALIZA POLITIČKE KARIKATURE U
HRVATSKIM TISKOVINAMA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij novinarstva

ANALIZA POLITIČKE KARIKATURE U HRVATSKIM TISKOVINAMA

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Viktorija Car

Studentica: Petra Okičić

Zagreb
rujan 2017.

Izjavljujem da sam diplomski rad *Analiza političke karikature u hrvatskim tiskovinama*, koji sam predala na ocjenu mentorici izv. prof. dr. sc. Viktoriji Car, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Petra Okičić

SADRŽAJ

POPIS ILUSTRACIJA.....	VI
1. UVOD	1
2. O KARIKATURI	2
2.1. Vrste karikature	3
2.2. Povijest karikature	6
2.3. Povijest karikature u Hrvatskoj	10
3. HUMOR I GRANICE	14
3.1. Sloboda govora i ograničenja	15
3.2. Medijska sloboda izražavanja	16
3.2.1. Kontroverzni medijski slučajevi.....	17
4. O ISTRAŽIVANJU.....	21
4.1. Cilj i zadaće istraživanja	21
4.2. Istraživačka pitanja.....	21
4.3. Metode istraživanja	22
4.3.1. Analiza narativa.....	22
4.3.2. Intervju	23
4.4. Uzorak	24
4.4.1. Uzorak analiziranih karikatura	24
4.4.2. Uzorak intervjuiranih karikaturista	24
5. HRVATSKA KARIKATURA POD POVEĆALOM.....	25
5.1. Što to govore hrvatske karikature?	25
5.1.1. Politika naša svagdašnja.....	25
5.1.2. Mediji na udaru pera karikaturista	31
5.1.3. Žene u karikaturi	35
5.2. Karikatura iznutra.....	37
5.2.1. Iz pozadine	37
5.2.2. O različitim aspektima karikature	39
5.2.3. Ograničenja	40
5.2.4. Na mladima svijet ostaje?	41
6. ZAKLJUČAK	44
LITERATURA.....	46
PRILOZI.....	49
UPITNIK.....	49
TRANSKRIPT 1	51

TRANSKRIPT 2	66
TRANSKRIPT 3	83
SAŽETAK.....	95
SUMMARY	96

POPIS ILUSTRACIJA

Slika 1: Portretna karikatura.....	3
Slika 2: Karikatura svakodnevice.....	4
Slika 3: Karikatura bez teksta.....	5
Slika 4: Prve karikature (Carracci).....	7
Slika 5: Karikatura (Honore Daumier).....	8
Slika 6: Naslovnica <i>Kopriva</i> (1919).....	12
Slika 7: Jedna od 12 spornih karikatura objavljenih u <i>Jyllands-Postenu</i>	18
Slika 8: Naslovnice <i>Charlija Hedboa</i> (2011, 2006).....	20
Slika 9: Karikatura <i>Grga</i> (Ico Voljevica).....	25
Slika 10: Karikatura <i>Felix</i> (Srećko Puntarić).....	26
Slika 11: Karikatura (Joško Marušić).....	28
Slika 12: Karikatura <i>Grga</i> (Ico Voljevica).....	29
Slika 13: Karikatura (Nik Titanik).....	30
Slika 14: Karikatura <i>Pero</i> (Oto Reisinger).....	32
Slika 15: Karikatura <i>Felix</i> (Srećko Puntarić).....	33
Slika 16: Karikatura <i>Grga</i> (Ico Voljevica).....	34
Slika 17: Karikatura (Davor Štambuk).....	35
Slika 18: Karikatura (Oto Reisinger).....	36

1. UVOD

Društvene i političke okolnosti današnjeg svijeta prepune su nestalnosti i sukoba. Novi milenij donio je i nove svjetske probleme koji uključuju terorizam, ekonomske probleme i velike migracije. Svakodnevni izvještaji u medijima pokazuju kako je različitost postala temelj za priču. U tom vrtlogu našla se i karikatura. Svjedoci smo činjenice kako i nešto naizgled bezazleno poput karikature, može sudjelovati u tragičnim raspletima političkih zavrzlama u što smo se mogli uvjeriti promatrajući događaje vezane uz francuski Charlie Hebdo. Ovaj rad ispituje što je to politička karikatura, kojim temama se bavi, kojim se sredstvima koristi te koliko daleko smije ići u komentiranju svijeta oko sebe pritom ne poštujući norme „političke korektnosti“. U prvom dijelu rada izložena je teorijska i povijesna pozadina karikature koju slijede teme slobode govora i govora mržnje, kao i kratak pregled događaja koji su potresli svijet, a vezani su upravo uz karikaturu. Istraživački dio rada uključuje analizu narativa izabranih hrvatskih karikatura i intervju s aktivnim hrvatskim karikaturistima. Dok će se analizom narativa pokušati saznati je li hrvatska karikatura dominantno politička, na koji način pripovijeda i što kritizira, intervjui bi trebali donijeti odgovore na pitanja o pravu na slobodu govora, iskustvima s cenzurom te mogućoj uvredi satirom. Početne teze rada su da je satira dio prava na slobodu govora, ali da kao takva može i uvrijediti, te da je hrvatska karikatura dominantno politička, služi se stereotipima, a postoji i (auto)cenzura. Ovaj rad donijet će nove sistematične informacije o hrvatskoj karikaturi i njezinim akterima te tako postaviti temelje za dodatna buduća istraživanja.

2. O KARIKATURI

Karikatura je kroz medije svakodnevno prisutna u ljudskim životima i postala je uobičajena pojava. Najčešće se doživljava kao usputna zabava i šaljivi osvrt na društvene aktualnosti, a čitatelji uglavnom ne zastaju predugo kako bi ju dodatno analizirali. Što je to zapravo karikatura s kojom se svakodnevno susrećemo?

„Karikatura je crtež, plastički prikaz ili opis koji, pretjerujući u prikazivanju prirodnih obilježja (preuveličavanje, umanjivanje i iskrivljavanje), pojavu subjekta čini smiješnom ili apsurdnom radi zabave ili kritike, odnosno predstavlja duhoviti (ironički, satirički, metaforički i sl.) komentar određene situacije“ (Dulibić, 2005a: 11-12).

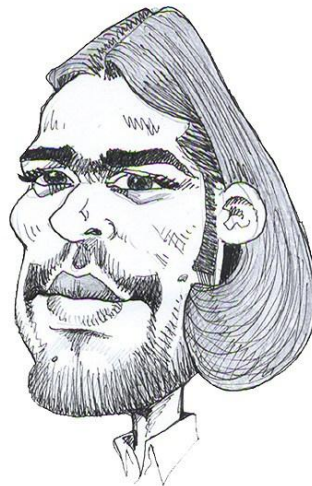
Riječ karikatura dolazi od talijanskog glagola *caricare* što znači natovarivati ili pretjerati. Pojam karikature mogao bi također biti povezan s bliskim riječima *carattere* (tal. karakter) ili španjolskim *cara* (lice). Pretpostavlja se da je riječ *karikatura* prvi upotrijebio Giovanni Atanasio Mosini u djelu *Diverse figure* (Bologna, 1646.) (prema Dulibić, 2005a: 12-13). Satira je pojam blizak karikaturi, ali ipak mnogo širi. Većina karikatura može biti objedinjena pod pojmom satire, ali sva satira ne mora biti karikaturna jer može djelovati kroz uporabu drugih sredstava (Dulibić, 2005a: 23). Satira je ciljano hiperboličko predstavljanje čija je namjena da razotkriva i ismijava „bezbrojne poroke, bedastoće, gluposti i zla ljudske vrste“ (Dulibić, 2005a: 23), a uz parodiju upotrebljava humor i ironiju. Karikatura se referira na stvarnost kojoj nudi „deformirano zrcalo“ (Brnčić, 2005: 266). Miješanjem podudarnosti i odstupanja od stvarnog izgleda prikazanog motiva karikatura postiže svoj komični dojam (Dulibić, 2005a: 12). Ona „naglašava razliku od uzora i izruguje mu se sve do pretjerivanja u funkciji naglašavanja te razlike“ (Brnčić, 2005: 264). Karikatura je ponajviše vezana uz crtež i grafiku, odnosno namijenjena je umnožavanju u tiskanim medijima (Dulibić, 2005a: 12). Posebnost karikature u odnosu na druge likovne vrste nalazi se u snažnoj društvenoj angažiranosti te tematskoj raznovrsnosti (Dulibić, 2005b: 90), a iako je ona najčešće vezana uz likovnu umjetnost, karikaturoom se može nazvati i literarni žanr ili postupak u književnosti (Dulibić, 2005a: 12).

2.1. Vrste karikature

Postoji razlika u shvaćanju pojma karikature u užem i širem smislu. Karikatura u užem smislu odnosi se samo na portretnu karikaturu, dok je karikatura u širem smislu povezana sa situacijskom karikaturom, odnosno geg-karikaturom ili crtanim vicem (Dulibić, 2005a: 13-14). Portretna karikatura dijeli se na dva tipa: karikaturu lica, odnosno poprsja i karikaturu čitave figure (Dulibić, 2005a: 17).

Karikatura čitave figure implicira poznavanje osobe koja je karikirana. „Ona se ne zadržava na detaljnoj psihološkoj studiji lica, nego izdvaja i na duhovit način „komentira“ čitavu osobu na kojoj se na plastičan način odražavaju i njezine životne navike“ (Dulibić, 2005a: 18). Iako karikatura može obuhvaćati cijelo tijelo, samo središte karikature je lice koje je glavni i jedini fokus mnogih karikatura (Chadburn i dr., 2009: 28). Kod karikature lica ključni elementi su oči, nos i usta. Korištenjem samo tih triju elemenata može se postići prepoznatljiva sličnost (Chadburn i dr., 2009: 11). Ipak, „ljudi se često isprva ne prepoznaju u karikaturi, vrlo slično kao što ne prepoznaju svoj snimljeni glas“ (Chadburn i dr., 2009: 22).

Slika 1: Portretna karikatura

Izvor: Davor Trgovčević, Narod.hr, 22.1.2017.

Za razliku od karikature u užem smislu koja se bavi pojedincem, situacijska karikatura zaokupljena je zajedničkim karakteristikama grupe (Dulibić, 2005a: 15). Definira se kao „humoristički ili satirički prikaz ljudi, njihova izgleda, ponašanja i navika kao i suvremenih događaja, sastavljena katkad i od dvaju ili više crteža“ (Dulibić, 2005a: 15). Ona je bitno utjecala na razvitak drugih žanrova kao što su strip i crtani film (Dulibić, 2005a: 16).

Situacijska karikatura dijeli se na društveno angažiranu karikaturu koja se odnosi na određene ljude i događaje te karikaturu svakodnevice čiji je glavni lik najčešće figura ili figure koje su predstavnici svoje klase, spola ili dobi u svakodnevnim situacijama (Dulibić, 2005a: 18).

Društveno angažirane karikature razlikujemo od karikature svakodnevice po sadržaju i željenom učinku karikature. Cilj društveno angažirane karikature je otkrivanje društvenih (najčešće političkih) negativnosti. Ona želi postupke odgovornih u društvu izvrnuti ruglu i tako potaknuti na promjene. Zabavni karakter ove vrste karikature samo je sredstvo u postizanju cilja (Dulibić, 2005a: 18). S druge strane, prvenstveni je cilj karikature svakodnevice zabaviti čitaoca. Ona je tematski često vezana uz obitelj koja je baza iz koje nastaju brojne varijacije duhovitih situacija temeljenih na stereotipovima (npr. punice i zetovi, djeca i roditelji, muževi i žene), a često su povezane i uz određena zanimanja poput liječnika, odvjetnika ili umjetnika (Dulibić, 2005a: 18-19). Karikatura svakodnevice može se temeljiti i na različitim podtemama kao što su erotska ili sportska karikatura te karikatura vezana uz medicinu (npr. prizori kod zubara ili liječnika) (Dulibić, 2005a: 19).

Slika 2: Karikatura svakodnevice

Izvor: Nik Titanik, 24sata.hr, 2.4.2017.

Još jedna razlikovnost u karikaturi jest odnos između crteža i teksta (Dulibić, 2005b: 92). Portretne karikature uglavnom su bez teksta, ali ipak postoje slučajevi u kojima tekst ima ulogu isticanja karakteristika osobe prikazane na karikaturi (Dulibić, 2005b: 93).

Situacijske karikature često imaju tekst otisnut ispod crteža koji uglavnom nije duži od dvije rečenice (Dulibić, 2005b: 92). S obzirom na odnos slike i teksta, situacijsku karikaturu možemo podijeliti na tri skupine: karikaturu bez teksta, karikaturu s crtežom čija likovna duhovitost dominira tako da je tekst, odnosno vic ispod karikature samo pratnja crtežu, te karikaturu s crtežom koji je podređen tekstu na taj način da prikazanu situaciju čitatelj razumije tek nakon što pročita tekst (Dulibić, 2005b: 93-94-95). Karikature u kojima dominira likovnost, dok je tekst samo pratnja, odaju gotovo čitav sadržaj koji čitanjem teksta kao da „dobiva glas“. Tekst je u takvim slučajevima često obilježen dijalektalnim govorom, stranim jezikom ili određenom posebnosti u načinu govora (Dulibić, 2005b: 95).

Slika 3: Karikatura bez teksta

Izvor: Ivan Haramija, Hdk.hr, nije datirano

2.2. Povijest karikature

Iako se karikatura kakvu poznajemo danas razvila tek kroz protekla stoljeća, njezin prvi oblik može se naći i davno prije toga. U likovnoj umjetnosti karikatura je prisutna još od najstarijeg doba, čak i prije nego što je dobila ime (Brnčić, 2005: 267). „U grčkom i rimskom društvu, u kojima je potraga za ljepotom bila svrhom umjetničkog prikazivanja, umjetnici su naslućivali mogućnosti umjetnosti da otkriva i vlastitu antitezu“ (Brnčić, 2005: 267). Karikature se pojavljuju na grčkim vazama i na zidovima Herculanuma i Pompeja, a Aristofan i Aristotel spominju grčkog karikaturista Pausona (Brnčić, 2005: 267). Karikaturu nalazimo i u egipatskom slikarstvu gdje su se na papirusima prikazivali ljudi iz političkog života u životinjskom obliku, primjerice kao vukovi ili lavovi (Brnčić, 2005: 267).

U srednjem se vijeku karikatura pojavljuje u obliku skulptura te na reljefima portala i tornjeva crkava koji „kroz bizarne alegorije fantastičnih životinja prikazuju čistilište ili pakao“ (Brnčić, 2005: 267). Hieronimus Bosch na slici *Nošenje križa sa svetom Veronikom* (1493.?) i Peter Bruegel na *Korizmenu karnevalu* (1561.?) koriste pretjerivanja u ocrtavanju sporednih likova, rugajući se običajima svojega doba (prema Brnčić, 2005: 267-268).

Ipak, povijest karikature, kakvom ju smatramo danas, polazi od nastanka prve portretne karikature. Prema tom kriteriju gotova sva svjetska literatura smatra Annibalea Carraccija (1560.-1609.) autorom prvih karikatura. Termin *karikatura* u 16. stoljeću čak i označava upravo Carraccijeve humorističke portrete (prema Brnčić, 2005: 268). Sva srodna djela nastala prije kraja 16. stoljeća smatraju se likovnim satirama, parodijama, groteskama ili sličnim oblicima vezanim za izražavanje humora u likovnoj umjetnosti (Dulibić, 2005a: 13). Malo je sačuvanih karikatura Annibalea Carraccija, dok je nešto više onih njegova brata Agostina (Dulibić, 2009: 47).

„Braća Carracci i njihovi sljedbenici kao da su u karikaturi tražili odmak ili odmor od silnih pravila i konvencija koje su sami sebi nametnuli u stvaranju velikih sakralnih kompozicija. Smatra se da je svrha izrade tih karikatura bila da služe za zabavu umjetnika i njihovih prijatelja.“ (Dulibić, 2009: 48)

Slika 4: Prve karikature (Carracci)

Izvor: Annibale Carracci, Oddonkey.com, 3.2.2014.

Karikature su gotovo od samih početaka te tijekom 17. i 18. stoljeća izrađivane u različitim tehnikama crteža, ali i umnožavane različitim grafičkim tehnikama. „Karikaturisti su se često morali oslanjati na vještinu grafičara koji su njihove crteže prenosili u grafičke tehnike (najčešće bakropise)“ (Dulibić, 2005b: 103). Tako je bilo sve do Senefelderovog izuma litografije (1796.) koja je vrlo brzo stekla popularnost zbog jednostavnosti postupka i mogućnosti tiskanja većeg broja otisaka, a posebice zbog mogućnosti stvaranja novih oblika koji su dobro reprezentirali tadašnji senzibilitet vremena (Dulibić, 2005b: 103). Na najbolji način to je opisao Walter Benjamin: „Litografija je omogućila grafici da ilustrira svakodnevicu“ (Dulibić, 2005b: 103).

Do 17. stoljeća karikatura je bila gotovo isključivo talijanski žanr (Dulibić, 2009: 48). U 18. stoljeću proširila se preko Francuske i Italije do Velike Britanije i zatim je postala popularna diljem Europe (Dulibić, 2009: 49). Važno razdoblje francuske karikature započinje za vrijeme Luja Filipa (1773.-1850.) kada je Charles Philipon (1800.-1861.) nacrtao slavni niz portreta za časopis *Charivari* u kojima je kraljevo lice usporedio s oblikom kruške (prema Brnčić, 2005: 269). „Ideja nije bila nova, ali, korištena na političkoj razini, postala je subverzivnom“ (Brnčić, 2005: 269). Ipak, najveći tada bio je Honore Daumier (1808.-1879.). „Vladao je svim motivima zahvaljujući prilagodljivosti grafike, osjećaju za proporcije i sposobnosti da transformira predmete u znakove. S njim je karikatura postala najpouzdanijom kronikom razdoblja“ (Brnčić, 2005: 269).

Slika 5: Karikatura (Honore Daumier)

Izvor: Honore Daumier, Tobaccopipeartistory.blogspot.hr, 16.3.2013.

Procvat karikature dogodio se u 19. stoljeću, posebice u Francuskoj nakon revolucije 1830. godine i u Njemačkoj nakon 1840. godine. Ismijavanju su podjednako bili podređeni rojalisti, svećenstvo i plemstvo (Brnčić, 2005: 269). Karikaturisti su se zbog raznih zabrana prilagođavali novonastalim situacijama prelaskom s otvorenih napada na insinuacije te s karikatura političkih личности (Napoleona I, Luja XVIII, Charlesa X, Napoleona III) na karikature običaja. Predmetom karikatura u 19. stoljeću bili su likovi iz najrazličitijih društvenih slojeva poput pustolova ili boema (Brnčić, 2005: 270). „Karikatura je ubirala svoj izniman uspjeh jer je nudila najtočniju moguću sliku proturječnosti buržoazije. Paradoksalna u svojoj biti, mogla je predstavljati proturječne aspekte same realnosti“ (Brnčić, 2005: 277).

U svojim počecima karikatura je predstavljala oblik zabave za umjetnike i elitu, a promjena se dogodila tek u 19. stoljeću. Krajem 19. stoljeća olakšan je i ubrzan rad karikaturista koji sve više postaju dio tiskanih medija. Promjena koja je gotovo u potpunosti zamijenila litografiju bila je vezana uz fotomehanički proces koji je omogućivao kvalitetnije reproduciranje (Dulibić, 2005b: 103). S povećanjem naklada dnevnog i periodičkog tiska putem kojeg je u najvećoj mjeri dospijevala do najšire publike, karikatura je postajala sve popularniji likovni oblik (Dulibić, 2005b: 81).

Kao najznačajniji istraživači karikature u dvadesetom stoljeću izdvajaju se Ernst Kris, Ernst Gombrich, Meyer Schapiro te Werner Hofmann (Dulibić, 2005b: 81). Prema Hoffmanu, karikatura je dovela do apstrakcije koja je svoj konačni oblik poprimila u modernoj umjetnosti (Dulibić, 2005b: 86).

„U svojim počecima karikatura je bila suprotstavljena strogim pravilima „visoke“ umjetnosti, a od sredine 19. stoljeća te suprotnosti polako nestaju pa karikaturna ili groteskna stilizacija i transformacija motiva postaju stilska svojstva umjetničkih pravaca prve polovice 20. stoljeća“ (Dulibić, 2005b: 86).

Gotovo je nemoguće pobrojati sve važno u europskoj i svjetskoj karikaturi 20. stoljeća (Dulibić, 2009: 55). Literatura izdvaja zapadnoeuropske i američke autore kao najznačajnije za razvoj karikature u prošlom stoljeću, iako su razvoju, naravno, pridonijeli i autori iz drugih dijelova svijeta (Dulibić, 2009: 57).

Najpoznatiji engleski karikaturisti prvog dijela 20. stoljeća su Max Beerbohm, David Low te Ronald Searl, dok se među francuskim karikaturistima izdvajaju Jean Cabut, Rene Petillon, Jean Plantu i Jean-Marc Reiser (Dulibić, 2009: 55-56). Najvažnija imena njemačke karikature s početka prošlog stoljeća su Olaf Gulbransson, poznat po svojim karikaturama Hitlera te Georg Grosz, važno ime političke satire (Dulibić, 2009: 56). Što se tiče američke karikature, SAD se isticao mnogobrojnim časopisima i kongresima posvećenim njoj, kao i brojem karikaturista koji su djelovali sredinom 20. stoljeća. Neki od njih su James Thurber, Charles Addams, Peter Arno te Saul Steinberg i David Levine (Dulibić, 2009: 57). Iz ruske karikature mogu se izdvojiti Boris Jefimov te Kukriniksi, iza čijeg su potpisa stajala trojica ruskih karikaturista koji su djelovali 20-ih godina 20. stoljeća: Mihail Kupryanov, Porfirij Krilov i Nikolaj Sokolov. Oni su se bavili političkom karikaturom, a posebice protunacističkom (Dulibić, 2009: 57).

Nakon Prvog svjetskog rata teme u karikaturi pratile su sveopće raspoloženje pa su se tako kao teme nametnule poslijeratna gorčina, političke krize i međunarodne urote (Brnčić, 2005: 270). Situacija Drugog svjetskog rata dovela je do toga da karikaturisti u Istočnoj Europi i samoj Njemačkoj oštro reagiraju na pojavu nacizma, dok se karikatura u Francuskoj počela svoditi uglavnom na sredstvo obavještavanja (Brnčić, 2005: 271). „Nakon dvaju svjetskih ratova iz kojih je izišao nihilistički duh *dade*, primjećuje se da je ironička distanca neophodna za karikaturu postala još oštrijom“ (Brnčić, 2005: 271-272). Ipak, karikatura u drugoj polovici 20. stoljeća sve više gubi popularnost i značaj jer ju je na području tiska prvo potisnuo strip, a zatim i elektronski mediji (Dulibić, 2005b: 88).

Padale su naklade humorističko-satiričkih časopisa, a velik broj karikaturista priključio se stripu i filmskoj industriji crtanih filmova (Dulibić, 2005b: 88-89). Proces slabljenja popularnosti karikature u njenom crtanom ili tiskanom obliku nastavlja se zbog prelaska na digitalni medij na kojem nastaje jedan novi oblik kompjutorski crtane karikature (Dulibić, 2005b: 89). Također, danas je u svim oblicima vizualne kulture, umjetnosti i dizajna groteskno i karikaturalno postalo očekivano i standard, pa je značaj karikature i zbog toga posljedično umanjen (Hlevnjak, 2013: 70).

2.3. Povijest karikature u Hrvatskoj

Iako je Hrvatska kroz povijest ponekad išla ukorak sa zapadnim trendovima, najčešće je slijedila određene pojave s manjim ili većim zakašnjenjem, što se može primijetiti i u području karikature. U Hrvatskoj se karikatura pojavljuje razmjerno kasno u odnosu na Zapadnu Europu, tek sredinom 19. stoljeća. Prva definicija karikature nastala je pedesetak godina nakon početka učestalog pojavljivanja karikature, odnosno 1903. godine (Dulibić, 2005a: 13). Tu definiciju objavio je Dr. Franjo pl. Marković u svom najznačajnijem djelu pod naslovom *Razvoj i sustav obćenite estetike* (prema Brnčić, 2005: 14), a ona je glasila:

„Karikatura – nagrda – jest pretjerano naopačje u pojavu i u djelovanju razumna sobstva. Ona je naopačje osobinske obilježnosti, koja je jedno potrebno oblikovno svojstvo ljepote. Kad se obilježene osobinske crte izopače tj. nagrde, a da ipak ostane jasan trag zbilji, navlastito kad se pretjeraju nelijepe crte u zbiljnu liku ili u značaju ili činu, onda nastane karikatura“ (Dulibić, 2005a: 13-14).

Oštra austrougarska cenzura i teško dobivanje dozvola za tehničku opremu (litografsko umnažanje) neki su od razloga prilično kasne pojave karikature u Hrvatskoj (Dulibić, 2009: 59). Slični problemi s cenzurom zaokupljali su sve narode Austrougarske. „Isti časopisi kolali su Monarhijom i time na jednostavan i brz način prenosili teme i stilska svojstva kroz multietnički prostor različitih mentaliteta i identiteta“ (Dulibić, 2009: 58).

Prvi Hrvat koji je uopće spomenuo karikaturu zagrebački je biskup Maksimilijan Vrhovac. U svom Diarumu 26. travnja 1812. zabilježio je kako je vidio jednu satiričnu sliku (*satirica imago*) koja prikazuje mađarskog saborskog zastupnika Vaya kako poput hostije diže u zrak dukat te govori: „U ovom je znaku spas!“ (Horvatić, 1975: 6).

Najstariji litografski list u Hrvatskoj s jasnim obilježjima karikature je *Magyaron in der Wiege* (*Mađaron u kolijevci*). Litografija prikazuje Lajosa Kossutha, bana Franju Hallera i dijete u kolijevci koji su djelomično preobraženi u životinje. Datirana je između 1843. i 1846., a autorstvo je pripisano Ivanu Janku Havličeku (Dulibić, 2009: 86).

Prvi hrvatski humoristički list uopće je *Podravski jež* koji je prvi put izašao u Varaždinu 17. ožujka 1862. godine, a nakladnik i urednik bio mu je Dragutin Antolek – Orešek. Prvi i jedini broj Podravskog ježa tiskan je u dvije tisuće primjeraka (Horvatić, 1975: 7). Nakon *Podravskog ježa* nastao je niz časopisa koji su izlazili od 1867. do 1900. godine, a mnogi od njih bili su pravaški listovi (Dulibić, 2009: 124). Neki od njih su *Zvekan*, *Humoristički list*, *Vragoljan*, *Bič*, *Arkiv za šalu i satiru* i *Novi zvekan* (Dulibić, 2009: 102-115). Prvi poznavaoци karikature u Hrvatskoj bili su književnici poput Antuna Gustava Matoša i Antuna Branka Šimića (Dulibić, 2009: 60-61). *Satir* se pojavljuje 1901. godine, a istog tog ljeta *Narodne novine* tiskaju Matošev članak o Daumieru koji „nije samo hvalospjev njemu, nego i apoteoza karikature uopće“ (Horvatić, 1975: 7-8). Umjetnički pečat hrvatskoj karikaturi dao je Menci Clement Crnčić u zagrebačkom *Satiru*. Njegova djela predstavljaju kraj jedne epohe i početak druge, najavljujući modernu karikaturu vezanu uz pojavu *Kopriva* i *Duje Balavca* (Horvatić, 1975: 7).

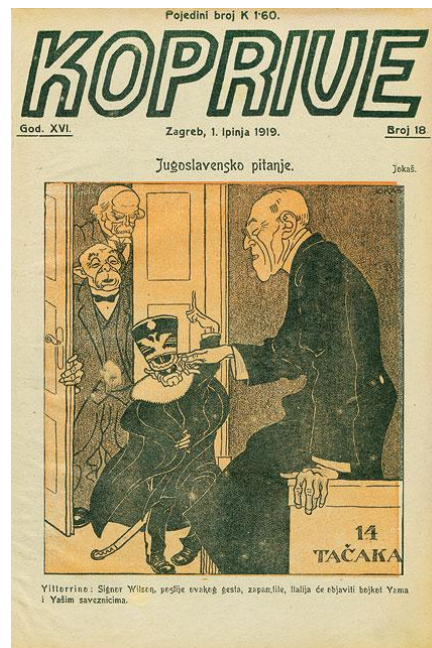
Novo razdoblje hrvatske karikature počinje izlaskom zagrebačkih *Kopriva* 15. lipnja 1906. godine. U tom listu, koji je izlazio neprekidno preko trideset godina, karikatura je stekla ne samo puno pravo javnosti, nego i visoku umjetničku razinu (Horvatić, 1975: 8).

„Na temelju *Kopriva* i splitskog *Duje Balavca*, koji je počeo izlaziti 1908. godine, može se suditi o neobično visokom stupnju naše onodobne grafičke i, općenito, vizualne kulture, čemu nedvojbeno pridonosi i sama karikatura izvanrednih crtača kao što su Josip Račić, Emanuel Vidović, Branko Frano Angeli Radovani, Branimir Petrović, Slavko Vereš i drugi“ (Horvatić, 1975: 8).

Koprive su bile ogledalo hrvatske novinske karikature prve polovice 20. stoljeća te se kroz teme kojima su se bavile može iščitati i stupanj slobode tiska.

„Za vrijeme Šestojanuarske diktature na udar karikaturista dolaze lakoumne žene i rogonje, pijanci i rastreseni profesori, smušeni brijači i prljavi mesari, konobari i zubari, dok su prije diktature na pravom nišanu karikaturista bili neljudski odnosi u društvu, oličeni često u figurama pojedinih političara“ (Horvatić, 1975: 8-9).

Slika 6: Naslovnica *Kopriva* (1919)

Izvor: Muzej-rijeka.hr

Angjeo Uvodić (1880-1942), splitski umjetnik, karikaturist, grafičar, slikar, ilustrator i publicist u svom tekstu *Karikatura i njeno značenje* iz 1911. godine napomenuo je kako je tada bilo i kod nas smisla za ovu umjetnost, ali ga je zamućivalo pretežno krivo poimanje onoga što je uistinu karikatura, za čim ona teži i kako ona nastaje (Uvodić, 2009: 9). Izrazio je žaljenje zbog toga što se kod nas karikatura smatrala porugom i sprdnjom, a naši je slojevi građanstva nisu znali shvatiti (Uvodić, 2009: 9). Smatrao je kako karikaturu treba shvatiti ozbiljno i „uzgajati“, a ne tretirati tek kao „nuzgrednu igrariju, dilentatizam ili jednostavni obrt novinski“ (Uvodić, 2009: 28). Također, sugerirao je kako bi „kultiviranje ove umjetnosti kod nas bilo veoma potrebno a i plodonosno“ i da bi zato bilo potrebno pobuditi za nju zasluženi interes i tako pospješiti joj razvoj i napredak (Uvodić, 2009: 9). Nadalje, istaknuo je da je „naš ambijent najpodesniji i najbogatiji za djelatnost karikaturiste, ali moralna zadovoljština mu je tako malena ili nikakva da mora da klone, što ubije i uništava svaki polet i želju za radom“ (Uvodić, 2009: 21). Svoj je tekst zaključio porukom da „kad budemo odgojili naše društvo zdravim radom i pravom umjetnosti, onda će i ono više cijeniti tu umjetnost, a s njom će cijeniti i iskrenost, danas tako zabačenu“ (Uvodić, 2009: 30).

Našoj međuratnoj novinskoj karikaturi pečat su dali Pjer Križanić, Sergej Mironović, Franjo Maixner, Andrija Maurović te slikari Petar Papp, Ivo Režek, Antun Motika i mnogi drugi (Horvatić, 1975: 8). *Kerempuh* je slijedio smjer Kopriva, a njegovi najistaknutiji predstavnici bili su Bourek i Stančić (Horvatić, 1975: 9). Nakon *Kerempuha* mjesto za karikaturiste postale su nedjeljne humorističke rubrike dnevnih listova (Horvatić, 1975: 9).

Zagrebačka škola karikature umjetnički je pokret koji je trajao od 1964. do 1974. godine, a okupljao je pripadnike kruga *Studentskog lista* i *Poleta*. Njegova posebnost je izostanak riječi iz vizualne prezentacije te naglasak na snažnu sliku, čime se razlikovao od klasične novinske karikature. Razvijali su crnohumornu i apsurdnu karikaturu s elementima pop-arta. Predstavnici pokreta su Ratko Petrić, Ivan Pahernik, Fedor Kritovac, Jakob Mirković, Zlatko Bastašić, Ivan Vitez i Milovan Kovačević (Hlevnjak, 2013: 36).

Jedan od najpoznatijih hrvatskih karikaturista druge polovice 20. stoljeća zasigurno je Oton Anton Reisinger. Svoju najpoznatiju dnevnu karikaturu *Pero* objavljivao je od 1960. do 1993. godine u *Vjesniku*. Dobitnik je mnogih domaćih i inozemnih nagrada i često ga ističu kao najuspješnijeg hrvatskog karikaturista. Slijedi ga Ico Voljevica sa svojim *Grgom* koji je bio omiljeni lik čitatelja *Večernjeg lista*. *Grga* je bio sinonim za *Večernjak* jer je izlazio punih 39 godina. Još jedan karikaturist koji je stekao popularnost u *Večernjem listu* je Srećko Puntarić poznat po *Felixu*, karikaturi koja izlazi od 1995. godine. Iako je poznatiji kao autor animiranih filmova, Joško Marušić autor je karikatura koje danas izlaze u Slobodnoj Dalmaciji i Vijencu. Novu generaciju hrvatskih karikaturista predstavlja Nikola Plečko, poznatiji kao *Nik Titanik*, koji je uspjeh postigao koristeći digitalnu tehnologiju u izradi svojih karikatura. *Nik Titanik* objavljuje dvije karikature dnevno za list *24sata*. Hrvatsko društvo karikaturista danas broji oko 90 članova, a samo nekoliko njih ima priliku objavljivati u medijima.

Hrvatska je, kao i, uostalom, bilo koja druga zemlja, imala različito uspješna razdoblja koja se tiču popularnosti i kvalitete karikature. Analizom šireg konteksta može se procijeniti u kojoj je mjeri, kada i je li uopće karikatura u Hrvatskoj bila na sličnoj kvalitativnoj razini s drugim europskim zemljama (Dulibić, 2005b: 91). Dosege karikature kao likovne vrste u Hrvatskoj treba razmatrati u odnosu na pripadnost srednjoeuropskom kulturnom krugu, a potrebno je proučiti i političke i društvene uvjete u kojima je karikatura objavljivana, kao i recepciju publike te moguće razloge cenzuriranja (Dulibić, 2005b: 92).

3. HUMOR I GRANICE

Odnos prema humoru i onome što je dopušteno mijenjao se kroz vrijeme. Gilles Lipovetsky u svojoj knjizi *Doba praznine* analizira odnos prema humoru kroz povijest te je zapazio kako postoje tri velike povijesne cjeline s različitim odnosom prema komičnom (Dulibić, 2005b:101). U srednjem vijeku komično je bilo povezano sa svetkovinama poput karnevala, a njegove karakteristike su „srozavanje svega duhovnog i uzvišenog na primitivnu, vulgarnu razinu *grotesknog realizma*“ (Dulibić, 2005b: 101-102). Od renesanse započinje odvajanje smijeha od narodnih proslava i komika više nije simbolična nego postaje kritična i to u raznim vrstama, poput klasične komedije, basne, karikature ili časopisa (Dulibić, 2005b: 102). Treća promjena odnosa prema komičnom dogodila se tijekom dvadesetog stoljeća. „Izrugivačko raskrinkavanje koje je odgovaralo jednom društvu zasnovanom na priznatim vrijednostima zamijenio je pozitivan i neusiljen humor, *teenager* komika na bazi bezrazložnog i nepretencioznog ludiranja“ (Dulibić, 2005b: 102). Lipovetsky također tvrdi da se samo postmoderno društvo može nazvati humorističkim, jer jedino teži ukinuti do tada strogu suprotstavljenost ozbiljnog i neozbiljnog (Dulibić, 2005b 102). Lipovetsky daje svoj odgovor na pitanje zbog čega tijekom 20. stoljeća opada interes za karikaturu:

„Paradoksalno je što upravo s humorističkim društvom istinski počinje faza ukidanja smijeha: prvi put funkcionira jedan stav koji uspijeva postupno uništavati težnju ka smijehu. Sav okrenut sebi, postmoderni čovjek sve teže *prasne* u smijeh, sve teže se oduševljava, sve teže se predaje veselju. Civilizacija nastavlja svoj pothvat stvarajući narcističko čovječanstvo, bez izlivanja radosti, bez smijeha, ali prezasićeno humorističkim znacima.“ (Dulibić, 2005b: 102-103)

Karikatura po svojoj definiciji koristi pretjerivanje u prikazivanju prirodnih obilježja kao sredstvo za postizanje svojeg cilja, a to je prikazati subjekt smiješnim zbog zabave ili kritike. „Ona optužuje i zabavlja te kao takva traži angažman gledatelja koji umjesto razrušena poretka normalnog, lijepog i istinitog treba prihvatiti nov, bitno ironijski poredak“ (Brnčić, 2005: 272-273). Ironija i najozbiljnije probleme može izrugivati, a izrugivač je u stalnom sukobu sa svijetom u kojem živi (Brnčić, 2005: 279). Za Roberta Philippea (1981) „šekspirijanski“ pristup zlatno je pravilo karikature: „Sačuvati smijeh čak i u trenutku krajnje svečane ozbiljnosti, njezin je način da jamči nadu, da u pobijedena srca potajno posije utjehu stanovite osvete“ (Brnčić, 2005: 277). Sve se može ismijati; sve od velikodušne naivnosti do najtežih tragedija (Brnčić, 2005: 277).

Karikatura je u suprotnosti s diplomatskom diskrecijom koja se boji baviti fizičkim i moralnim nesavršenostima. Karikatura je po svojoj naravi „neprirodna“. Prikazivanje okreće u prokazivanje (Brnčić, 2005: 277-278). Karikatura je način prikazivanja koji posebno uspjeva u vrijeme političkih kriza. „I samo njezino postojanje simptom je pomračenja vrijednosti i trenutnih moći“ (Brnčić, 2005: 278). Zbog toga je pitanje (auto)cenzure u svijetu karikature iznimno važno.

3.1. Sloboda govora i ograničenja

Sloboda govora temeljno je ljudsko pravo. Tako tvrde UN-ova Deklaracija ljudskih prava, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Europska konvencija o ljudskim pravima, kao i hrvatski Ustav (Kulenović, 2016b: 21). Ti isti dokumenti i sporazumi, međutim, potvrđuju i kako pravo na slobodu govora nije apsolutno pravo (Kulenović, 2016b: 25). Ograničavanje slobode govora dopušteno je kad je riječ o napadu na čast i ugled, kada se ugrožavaju prava drugih, u situacijama zaštite nacionalne sigurnosti, javnog reda, zdravlja i morala, sprečavanja širenja povjerljivih informacija ili očuvanja nepristranosti sudstva te u situacijama izvanrednog stanja poput rata (Kulenović, 2016b: 25). Međunarodno pravo prepoznaje da govor mržnje prelazi granice prihvatljivog javnog govora, ali mnogi kritičari upozoravaju kako je riječ o konceptu koji se definira na različite načine u zakonodavstvima nacionalnih država, čime se otvara mogućnost za zloupotrebu tog koncepta s namjerom političkog nadzora javnog diskursa i neopravdanog ograničavanja slobode govora (Kulenović, 2016a: 13). Opravdanost sankcioniranja govora mržnje vezana je uz izravnu štetu, poticanje mržnje i eroziju demokratskih vrijednosti (Kulenović, 2016a: 13). Govor mržnje zadovoljava sva tri uvjeta jer

„može izravno ugrožavati prava drugih pojedinaca, može ugroziti društvene vrijednosti poput javnog reda, jednakosti građana, uvažavanja jednakosti ili inkluzije te može biti samoporažavajući u smislu da negira one vrijednosti zbog koji i gledamo na slobodu govora kao na jedno od temeljnih prava“ (Kulenović, 2016b: 28).

S obzirom na to da samo određenje koncepta govora mržnje nije jednoznačno, „normativna tenzija koja postoji između slobode govora i govora mržnje poprilično je duboka“ (Kulenović, 2016b: 28). Važan problem jesu zakoni o govoru mržnje jer nije u potpunosti jasno proizvode li oni tolerantnije društvo ili su pak sredstvo za propagiranje određenih političkih ideja i društvenih vrijednosti (Cvijanović, 2006: 68).

„Govorni prostor i njegovo oblikovanje pokazuje se temeljnim za afirmaciju političkog i smislenog života, pa je stoga i razumljiva stalna konfliktnost u određivanju kontura tog verbalnog i simboličnog prostora ljudskog svijeta“ (Cvijanović, 2016: 69). Moralni argument koji podupire slobodu govora kao temeljno pravo jest taj da je sloboda izražavanja mišljenja nužan preduvjet ostvarenja autonomije svakog pojedinca (Kulenović, 2016b: 22). Ona je ugrožena kada otvoreno izražavanje stavova može biti zakonski sankcionirano (Kulenović, 2016b: 23). Govorni je prostor mjesto polemičnosti koje zaslužuje najširu moguću zaštitu jer time omogućava svima da sudjeluju u demokratskom procesu (Cvijanović, 2016: 90). „Bez prava na slobodu izražavanja nema odgovorne vlasti, nema relevantnih javnih rasprava, nema utjecaja građana na kreiranje javnih politika, dakle, nema demokracije“ (Kulenović, 2016: 24). Ipak, upravo su demokratske države, pa tako i Hrvatska, izložene mogućnosti da političke krize dovedu do porasta u javnim iskazima netrpeljivosti i mržnje, a time i do ugrožavanja temeljnih vrijednosti ustavnih demokracija (Kulenović, 2016a: 11).

Zakoni o zabrani govora mržnje nisu spriječili netoleranciju i ekstremizam (Cvijanović, 2016: 116).

„Činjenica proliferacije neonacističkih grupa u Europi, doduše marginalnih, poglavito u tranzicijskim demokracijama koje su često upravo bile žrtve obaju europskih totalitarnih projekata, govori da zakonodavni okvir o govoru mržnje nije odigrao bitnu ulogu u smanjivanju takvog izričaja.“ (Cvijanović, 2016: 116)

Ono što primarno utječe na porast u diskriminaciji, neovisno o razini pravne regulacije govora mržnje u određenoj državi, su aktualni politički događaji. Primjerice, rast netrpeljivosti prema muslimanima u SAD-u nakon napada 11. rujna, zatim porast antisemitizma u Njemačkoj za vrijeme sukoba u Gazi 2014., rasne i nacionalističke netrpeljivosti nakon Brexita u Engleskoj i sukobi tokom vrhunca nedavne izbjegličke krize u većini zemalja Europske unije (Kulenović, 2016b: 43).

3.2. Medijska sloboda izražavanja

Mediji su svuda oko nas. Osim što su svjedoci, sudionici i kreatori društvenih procesa, mediji su platforma na kojoj se očituju promjene odnosa moći u društvu (Car, 2016: 187). Dosezi masovnih medija vezani su uz moć i medijsku konstrukciju stvarnosti (Car, 2016: 188). Pitanje koje se postavlja je prikazuju li mediji stvarnu ili konstruiranu stvarnost (Car, 2016: 188).

Ovo pitanje posebice je važno kada se pokušaju preispitati medijski narativi koji se smatraju prirodnim, a zapravo se radi o stereotipima, predrasudama i klišejima koji su u službi promicanja ideologija i hegemonijskih modela moći (Hromadžić, 2014, prema Car, 2016: 188-189). Novinari se u kreiranju slike svijeta opredjeljuju za određeni medijski diskurs kojim se promovira određena ideologija, odnosno koji dovodi do nejednakih odnosa moći (Vrtič i Car, 2016: 148, prema Car, 2016: 189). Medijski djelatnici biraju okvir za određenu temu, a jezičnim izborima, od kojih jedan od njih može biti i govor mržnje, (re)prezentiraju i sugeriraju sustave vrijednosti te pritom održavaju ili mijenjaju postojeće odnose u društvu (Fairclough, 1995, 2010; Richardson, 1997, prema Car, 2016: 189).

„Govor mržnje u medijima odnosi se na komunikaciju (pisanu, slikanu ili audiovizualnu) koja se protivi pravima i slobodama drugih, odnosno na izjave koje potiču mržnju, rasnu netrpeljivost ili diskriminatorno ugrožavaju druge osobe i skupine ljudi pozivanjem na nasilje.“ (Munivrana Vajda, 2013: 132, prema Car, 2016: 197).

Negativni stereotipi o društvenim manjinama, degradirajući prikazi nekih društvenih skupina ili dehumanizirana karakterizacija pojedinaca pripadaju u oblike medijskog prikazivanja ponašanja koje dugoročno može utjecati na pojavu nasilja, a to je problematično zbog etičke komponente medijskog djelovanja (Kunczik i Zipfel, 2006: 127; Borer, 2012, prema Car, 2016: 194).

3.2.1. Kontroverzni medijski slučajevi

Nakon što je početkom 21. stoljeća (islamski) terorizam na jedan novi način ušao u zapadni svijet, osjetljivost na razlike među kulturama povećala se ne samo u općoj populaciji, nego i u medijima. Među mnogobrojnim medijskim primjerima koji jasno pokazuju problem tanke granice između slobode govora i govora mržnje, dva slučaja koja su vezana uz karikaturu posebice se izdvajaju. Prvi slučaj odnosi se na objavu karikatura proroka Muhameda u danskim novinama *Jyllands-Posten*. One su 30. rujna 2005. godine objavile 12 karikatura koje su prikazivale proroka Muhameda. Objavljene su kao odgovor na slučajeve autocenzure u Europi koja je bila posljedica jačanja straha kada je riječ o temama koje se odnose na islam, a sve kao reakcija na terorističke napade 11. rujna 2001. (Balabanova, 2015: 140-141, prema Car, 2016: 195).

Do problema je došlo jer je prema islamskoj tradiciji zabranjeno prikazivati proroka Muhameda pa je objavljivanje ovih karikatura za muslimane iznimno uvredljivo. Neke od karikatura čak povezuju Muhameda, pa tako i sve muslimane, s terorizmom (Car, 2016: 195).

Slika 7: Jedna od 12 spornih karikatura objavljenih u *Jyllands-Postenu*

Izvor: Rasmus Sand Høyer, Middleeast.about.com, 13.1.2017.

Ova je situacija postala međunarodni slučaj kada je 11 veleposlanika iz muslimanskih zemalja poslalo pisma danskom premijeru Andersu Foghu Rasmussenu tražeći hitan sastanak koji je on odbio uz obrazloženje da je riječ o slobodi govora te da njegova vlada ne želi utjecati na odluke uredništva (Car, 2016: 195). U sljedećim tjednima i mjesecima i druge su novine iz cijelog svijeta objavile ove karikature. Posljedično su zapaljene danske ambasade u Damasku i Bejrutu, a danska je zastava zapaljena u Hebronu i Nablusu. Neke od muslimanskih zemalja zatvorile su svoja diplomatska predstavništva u Kopenhagenu te je bilo više slučajeva prijetnji nasiljem te prosvjeda u Aziji i zemljama Bliskog istoka (Car, 2016: 195). *Jyllands-Posten* se nakon toga u službenom priopćenju ispričao za povredu osjećaja muslimana, ali su također naglasili kako se pritom ne ispričavaju za objavu karikatura jer su na to imali pravo (Car, 2016: 195). Društvo je ostalo podijeljeno u mišljenju o ovom slučaju. Dok je jedna strana zagovarala slobodu govora za satiru, druga je naglašavala da ta sloboda govora ima svoje granice i da ne smije uključivati klevetu, vrijeđanje, zastrašivanje te poticanje na nasilje (Car, 2016: 195-196).

Iako su urednici *Jyllands-Postena* objasnili da je objavljivanje karikatura bio glas protiv sve učestalije autocenzure, neki autori poput Erika Bleicha (2011) objašnjavaju da se „u ovom slučaju mogu prepoznati znakovi rasizma budući da se skupini ljudi (muslimanima) pripisuju određene oznake identiteta (teroristi) pa se takva grupa u postupku racionalizacije klasificira kao inherentno opasna i inferiorna“ (Car, 2016: 196).

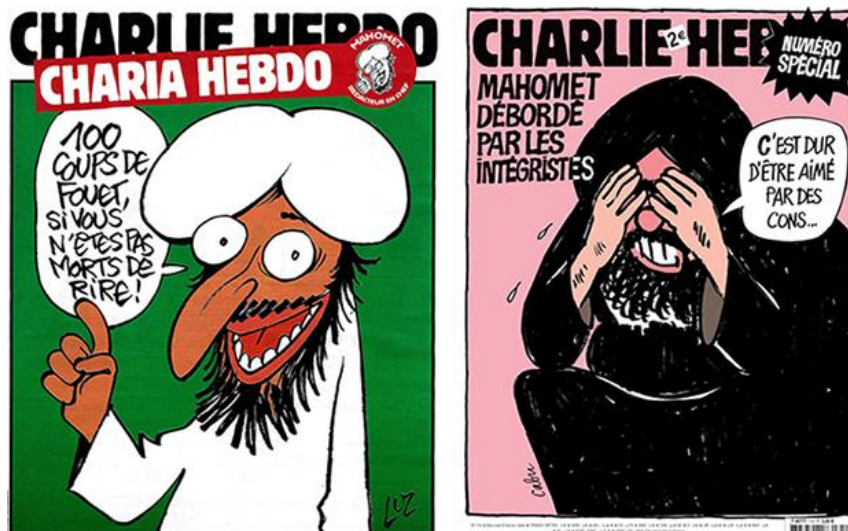
Istraživanja medijskog izvještavanja o ovim događajima pokazala su kako su mediji imali tri najčešće pozicije. Prva označava pristanak uz danske novine, a pitanje kojem su se bavili mediji u tom slučaju bilo je „trebaju li se mediji u demokratskim državama boriti za slobodu govora ili trebaju pristati na autocenzuru izazvanu strahom od terorizma“ (Car, 2016: 196). Druga pozicija uključuje medijski okvir koji upućuje da je rasprava o karikaturama dio postojeće borbe između dvije različite kulture – zapadnog kršćanstva i islama (Car, 2016: 196), dok je posljednja medijska pozicija bila ona koja je imala stav da je objavljivanje spornih karikatura bio izraz poticanja protuislamskih osjećaja u Danskoj (Car, 2016: 196).

Drugi recentniji i dramatičniji primjer odnosi se na slučaj *Charlija Hebdo*. *Charlie Hebdo* je francuski satirični tjedni magazin koji uključuje karikature, izvještaje, polemike i humor. Poznat je po nekonformističkom tonu, a za sebe kažu da su prije svega sekularni, skeptični, ateisti i ljevičari (Charliehebdo.fr, 2017). U opisu na službenoj internetskoj stranici ovog časopisa stoji: „Charlie Hebdo je udarac u lice svima onima koji nas pokušavaju spriječiti u razmišljanju, onima koji se boje maštati i onima koji ne vole kad se smijemo“ (Charliehebdo.fr, 2017).

Još 2006. godine *Charlie Hebdo* objavio je karikaturu na naslovnici koja je prikazivala Muhameda u plaču s tekстом „teško je biti obožavan od strane budala“. Časopis je objavio dvanaest karikatura Muhameda iz slučaja danskih novina *Jyllands-Posten* i dodao još neke svoje. Ovo izdanje doživjelo je veliki komercijalni uspjeh, ali je časopis završio na sudu s optužbama za rasističko djelovanje (Theguardian.com, 2007).

Nakon pet godina, došlo je do još jedne kontroverze povezane s karikaturom Muhameda. *Charlie Hebdo* objavio je izdanje s naslovom *Charia Hebdo*, a Muhamed je naveden kao glavni urednik. Ovo izdanje bilo je reakcija na uvođenje šerijatskog prava u Libiji i pobjedu islamističke stranke u Tunisu (Bbc.com, 2017).

Slika 8: Naslovnice *Charlija Hedboa* (2011, 2006)

Izvor: Charlie Hebdo, Jacobinism.blogspot.hr, 5.2.2015.

Situacija je kulminirala u srijedu, 7. siječnja 2015. godine kada se dogodio napad na redakciju ovog časopisa. Ubijeno je 12 ljudi, uključujući 8 novinara i velikih imena francuske karikature. Napadači su pritom izvikivali „Bog je velik“ i „osvetili smo proroka Muhameda“. Dan nakon napada koji je potresao cijeli svijet, preostala redakcija objavila je kako će časopis nastaviti s objavljivanjem. Uslijedila je serija prosvjeda koji su odavali počast žrtvama napada, kao što su i podržavali pravo na slobodu govora. (Bbc.com, 2017). Ubrzo nakon napada fraza *Je suis Charlie* (Ja sam Charlie) prihvaćena je među podržavateljima slobode izražavanja. Ovu frazu prvi je kreirao francuski novinar i umjetnik Joachin Roncin samo nekoliko sati nakon napada, a zatim se preko Twittera i ostalih društvenih mreža proširila cijelim svijetom (Bbc.com, 2017). Zbog sličnosti u naglašavanju zajedništva neki mediji usporedili su ovu frazu s onom izrečenom nakon terorističkog napada 11. rujna koja je glasila „Večeras smo svi Amerikanci“. Suprotno mišljenje bilo je izraženo kroz antifrazu *Je Ne Suis Pas Charlie* (Ja nisam Charlie) kao reakcija na bezrezervnu podršku kontroverznom časopisu. Pristalice ovog mišljenja zamjerali su im širenje rasizma.

Ovi slučajevi dokaz su problema regulacije i provođenja pravila o slobodi govora, kao i nedostatka civilizacijske spremnosti na zahtjeve tolerancije.

4. O ISTRAŽIVANJU

Ovo istraživanje bavi se političkom karikaturom. U svjetlu nedavnih svjetskih događaja pobudio se interes za dublje istraživanje tog područja koje reflektira stanje u politici, a zatim i medijima te tako utječe na društvo više od očekivanog. Iskustvo je pokazalo kako karikatura nije samo usputna novinska šala jer može postati glavna tema u važnim međunarodnim političkim pitanjima.

4.1. Cilj i zadaće istraživanja

Cilj ovog istraživanja je saznati na koji su način formirani narativi u izabranim hrvatskim karikaturama i kroz intervju s karikaturistima dobiti bolji uvid iz prve ruke o području istraživanja te prema tim rezultatima pokušati odgovoriti na istraživačka pitanja ovog rada.

Zadaće istraživanja su uočiti i analizirati elemente narativa u deset izabranih hrvatskih karikatura te zatim provesti intervju s tri aktivna hrvatska karikaturista i napraviti pripadajuću analizu.

4.2. Istraživačka pitanja

Pripada li izražavanje karikaturom u pravo na slobodu govora?

Može li satira uvrijediti?

Što kritizira hrvatska karikatura?

Je li hrvatska karikatura dominantno politička?

Koji se stereotipi koriste u hrvatskoj karikaturi?

Ima li žena aktivnu ulogu u političkoj satiri?

Postoji li (auto)cenzura u hrvatskoj karikaturi?

4.3. Metode istraživanja

U ovom radu koristit će se dvije metode istraživanja – analiza narativa i polustrukturirani intervju. Obje metode pripadaju kvalitativnim metodama medijskog istraživanja. Kvalitativne metode uglavnom koriste manji uzorak, pa je rezultate nemoguće poopćiti na cijelu populaciju (Wimmer i Dominick, 2006: 116).

4.3.1. Analiza narativa

Da bi razumjeli što je analiza narativa, potrebno je definirati narativ. Narativ je lanac uzročno-posljedičnih događaja koji se događaju u vremenu i prostoru (Bordwell i Thompson, 1990: 55, prema Gillespie i Toynbee, 2006: 81). Sastoji se od prijelaza iz stanja ravnoteže, preko prepreka i disbalansa do novouspostavljene ravnoteže. Model razvoja narativa uključuje uvod, zaplet, vrhunac i rasplet (Gillespie i Toynbee, 2006: 97). Izraz *narativ* i *naracija* imaju korijen iz latinske riječi *gnarus*, što znači znanje ili mudar. Ovi korijeni pokazuju veoma blisku povezanost između narativa i znanja (Gillespie i Toynbee, 2006: 82). Još od djetinjstva, priče su primarni izvor našeg znanja o svijetu i važan način na koji stvaramo smisao (Gillespie i Toynbee, 2006: 82). One nas uključuju na emocionalan, intelektualan i duhovan način te nas pozivaju na identifikaciju (Gillespie i Toynbee, 2006: 85). Analiza narativa je važna zato jer nam pomaže shvatiti kako su znanje, značenja i vrijednosti reproducirani i kako kruže u društvu (Gillespie i Toynbee, 2006: 82). Medijski narativi ne reflektiraju samo stvarni svijet. Oni pružaju modele prema kojima oblikujemo našu percepciju, znanje i vjerovanje. Pričanje priča (engl. *storytelling*) uključuje selekciju materijala, a jednako je bitno zašto je nešto uključeno, a nešto drugo izbačeno (Gillespie i Toynbee, 2006: 82). Moć narativa je u tome što može oblikovati percepciju društvene stvarnosti. Znanje o tome koje (verzije) priče su ispričane, a koje ne, ključno je za razumijevanje društvene moći (Gillespie i Toynbee, 2006: 83). U analizi narativa potrebno je pozornost obratiti na uzročno-posljedični lanac događaja, karaktere i njihove motive, vremenski redoslijed, trajanje i frekvenciju te na koji se način upotrebljava prostor (Gillespie i Toynbee, 2006: 96).

Analiza narativa jedna je od metoda koje se koriste za analizu medijskog teksta. Analiza medijskog teksta pomaže u shvaćanju načina na koji su odnosi moći ubačeni u tekst i kakvu moć imaju nad društvom. Dio te moći dolazi iz načina na koji mediji reprezentiraju i konstruiraju znanje, vrijednosti i vjerovanja. Tekstovi mogu podržavati kontinuitet određenih značenja, ali s vremenom se njihova značenja mogu i mijenjati.

U analiziranju medijskih tekstova proučavamo upravo taj kontinuitet, kao i promjene u medijskoj reprezentaciji (Gillespie i Toynbee, 2006: 2). Mnoga istraživanja u području analize tekstova bave se načinom na koje tekstovi podržavaju nejednakost kroz, na primjer, stereotipe ili načinima na koje smo kroz njih poticani na identifikaciju s određenim tipovima ili vrijednostima koje podržavaju dominantne odnose moći kroz primjerice klasu, spol, dob, rasu ili enticitet (Gillespie i Toynbee, 2006: 2). Termin *medijski tekst* koristi se kako bi se naglasila činjenica da medijski proizvodi konstruiraju i izražavaju značenja (Gillespie i Toynbee, 2006: 2). Koristi se na vrlo elastičan način i može označavati pojedinačnu sliku, kao i televizijsku seriju. U slučaju ovog rada, medijski će tekst označavati svaku analiziranu karikaturu. Zajednička karakteristika svih medijskih tekstova je to što se sastoje od „mreže značenja“ koja uključuje riječi i geste te slike i zvukove koji se međusobno kombiniraju tako da mogu stvarati različita značenja (Gillespie i Toynbee, 2006: 3). Medijski tekstovi ipak sami po sebi ne stvaraju značenje, nego ga dobivaju preko čitatelja koji ga aktiviraju. Čitatelji koji se susreću sa medijskim tekstovima već unaprijed imaju očekivanja koja oblikuju čitanje, ali nisu svi tekstovi jednako otvoreni za interpretaciju (Gillespie i Toynbee, 2006: 3).

4.3.2. Intervju

Medijska istraživanja osim što koriste metode vezane uz medijski tekst, bave se i medijskom publikom, odnosno nekim od sudionika u medijskom lancu. U ovom diplomskom radu fokus je na aktivnim hrvatskim autorima karikatura koje sam intervjuirala. Najvažnija prednost metode intervjuja je opseg informacija koje pruža. Intervju daje precizne informacije o nekim osjetljivijim temama o kojima ispitanici ne bi pričali da se razgovara u grupi (Wimmer i Dominick, 2006: 135). Postoje dva tipa intervjuja – strukturirani i nestrukturirani. Strukturirani sadržava standardizirana pitanja koja se postavljaju prema unaprijed određenom rasporedu, a ispitanici imaju relativno malo slobode u odgovorima, dok su nestrukturirani slobodniji i otvoreniji za promjene u rasporedu i opsegu pitanja (Wimmer i Dominick, 2006: 200). U ovom radu korištena je metoda polustrukturiranog intervjuja. „Srednje dug ili dug razgovor omogućuje ispitanicima da verbaliziraju svoje iskustvo“ (Schroder, 2003: 174).

Budući da su transkripti razgovora često veoma iscrpni, detaljni te nesistematični potrebno je napraviti izbor najvažnijih dijelova intervjua koji će pomoći u rasvjetljavanju teme koja je u fokusu istraživanja. Redukcija podataka označava proces selekcije i transformacije informacija dobivenih u procesu intervjua (Jankowski, 2002: 64). Nakon obavljene selekcije materijala slijedi analiza te rezultati.

„Rezultati istraživanja diskurzivne su konstrukcije kreirane i od ispitivača i od ispitanika jer ispitivač u svojoj interpretaciji transkripta intervjua koristi vlastite konstrukcije kako bi došao do određenih zaključaka.“ (Schroder, 2003: 174)

Rezultati ovakvog istraživanja ne mogu se poopćiti, nego se odnose samo na ispitanike koji su sudjelovali u istraživanju.

4.4. Uzorak

4.4.1. Uzorak analiziranih karikatura

Jedinica analize je jedna karikatura. U uzorak ovog dijela istraživanja ulazi deset hrvatskih karikatura šest različitih autora iz više razdoblja. Izbor je napravljen prema dostupnosti karikatura i osobnoj procjeni.

4.4.2. Uzorak intervjuiranih karikaturista

Uzorak čine tri aktivna hrvatska karikaturista – Nikola Plečko (Nik Titanik), Joško Marušić i Srećko Puntarić.

5. HRVATSKA KARIKATURA POD POVEĆALOM

5.1. Što to govore hrvatske karikature?

Analiza odabranih karikatura podijeljena je prema temama karikature i to na tri dijela – politiku, medije i rodne odnose. Elementi narativa koji će biti analizirani u svim karikaturama su vrsta karikature (bez riječi, s riječima), kompozicija i likovi, dok će se ostali elementi narativa (boja, simboli i stereotipi) analizirati ovisno o pojedinoj karikaturi i njenom sadržaju.

5.1.1. Politika naša svagdašnja

Iako se karikature bave svim područjima ljudskog života, fokus ovog rada je na političkoj karikaturi, pa je stoga od deset izabranih karikatura, njih pet vezano uz područje politike. Bez obzira na razdoblje u kojem su nastale sljedeće karikature, sve imaju nešto za reći o tadašnjoj politici jer ipak, ona je ta koja kreira određene uvjete za život građana. Neke ipak nisu vezane samo uz određeno razdoblje, nego uz prakse koje se nastavljaju već desetljećima, pa i dulje.

Slika 9: Karikatura *Grga* (Ico Voljeveica)

Izvor: Voljeveica, 2004: 55

Karikatura Ice Voljevice, prikazana na slici 9, sastoji se od tri sličice nejednake veličine i nema riječi. U sve tri sličice pojavljuje se jedini i glavni muški lik postavljen vertikalno u lijevom dijelu. Osim glavnog lika u prikazu se prepoznaju papiri u ruci glavnog lika, govornica, mikrofon i rukavice. Prema tim predmetima postavljenima u karikaturu, može se pretpostaviti da je riječ o javnoj osobi koja govori pred nekom publikom koja je izvan samog okvira prikaza. Dok su papiri, govornica i mikrofon samo u službi postavljanja prepoznatljivije scene, rukavice ovdje imaju simboličku ulogu.

„Simbol prema manje ili više ustaljenoj vezi, upućuje na kakvu ideju ili apstrakciju; vidljivo evocira nevidljivo, teško izrazivo predočava se uvriježenim ili motiviranim znakovima kojih je značenje trenutačno dostupno i lako razumljivo. Simboličko se označavanje temelji na imaginacijskim konstantama, koje su dio kolektivnog iskustva skupine, zajednice ili kulturnog kruga“ (Bagić, 2012: 285).

Autor se u ovoj karikaturi poigrava s dobro poznatom izrekom „govoriti u rukavicama“ koja označava ne do kraja iskren govor u kojem se pazi što će se reći i kroz koji se uglavnom povlađuje onome kome se obraća. Računajući na znanje publike o toj izreci i značenju koje nosi sa sobom, autor povezuje simbol rukavica sa situacijom na slici. Zbog papira koje glavni lik nosi sa sobom na govornicu, a najvjerojatnije predstavljaju pripremljen govor, može se pretpostaviti da je riječ o političaru. On prije nego što počinje govoriti navlači rukavice na dlanove čime je autor htio sugerirati da političari u svojim govorima ne govore ono što misle i prilagođavaju sadržaj svojih govora, pa i politika, određenim situacijama. Na prvi pogled sve su tri sličice od kojih se sastoji ova karikatura veoma slične. Pozicija glavnog lika jedva da se mijenja, a ono što gradi priču su rukavice, pa se može reći da one zapravo preuzimaju ulogu glavnog lika. Zbog njih i njihovog značenja karikatura izaziva smijeh te stvara smisao.

Slika 10: Karikatura *Felix* (Srećko Puntarić)

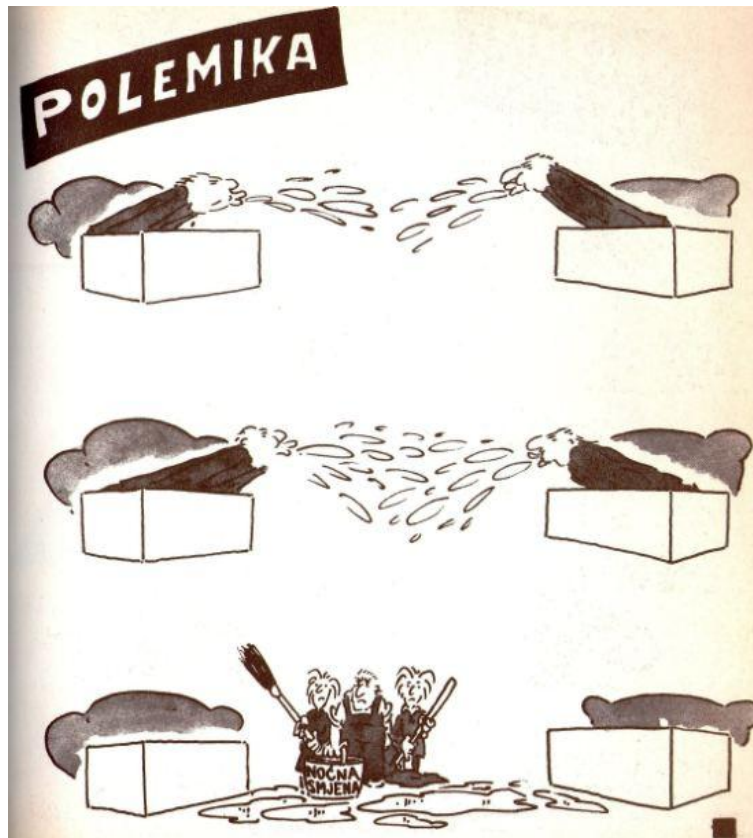

Izvor: Puntarić, 2004: 12

Na slici 10 prikazana je karikatura Srećka Puntarića koja se sastoji od dvije sličice postavljene okomito jedna na drugu. Za razliku od prve analizirane karikature, ova sadržava i riječi, odnosno karakteristične oblačiće u kojima se nalaze komentari samih likova. Postoje četiri lika od kojih su tri govorno aktivna u gornjoj sličici, dok u niže postavljenoj sličici govori jedan lik. Svi likovi prisutni su u obje sličice. Narativ započinje gornjom sličicom u kojoj svi likovi vidljivo vuku konop zavezan za nešto poprilično teško, što se prepoznaje prema motivu isplaženog jezika prvog lika, često upotrebljavanom elementu u prikazu fizičkog napora. Također, likovi su smješteni u eksterijer, što se može zaključiti prema linijama koje označavaju brda i biljke. Najvažniji dijelovi prve, gornje sličice upravo su tekstualni oblačići u kojima tri lika obznanjaju kako svaki od njih ima drugačiju ideju i želju o smjeru kretanja objekta kojeg vuku. Dok jedan želi ravno, drugi bi ulijevo, a treći udesno. Sada se može shvatiti da napor povlačenja tereta možda više ne dolazi od njegove težine, nego zbog toga što svatko vuče u svom smjeru, pa se teško kretati.

Prelazak na nižu sličicu uključuje i novi element u kadru, a to su kolica na kotačima na kojima je zemlja sa zabodenom lopatom u njoj. Lik koji nije govorio u prethodnoj sličici sada je okrenut prema ostalima i obraća im se s pitanjem znaju li uopće oni kuda vode tu zemlju. Sada je jasno da ova karikatura ne govori zaista o tome što prikazuje, nego se radi o metafori, odnosno alegoriji. „Metafora je stilska figura, jezični izraz slikovitog, prenesenog značenja u kojem se značenje jedne riječi zamjenjuje značenjem druge“ (Hjp.znanje.hr, 2017), dok je alegorija „opis, pripovijedanje koje se služi metaforom da bi izrazilo opću ili apstraktnu ideju“ (Hjp.znanje.hr, 2017). S obzirom da je cijela karikatura u prenesenom značenju, možemo ju nazvati alegorijom. „Alegorijski je kod u temelju basni, satira, parabola, romana s ključem. U njima se poučne i moralističke priče oblikuju posredno, te ih treba tumačiti“ (Bagić, 2012: 17). Tri lika koji govore u gornjem dijelu karikature zbog svojih izjava o želji smjeri kretanja zemlje mogu se shvatiti kao političari koji ovisno o svojoj političkoj poziciji žele voditi zemlju ravno, lijevo ili desno, označavajući već dobro poznate političke orijentacije srednjeg puta odnosno centrizma, lijevog liberalizma i desnog konzervativizma. Zemlja koju vuku označava zemlju u smislu države, a autor se poigrava vizualnom reprezentacijom te riječi te njenim višestrukim značenjem. „Homonom je riječ ista oblika ali različita značenja spram neke druge riječi; istozvučnica“ (Hjp.znanje.hr, 2017). Autorova poanta ove karikature odnosi se na bezidejno stanje države u kojoj nema jasnog smjera kretanja, nego se obzirom na promjene vlasti svako malo stvaraju drugačiji planovi. Rezultat takvih politika državna je stagnacija.

Slika 11: Karikatura (Joško Marušić)

Izvor: Marušić, 1981

Sljedeća karikatura je ona autora Joška Marušića, a prikazana je na slici 11. Sastavljena je od tri kadra koji nisu odvojeni nikakvom granicom. Na vrhu karikature svojevrsan je naslov same karikature koji ulazi i u sadržaj, a označava ga riječ *polemika*. „Polemika je javno, pismeno ili usmeno suprotstavljanje mišljenja pri prosuđivanju o stvarima, pojavama i djelima od općeg (kulturnog, političkog itd.) ili osobnog interesa; debata, rasprava“ (Hjp.znanje.hr, 2017). U karikaturi se pojavljuje pet likova. Ista dva su u prva dva kadra, dok je ostatak likova u posljednjem. Prva dva kadra gotovo su identična, prikazuju dva lika koji sjede jedan nasuprot drugoga i pljuju jedan prema drugome. Autor je ovime najvjerojatnije htio doslovno prikazati „pljuvanje“ suprotne strane koje se često događa u polemikama, a inače uključuje riječi. Ovdje je to doslovno prikazano kapljicama čiji se obujam još povećava na drugoj sličici. Posljednji kadar prikazuje prizor nakon što su dvojica sudionika polemike otišli. Uočavaju se tri lika pored kojih stoji posuda na kojoj piše „noćna smjena“, a neki od njih i drže u ruci pomagala za čišćenje, poput metle. „Pljuvanje“ je ostavilo nered koji je potrebno počistiti. Ova karikatura prikazuje kako to izgleda kad završi predstava za javnost, a šteta je napravljena.

Ova „noćna smjena“ upućuje na to kako „mali“ ljudi pospremaju nered iza onih moćnih, baš kao što su građani i obični ljudi ostavljeni u neredu iza političara i ostalih javnih osoba koji su najčešće uključeni u svojevrsne polemike. Možda bi se ova karikatura mogla sažeti u onu „puno vike nizašto“.

Slika 12: Karikatura *Grga* (Ico Voljevica)

Izvor: Voljevica, 2004: 211

Ico Voljevica autor je još jedne odabrane karikature bez riječi (slika 12). Sastoji se od tri kadra koji ovoga puta nisu odvojeni. Karikatura prikazuje dva lika od kojih jedan stoji s posudicom boje i kistom u rukama na lijevoj strani, dok drugi sjedi u fotelji na desnoj strani. Fokus i glavni narativni element ove karikature zasigurno je boja. Riječ boja označava dva pojma. Prvi pojam vezan je uz fizikalnu osobinu svjetlosti, dok drugi označava tvar za bojenje (Jakubin, 1999: 28). Mnoga istraživanja djelovanja boja pokazuju da boje kod ljudi izazivaju određene reakcije. One svojim isijavanjem nesvjesno djeluju na organizam i ljudsku psihu. Svaka boja ima karakterističan psihološki efekt, a ponekad i male razlike u nijansama boje mogu imati drugačije djelovanje (Jakubin, 1999: 50). Boje imaju i svoju simboliku. „Crvena ima najjači intenzitet od svih boja i najveću privlačnost. Simbolizira radost, ljubav, veselje i strast, a zbog svoje nametljivosti i vidljivosti prihvaćena je i kao znak za opasnost“ (Jakubin, 1999: 50). Crvena je također i boja revolucionarnih zastava skoro svih naroda u različitim vremenima (Jakubin, 1999: 50). Crvena nosi i političku simboliku. Ona je boja lijevice, poznata prema upotrebi u komunizmu i socijalizmu. U Hrvatskoj ima simboliku lijeve opcije i bivšeg sistema.

Motiv koji je autor odlučio bojati je kravata, odjevni predmet koji se smatra hrvatskim proizvodom, pa se zbog te činjenice može reći kako je stavljen još veći naglasak na hrvatsku praksu. Ova karikatura očito je nastala u vrijeme pada Jugoslavije i nastanka nove, Hrvatske države. Lik prikazan na fotelji simbolizira političara koji prigodno mijenja svoj politički stav sukladno političkim promjenama. Iz crvene kravate kroz tri kadra nastaje crveno-bijela s kockicama, danas najpoznatiji hrvatski vizualni motiv. Ova karikatura kritika je svih onih političara koji tako olako mijenjaju svoje vrijednosti kako bi zadržali svoju poziciju, a u to vrijeme promjene sistema bilo ih je mnogo. Dovoljno da ih uoči i prokomentira karikatura.

Slika 13: Karikatura (Nik Titanik)

Izvor: Nik Titanik, 24sata.hr, 15.3.2017.

Posljednja iz dijela analize političke karikature ujedno je i kronološki posljednja karikatura. Riječ je o karikaturi Nika Titanika, odnosno Nikole Plečka (slika 13). Objavljena je 15. ožujka 2017. na web stranici 24sata. Karikatura je u jednom kadru, u potpunosti u boji i s riječima. Pojavljuju se dva lika, žena i muškarac. Žena je Štefica Jambrišćak, lik kojeg Nik Titanik često koristi u svojim karikaturama, a stoji u lijevom dijelu karikature i bliže promatraču. Muškarac je prodavač u prodavaonici tehničke robe, a prema kartici s imenom, zove se Joža, a nalazi se u desnom dijelu karikature. Ono što stvara značenje ove karikature nalazi se u govornim oblačićima.

Od prodavača Jože saznaje se kako Štefica isprobava uređaj za virtualnu stvarnost koji je u ovom slučaju posebice skup (120 000 kuna) jer vodi u svijet bez ustaša i partizana, na što ona u završnom *punchlineu* odgovara da će uzeti – dva. Autor ovom karikaturom nastoji objasniti kolika je zasićenost građana i ponovno, običnih ljudi, konstantnom borbom političkih strana iz davne prošlosti. Već je dobro poznato da čak i rasprave na teme nevezane uz politiku, posebice na internetskim stranicama, često završe upravo na temi ustaša i partizana. Autor je to, gledajući i sam taj hrvatski politički perpetuum mobile, prepoznao i iskoristio kako bi sve istomišljenike, takoreći, utješio i naravno, nasmijao.

5.1.2. Mediji na udaru pera karikaturista

U procesu selekcije karikatura za analizu uočeno je kako gotovo svi karikaturisti u svom opusu imaju karikature s temom medija. Iako su i sami karikaturisti dio medija, nerijetko se bave komentiranjem istih na kritičan i ponekad vrlo oštar način. Temelj za kvalitetnu karikaturu je svjesnost okoline, pa autori karikatura baš u tom, njima bliskom području često imaju nešto za reći. U analizu ulaze tri karikature tri različita autora i svaki od njih na svoj način komentira medije, ali uglavnom s istim zaključkom.

Slika 14: Karikatura *Pero* (Oto Reisinger)

– Naravno da ti je zlo. Pa tko je vidio čitati po nekoliko raznih novina i časopisa dnevno...

Izvor: Reisinger, 1997: 515

Karikatura Ota Reisingera prikazana na slici 14 ima samo jedan prizor, a tekst dolazi ispod same karikature, kao što je i uobičajeno za karikature ovog autora. Na slici vidimo dva lika, jednog muškarca i jednu ženu. Dok su ostali elementi prizora, poput drveća i zgrada, uglavnom postavljeni vertikalno, muškarac i žena su u horizontalnom, odnosno dijagonalnom položaju. Oni se nalaze na putu kroz, pretpostavlja se, gradski park, a žena pomaže muškarcu jer mu je pozlilo. Objašnjenje i komični efekt dolazi tek kroz tekst u kojem žena prekora muškarca zbog prekomjernog čitanja novina i časopisa aludirajući da je to razlog radi kojeg muškarac povraća. Autor ovime želi dati svoj komentar o sadržaju tiskanih medija koji je, očito, prilično kritičan i negativan. Svojom karikaturom povezuje izlaganje određenom medijskom sadržaju s fizičkim simptomima bolesti, što bi se moglo protumačiti kao određena hiperbola, koja je i inače česta u karikaturi jer je i ona sama definirana kao pretjerivanje ili naglašavanje. „Prikazivačka logika stripa i karikature temelji se na prenaplašavanju pojedinih fizičkih obilježja osoba, pojava ili predmeta“ (Bagić, 2012: 145). Hiperbola je sastavni dio gotovo svih diskursa.

Pojavljuje se i često koristi u literaturi, razgovoru, publicističkom i političkom području kao i u novinarstvu i marketingu (Bagić, 2012: 141). Autor kroz hiperbolu u ovoj karikaturi kritizira tiskane medije, opisujući ih „lošima po zdravlje“.

Slika 15: Karikatura *Felix* (Srećko Puntarić)

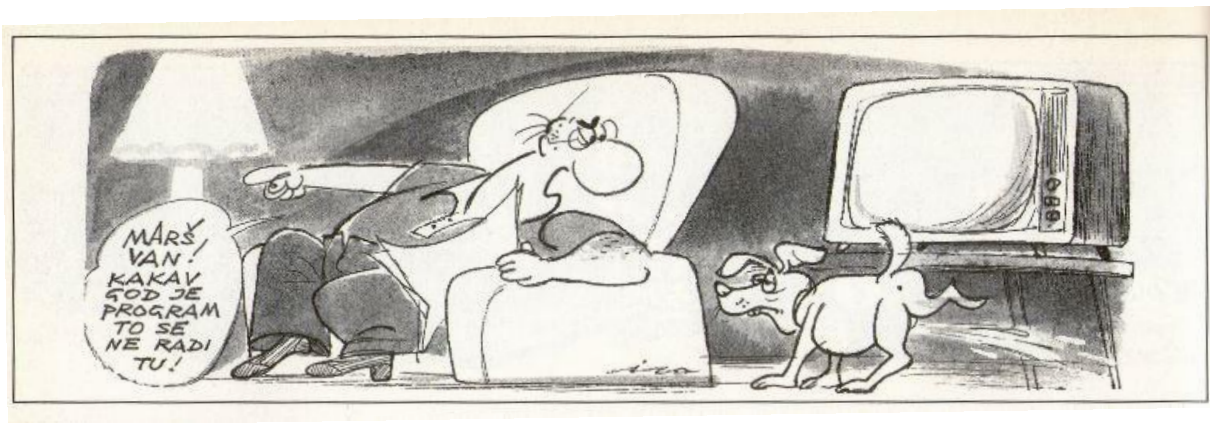

Izvor: Puntarić, 2004: 73

Medijima se „pozabavio“ i Srećko Puntarić na karikaturi prikazanoj na slici 15. Karikatura ima jedan kadar, a tekst se pojavljuje uz lik, ali i ispod same karikature. Glavni lik je patka koja stoji na grani u desnom dijelu slike. U kadru se još nalazi 6 ptica u letu, 5 ljudi ispod patke te slova i elementi iz eksterijera. Ova karikatura prikazuje patku kako sjedeći na grani pozdravlja preostale ptice istovremeno ispuštajući slova prema ljudima ispod sebe. Značenje ove karikature također se dobiva tek kroz tekst. Puntarić se ovdje poigrava doslovnim i vizualnim prikazom značenja izraza *novinarska patka*. „Novinarska patka je izmišljena, podmetnuta konstrukcija kao istina, lažna vijest ili novinska izmišljotina“ (Hjp.znanje.hr, 2017). Autor je ovdje iskoristio ustaljeni izraz dobro poznat publici kako bi napravio smiješan obrat i kroz njega uputio poruku. Meta autorove kritike ovdje su novinari i lažno novinarstvo koje se okrenulo senzacionalizmu i žutilu.

Tekstom ispod karikature naglašeno je kako novinarstvo u Hrvatskoj nema namjeru skrenuti s tog puta te da „ostaje na našoj grani“. Iako je glavna kritika ovdje upućena hrvatskom novinarstvu, likovi koji spremno čekaju da ih se „nahrani tračevima“, predstavljaju sve one koji nekritički podržavaju takav smjer medija, omogućujući im da se srozavanje sadržaja nastavi. Ova karikatura kritizira cijeli takav medijski krug.

Slika 16: Karikatura *Grga* (Ico Voljevica)

Izvor: Voljevica, 2004: 232

Posljednja iz serije o medijima, karikatura Ice Voljevice (slika 16) sastoji se od jednog prizora. Od likova se prepoznaju muški lik u lijevom dijelu koji sjedi u naslonjaču i u ruci drži novine te pas koji obavlja nuždu u smjeru televizora na desnoj strani slike. Scena je postavljena u dnevnom boravku i prilično je poznata svakom čitatelju, što još više potiče identifikaciju. Dok pas prilično nezainteresirano promatra svog „gazdu“, lik iz naslonjača ljutito pokazuje psu smjer u kojem bi trebao ići. Ova karikatura sadržava tekst koji izgovara čovjek, a ono što se spominje u govornom balončiću daje element humora i kritike prikazanoj situaciji. Povezujući naizgled nepovezano, pseće obavljanje nužde s televizijskim programom, autor na ovaj način daje svoje mišljenje o medijskom sadržaju. Još jednom, hrvatski mediji nisu zadovoljili očekivanja, pa se komentar našao na stranicama rezerviranim za karikaturu.

5.1.3. Žene u karikaturi

Glavni cilj karikature je nasmijati, a odabir sredstava za dolazak do tog cilja može biti posebice značajan. Rodni odnosi u karikaturi otkrivaju što je to što ljude nasmijava u muško-ženskim odnosima, ali i koje se uloge najjednostavnije pripisuju prema spolu.

Slika 17: Karikatura (Davor Štambuk)

Izvor: Štambuk, 2013: 80

Karikatura Davora Štambuka, prikazana na slici 17, sastoji se od dva prizora neodvojena granicom, ali numerirana rednim brojem. U oba prizora pojavljuju se dva ista lika, muškarac i žena. Podjednako su zastupljeni u prikazu. Karikatura nema nikakvih riječi. U prvom prizoru muškarac sjedi za stolom držeći otvorenu bocu u ruci i odlažući čep okrenut je prema ženi koja dolazi iz smjera njegovih leđa. Žena djeluje ljutito, a muškarac pomalo prestrašeno. Ono što se primjećuje u prvom prizoru muškarčev je nos koji je karakteristično crven, što se može povezati s alkoholizmom, čestom temom ovog autora.

Žena pak izgleda kao tipična tradicionalna domaćica zbog pregače i marame zavezane oko glave. Drugi prizor donosi očekivan slijed. Žena ljutito prigovara muškarcu dok stoji iznad njega, a on ispija bocu, pretpostavlja se, nekog alkohola, a odloženi čep sada mu je u uhu kako bi smanjio buku koja dolazi od govora žene. Ova karikatura gradi humor na stereotipnom prikazu odnosa muškarca i žene, kao i njih kao individua zasebno. „Stereotip je konvencionalno, formulirano, vrlo pojednostavljeno mišljenje, koncepcija ili vjerovanje“ (Hjp.znanje.hr, 2017). Muškarcu je ovdje dodijeljena uloga alkoholičara, a ženi kućanice. Muško-ženski odnos prikazan je na negativan način. Žena prigovara, a muškarac se brani elementom koji u ovom slučaju izaziva smijeh – čepom u uhu. Iako se na neki način ova karikatura može protumačiti kao kritika takvog pojednostavljenog rodnog prikaza, ipak više od tog, takve prikaze i njihovo značenje – potvrđuje.

Slika 18: Karikatura (Oto Reisinger)

– Draga, da ne bi morala prekidati posao, ja ću ti naglas pročitati izvještaj o položaju žena u našem društvu!...

Izvor: Reisinger, 1997: 432

Karikatura Ota Reisingera na slici 18 sastoji se od jednog kadra, a tekst dolazi ispod slike. Prikazana su dva lika, muškarac i žena. Scena je smještena u dnevnu sobu, što se prepoznaje prema kauču i stolu. Muškarac leži na kauču i čita novine, dok žena pere pod. Tekst ispod slike izgovara muškarac, a govori kako će joj pročitati izvještaj o položaju žena da ona ne bi morala prekidati posao. Autor ovime ironično komentira položaj žena. To što muškarac u karikaturi leži dok žena radi dovoljno govori u kakvom je ona položaju, a to se dodatno naglašava tekstem koji potvrđuje ono što je već i vizualno predstavljeno. Autor čak i kompozicijom pokazuje kako je žena niže. Ovime se želi istaknuti licemjerje vezano uz temu rodne ravnopravnosti i promjene položaja žena, koje očito – nema.

5.2. Karikatura iznutra

Drugi dio istraživanja donosi analizu intervjua s trojicom aktivnih hrvatskih karikaturista. Izabrani karikaturisti su Nikola Plečko (Nik Titanik), Joško Marušić i Srećko Puntarić. Upitnik intervjua sadržava 17 pitanja i podijeljen je na četiri područja – *Počeci rada, Ciljevi karikature, odgovornost i posljedice medijskog djelovanja, Zakonske i osobne granice te Publika i recepcija.*

5.2.1. Iz pozadine

U prvom dijelu intervjua sugovornicima su postavljena pitanja vezana uz primarnu motivaciju ispitanika za rad u ovoj profesiji, njihove profesionalne uzore te razvoj osobnog stila.

Nik Titanik je kao svoju prvu motivaciju izdvojio strast („otkad sam se rodio, znači u meni je ta nekakva strast za crtanjem, znači zapravo to sam ja i ja ću dok ne umrem crtati, to je moja misija u ovoj inkarnaciji“) i frustraciju vremenom, odnosno devedesetima, a naglasio je rat, privatizaciju i kontrolu medija („svatko tko se bavi satirama u sebi nosi nekakvu frustraciju i nosi nekakvu ljutnju na određenu nepravdu. I zapravo je satira, humor, karikatura...borba protiv toga...terapija, čista psihijatrijska terapija“). Ipak, kaže kako „zapravo ima nešto u tom divljem vremenu, iz divljeg vremena izlaze neke revolucionarne stvari i najveća kreativna“.

Marušić svoje početke također povezuje sa nezadovoljstvom državnim sistemom:

„Kad se govori o javnoj sceni, o javnoj riječi, socijalizam je bio restriktivan, u najmanju ruku riječi, ako ne i represivan. dakle, nismo imali višepartijski sustav, nije postojala demokracija, bila je partijska država, urednici su bili svi partijski poslušnici, najčešće i karikaturisti i tako dalje...i mene je to kao mladog čovjeka, naravno, mučilo i to me ljutilo i moj prvi susret s političkom karikaturom, odnosno želja, je bila upravo da se razbijaju te barijere neslobode, to je istina živa, dakle, raskrinkavanje te socijalističke hipokrizije jednoumlja, to je bilo prvo što je mene vuklo karikaturi“.

Srećko Puntarić na pitanje o počecima bavljenja karikaturom odgovorio je kako „se on htio samo dobro zezati i praktički reći nešto što se nije moglo na drugi način“.

S obzirom na generacijske razlike između starijih (Marušić, Puntarić) i mladeg (Nik Titanik) ispitanika, na pitanje o uzorima očekivano su dobiveni različiti odgovori. Nik Titanik je izdvojio američkog karikaturista Garyja Larsona i strip *Alan Ford*, Marušić francuskog autora Jeana Jacquesa Sempea i hrvatskog Nedeljka Dragića, a Puntarić domaće autore iz Zagreb filma, poput Borivoja Dovnikovića, Zlatka Grgića i Dušana Vukotića.

Iako direktno pitanje o političkoj opredjeljenosti nije bilo postavljeno, uglavnom su se svi ispitanici izjasnili po tom pitanju, pa će njihovi stavovi biti odmah izloženi kako bi bilo jasnije iz koje pozicije govore. Nik Titanik izjasnio se ovako: „Ajmo reć da moje političko opredjeljenje zapravo je liberalizam, ja sam stvarno ono liberal i ne volim neke ekstreme, ni lijeve, a pogotovo ne ni desne“. Marušić, pak, govori: „Ja sam recimo po svim, kad bi mene netko opisao, ja sam nacionalist, hrvatski...i ja se tog uopće ne stidim“. Puntarić se nije direktno izjasnio, ali je kroz odgovore, spominjujući kršćanski svjetonazor, dao naslutiti da politički naginje konzervativizmu („moderan svijet izokreće sustave i one, one prirodne zakone izokreće i onda od toga se dese ovakvi ekscesi, ovakvi zločini a praktički je kriva sva ta liberalna, liberalna jedna teorija, da je sve dozvoljeno, da se sve može“). Zanimljivo je kako su Nik Titanik i Marušić uz političko izjašnjavaње, dali i svoje mišljenje o politici u karikaturi:

„Pazim ne otić u ideologiju u smislu da se kroz moju karikaturu promovira nekakva ideologija, kritizira da, ali uvijek pazim da ne promoviram nešto, znači da je nešto super, da je nešto bolje od nečeg, ne..e sad, što neke smeta što ja kritiziram neke više, neke manje, to je druga stvar“. Nik Titanik

„Ljudi me pitaju da li sam ja ideološki obojen...naravno da jesam, ali vjerujte mi, ja nikada u svojim karikaturama, barem imam iluziju, ne pokazujem svoje političke stavove. Ja mislim da je to nedopustivo, kao što vrlo često kolumnisti i novinari rade...pišu za koga će glasati, to je meni nedopustivo, to se ne smije raditi“. Joško Marušić

5.2.2. O različitim aspektima karikature

Druga grupa pitanja započela je temom svrhe karikature, kao i pitanjem treba li ona mijenjati društvo.

Nik Titanik odgovara kako ona „može i mora“ mijenjati društvo jer „to i je cilj političke karikature samo je sad ona svjesna da nema više takvu ulogu kakvu je imala prije, a nema toliku ulogu jer tu su sad i drugi medij poput društvenih mreža“. Svrhu karikature vidi u tome da ona „mora jednostavno biti nekakvi korektiv društva“.

Joško Marušić naglašava kako postoji kriva percepcija o karikaturi („ono što ljudi krivo često puta misle, da karikaturist mora biti revolucionar“). On za sebe to ne smatra:

„Dakle, ja ne rušim državne sisteme, nego ja jednostavno kroz svoje karikature ljudima upućujem neke poruke, a one se uvijek svode na to da misle svojom glavom. To znači, borim se protiv manipulacije, protiv zastrašivanja, protiv toga da ljudi nemaju prave informacije, pa onda pomoću krivih ili manipuliranih informacija stvaraju svoj sustav mišljenja o svijetu i politici, onome što nas okružuje“.

Puntarić, pak, definira karikaturu kao „traženje istine na duhovit način“. O njezinom utjecaju kaže kako je „teško reći koliko to utječe na ljude, ali da može dosta utjecati na one ljude koji imaju svijest, razum i savjest“. Prema njemu, karikatura tada može potaknuti jedan drugi smjer razmišljanja. „Za one koji znaju promišljati i za one koji to vole i koji se ne boje humora, karikatura je jedno izuzetno sredstvo i jako oružje“.

O stereotipima u svojim karikaturama Nik Titanik kaže kako ih zapravo „jako koristi“, a kao jedan od primjera istaknuo je Željka Keruma („kad crtam Keruma tu je mornarska majica...sa pršutom nasred čela...svi ti moji stereotipi dolaze iz nekakvih djela tih likova, te grupacije koju ja crtam“). Na pitanje zašto ih koristi odgovorio je jednostavno – „zato da ljudi lakše shvate“. Marušić na pitanje o stereotipima kaže kako ih „katkada upotrebljava, ali ih izbjegava“. Tvrdi kako „se ne može katkad uteći od stereotipa jer je katkad nemoguće kadrirati, nemoguće je osmisлити koreografiju karikature bez njih“, dok Puntarić o stereotipima „ne razmišlja“, ali priznaje kako se karikaturisti često „koriste simbolikom“.

Sljedeće pitanje glasilo je „može li karikatura uvrijediti?“. Nik Titanik odgovorio je kako smatra da humor ne može jer je on smiješan, ali da uvrijediti može satira. Marušić pak smatra da humor može uvrijediti, a Puntarić misli kako „karikatura može uvrijediti, a može i jako, jako veliko zlo napraviti“.

Još jedna tema o kojoj je već bilo riječi u ovom radu tiče se nedavnih primjera nasilja povezanih s karikaturom, a radi se o napadu na redakciju francuskog satiričnog časopisa Charlie Hebdo, kao i slučaja s karikaturama proroka Muhameda u Danskoj. Sva tri ispitanika dala su svoje mišljenje o tim događajima:

„Ono što su radili u Charlie Hebdou, to recimo ja..ne podržavam. Znači, po meni su prešli granicu. Svatko može mislit o tuđoj vjeri ili o tuđim uvjerenjima što god hoće, ali ne smije ih javno ismijati. Ono što su Danci radili, znači ono što ne smiju prikazivat Muhameda, ne smije se njegov lik prikazivat, ja sam mogao imat o tome svoje mišljenje i da je to užasno glupo, i općenito o vjeri mogu smatrat da je to užasno glupo i nepotrebno, ali nije na meni da ja to kao javna osoba i kao javni prezenter kritičkog mišljenja izražavam...znači prelazit tu granicu, ismijavat to, ne“. Nik Titanik

To je jedna tragedija sve skupa, što se desilo, ali to su za mene anarhisti tamo koji su jednostavno izazivali nešto...oni su rekli da je to sloboda tiska ali, međutim, to ima svoje granice, dakle, treba slušati svoj glas savjesti, to je po meni i ako to nekoga izuzetno smeta, ali baš izuzetno zato što je to toliko do toga da mu to dira u temelje njegove vjere i svega, onda to jednostavno je jedan čin...zla, da idete vi dalje čovjeka vrijeđat“. Srećko Puntarić

„Nažalost, moram vam reć da je Charlie Hebdo u velikoj mjeri u svojoj uređivačkoj politici imao antikatalički i antimuslimanski stav i to je nedopustivo. Ja sam zapravo bio protiv uređivačke politike Charlie Hebdoua, ali sam naravno zgrožen s time što im se dogodilo“. Joško Marušić

5.2.3. Ograničenja

Jedno od najvažnijih pitanja u ovom setu, pa i u cijelom intervjuu, tiče se granice između slobode izražavanja i govora mržnje. Da ju je „jako teško odrediti“ zaključio je Nik Titanik. Sva tri ispitanika naglasak su ovdje stavila na vlastitu procjenu i savjest. Marušić tvrdi kako je „protiv zabrana“, ali je „za apeliranje ljudi na njihovu intelektualnu savjest“. Dodao je kako su za njega „principi ispred zakona“: „Ispred, dakle, meni ne treba ni Ustavni sud ni zakoni za moje principe ni za moj način života, ja ga držim u rukama, imam slobodu, imam svoje principe i ja odlučujem o svemu“. Puntarić ističe kako „svaki autor, pa i ne samo karikaturist, nego i pisac i svi javni djelatnici trebaju slušati svoj tihi glas savjesti“, a „on je vrlo jedna...tiha poruka da se nešto ne dira, dakle ne može postojati apsolutna sloboda izražavanja, nikako, jer apsolutne slobode nema“.

Sljedeće pitanje treće grupe tiče se cenzure. O svojim iskustvima Nik Titanik kaže:

„Ako uzmemo sveukupno bilo je nekakvih desetak do petnaestak puta da sam ono, poslao karikaturu pa su me zvali „daj nešto drugo“, ali to nije bilo radi nekakve ideološke ili političke cenzure, nego je to više bilo radi...možda sam pretjerao u nekakvim prikazima tih likova“.

Kao primjer svoje zabranjene karikature istaknuo je slučaj Jadranke Kosor:

„Znam što mi je bilo cenzurirano...i što se jako ljutim...kad sam Jacu Kosor s onim njenim broševima famoznim..ja sam bio napravio karikaturu nje kao Golluma iz Gospodara prstenova, znači baš tijelo Gollum i faca njena i broš kao „my precious“ ovo, ono...i to mi nisu objavili...kao bilo im je neukusno...to je recimo meni neopravdano“.

Marušić o cenzuri misli ovako:

„Meni je zapravo jako malo karikatura zabranjeno, to me često pitaju, vrlo malo, jako malo jer mislim da ja imam dobar instinkt i da ja nisam jedan od onih koji žele prekoračivati tu granicu, ne zato što se ja bojim, nego zato što je to besmisleno, jer onda to postaje nešto drugo. Ja hoću da objavljujem i da imam utjecaj.“

Puntarić se na ovu temu osvrnuo kroz različite sustave i razdoblja u kojima je djelovao. Prvo je spomenuo sistem bivše države: „Kada je bilo doba komunizma onda su postojale tabu teme, jednostavno nema šanse da ste objavili nešto protiv Centralnog komiteta saveza komunista Hrvatske, protiv Tita, protiv partije“.

Nastavio je s vremenom promjene političkog sistema: „Kad se počela demokracija javljati i kad je pao Berlinski zid na primjer, onda sam ja praktički postao politički karikaturista“. O razdoblju rata govori ovako:

„Kad je bio rat, onda se meni desilo da su mi na primjer karikature završile u ladici. Ja sam u ratu crtao neke karikature koje su bile oštre i moj urednik Krešimir Fijačko za te je karikature rekao kako nisu bile zabranjene nego ih nisu imali hrabrosti objaviti“.

Što se tiče autocenzure, ispitanici nisu imali puno za komentirati. Nik Titanik smatra kako „neke granice si čovjek postavi, što možda i nije dobro, ali opet..ako te granice nisu prečvrste onda je to ok“. Puntarić je odgovorio: „Autocenzura u smislu da sad, da imam teme koje ne bi smio, ja nemam to, ali ja to obrađujem na način da to jednostavno kod mene prolazi“, a Marušić se kroz razgovor nije posebno osvrtao na ovo pitanje.

5.2.4. Na mladima svijet ostaje?

Ovaj set pitanja bio je usmjeren prema publici i budućnosti karikature. Ispitanicima je bilo postavljeno pitanje o tome kako publika čita njihovu karikaturu i jesu li ikad iznenađeni reakcijama. Odgovor Nika Titanika glasi:

„Ja sam svjestan da ja imam previše teksta u karikaturama. Svjestan sam da ja pratim sve, a većina publike ne prati sve i onda ja nastojim sa tim svim nekim svojim dodatnim tekstom objasniti uopće kontekst“.

Marušić se osvrnuo na iskustvo iz vlastitog života:

„Ja sam vidio recimo kako neki priprosti ljudi ujutro za kavom ili za prvim *Stockom* čitaju moju karikaturu, ono...oni ne vide da sam ja...oni uzmu novine, i samo, uopće ne gledaju sliku i pročitaju taj oblačić. Nema veze, to mene ništa ne obeshrabruje jer i taj oblačić ima neku svoju likovnu vrijednost, ja ga crtam sam svojom rukom“.

Puntarić je recepciju publike opisao preko društvenih mreža:

„Ja imam recimo na Facebooku one brojače koji vam pokazuju, pa se recimo iznenadim koliko ljudi, nekima se sviđa nešto što ja nisam očekivao, znate, to je recimo dobar pokazatelj“.

Karikaturu uglavnom svi doživljavaju kao nešto svakodnevno i masovno, ali karikatura se može gledati i kao umjetnost. O tome pripada li ona u visoku ili popularnu umjetnost Nik Titanik smatra da jedno ne isključuje drugo te je istaknuo velikog hrvatskog karikaturista kao istinskog umjetnika:

„Svi Reisingerovi radovi su, po meni, za Louvre. Reisinger bi trebao imat, ako ne u Muzeju suvremene, ma kakvom Muzeju suvremene umjetnosti, u Mimari bi trebao imat svoje krilo. I još par kolega koji su ono, općenito, nisu toliko znani, ali takve umjetničke stvari rade da je nevjerojatno..a opet je dio pop kulture zato što ima tu svoju funkciju koju ima“.

Marušić je također prepoznao umjetničku tendenciju karikature, ali ipak se više zadržava na svom području:

„Ako mi radimo karikaturu gdje prevladava likovnost, onda ona može biti umjetničko djelo, to su ovi dečki koji crtaju karikature za galerije, za natječaje i tako dalje, međutim, ako je karikatura isključivo u službi komunikacije, recimo sa čitateljima, onda ona nije nužno umjetnost, umjetničko djelo, nego je jedno sredstvo komunikacije, kao što je novinarstvo općenito“.

Puntarić potvrđuje:

„Ova izložbena karikatura, ona je filozofska, daje poruku, obično je bez riječi, hvata tu opću situaciju u svijetu svugdje, dakle svemirska jedna, da kažem tako, a ova novinska je dnevna, društvena, svagdanja. Dakle ova galerijska ima veću umjetničku vrijednost, ali u principu ja idem smjerom ove aktualne“.

Smije li se današnji čovjek dovoljno i je li ga teško nasmijati? Nik Titanik smatra kako ga je „teško šokirati, ne nasmijati“. Razlog za to vidi u hiperprodukciji lošeg medijskog sadržaja: „Koliko ima smeća i čem se sve danas ljudi smiju i kakve se recimo danas emisije prolaze, i na televiziji i svuda, ja imam osjećaj da je današnjeg čovjeka jako lako zabaviti“.

S njim se složio i Srećko Puntarić:

„Danas u toj ponudi i programa tiskovina i svega, to je...jako puno smeća...tako da, ak se čovjek zakvači na to, onda se kontaminira, znate, onda je to problem...a humor je fina biljka koja traži zalijevanje, koja traži njegu i onda ako to ne njegujete, onda ona postaje gruba k'o nekakav drač, korov“.

Marušić humoristično potvrđuje:

„Ljudi se nedovoljno smiju, nedovoljno su vedri, nedovoljno su optimistični i općenito nedovoljno misle pozitivno, što je šteta jer ovaj život je ionako za drek, mislim malo je lijepih stvari u životu, onda ga još ti sam otežavaj, mislim, ja i nekog čovjeka koji je loše volje, koji stalno nešto kenja, koji stalno misli negativno, ja ga pitam pa koga vruga si se uopće diza jutros, lijepo metak u čelo i pa-pa, riješili smo stvar, koga vruga uopće izlaziš van i truješ ovaj prostor...istina, ljudi se nedovoljno smiju“.

Posljednje pitanje cijelog intervjua tiče se komentara trenutne situacije u kojoj se nalazi karikatura u Hrvatskoj i svijetu i očekivanja od budućnosti. Nik Titanik prilično pesimistično gleda na situaciju: „Karikatura kao takva jednostavno imam osjećaj da pada u drug plan, tako da, iskreno, ne znam kak će to završiti, ali opet gledam, kroz povijest imali smo tamni srednji vijek pa je došla renesansa..to mi malo daje nade“. Problem vidi i u dostupnosti koju pruža današnje vrijeme: „Mislim da ćemo puno klinaca koji bi bili otišli na ovu našu stranu i koji bi se potrudili...da ćemo izgubit zbog te lakoće kreiranja“.

Marušić kaže kako:

„Politička karikatura, pa i novine, sve bi više trebale bit neka terapija, jel, ne nužno informacija. Mislim da se informacije sele na internet, ali će se tu stvorit jedna nova svakodnevnica. Da mi idemo potpuno u jedno informatičko doba gdje čovjek postaje informatička životinja, to je sigurno. Možda će se stvoriti neki novi oblici karikature, možda će se stvorit neki novi oblici pričanja viceva, možda neće taj grafički oblik preživjeti, ali možda će zato ljudi radit neke jednostavne animacije i to sam već vidio, možda ćete vi na mobitel ujutro vidjet moju karikaturu, ali ćete možda čuti moj glas, mi ne znamo kud to nosi, ide, ali u svakom slučaju ovog časa je jedan kaos i jedno traženje“.

Puntarić govori kako „karikatura dosta loše stoji sada u tiskovinama kod nas“, ali smatra da je „karikatura prilagodljiva; sad se pojavljuje na tim portalima, ak' je ovi neće u novinama, onda se ona negdje izvrne i nađe put, dakle karikatura je neuništiva“.

6. ZAKLJUČAK

Karikatura je od samih svojih početaka kronika društva. Aktualnosti se brzo i lako zrcale preko karikaturističkih crteža koji svojim sadržajem šalju često vrlo britku poruku. Koliko daleko karikatura u svojim kritikama može ići kompleksno je pitanje na koje odgovor do kraja nisu mogli dati ni zakoni. Zbog te činjenice svijet potresaju događaji koji su možda i neočekivani za područje koje je prvenstveno vezano uz humor. Karikatura je dio medija, a mediji su oni koji danas pripisuju značenja koja se olako prihvaćaju kao istina. Zbog toga je važno ovo područje kritički istražiti.

Istraživanjima u ovom radu nastojala su se rasvijetliti određena pitanja vezana uz karikaturu i njezine metode te kontekst u kojima danas ona nastaje. Istraživačka pitanja ovoga rada vezana su uz opću problematiku područja karikature, kao i uz konkretne odrednice hrvatske karikature. Ovaj rad je tako pokušao odgovoriti na pitanja pripada li izražavanje karikaturom u pravo na slobodu govora i može li karikatura uvrijediti, zatim što kritizira hrvatska karikatura, je li ona dominantno politička i koristi li stereotipe, kakav je prikaz žene u hrvatskoj karikaturi i postoji li (auto)cenzura. Početne teze rada su da satira pripada u pravo na slobodu izražavanja, ali da može i uvrijediti, a hrvatska karikatura koristi stereotipe, dominantno se bavi političkim temama, a nerijetko se susreće i s (auto)cenzurom.

Provedena analiza narativa pokazala je kako teme hrvatskih karikatura zaista jesu povezane s politikom, makar to nije jedino područje kojim se karikatura bavi. Ono što joj također okupira pažnju ostala su područja poput muško-ženskih odnosa, određenih zanimanja, običaja i mentaliteta. Ipak, posredno preko tih područja karikatura govori upravo o – politici. Hrvatska karikatura kritizira negativne običaje i prakse, često političke, hvata se u koštac s obrascima ponašanja poput licemjerja, korupcije, lijenosti i svih ostalih koji su karakteristični ne samo za ovo geografsko područje, nego i za ljudski rod općenito. Postojanje i korištenje stereotipa u hrvatskoj karikaturi potvrđeno je i analizom narativa i intervjuima. Oni se koriste u gradnji likova, a nerijetko uključuju rodne odrednice. Prikaz žena, ako je ona uopće prisutna u karikaturi, određen je pasivnim stereotipom kućanice ili majke koja ne priča i uglavnom je sporedan lik, iako se i takve tendencije mijenjaju.

Iz intervjua s Nikolom Plečkom, Joškom Marušićem i Srećkom Puntarićem saznali smo da karikatura može uvrijediti, ali da bi se to spriječilo potrebno je postaviti vlastite (autorske) granice. Da je satira, odnosno karikatura dio prava na slobodu izražavanja, složili su se svi ispitanici, ali tu slobodu, prema njima, potrebno je ograničiti, i to ne nužno zakonima, nego vlastitom procjenom, principima, savješću i bontonom. Takav slijed obrazloženja može se primjeniti i na pitanje cenzure. Svi ispitanici iskusili su cenzuru, ali nitko od njih zapravo ne pridaje preveliku važnost tome jer su takvi primjeri bili rijetki, a češće, prema njima, ovise o vlastitom izboru, nego o pritisku od strane vlasti.

Ovaj diplomski rad donosi nove zaključke o hrvatskoj karikaturi i objedinjuje analizu karikatura autora iz različitih perioda, kao i pogled iznutra kroz oko samih aktera iz tog medijskog područja – karikaturista te zbog toga može poslužiti kao baza za nastavak istraživanja ovog fenomena.

LITERATURA

Bagić, Krešimir (2012) *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.

Brnčić, Jadranka (2005) Od ikone do karikature. U: Brnčić, Jadranka (ur) *Karikatura: zagrebački pojmovnik kulture 20. stoljeća: zbornik znanstvenih radova* (str. 263-284). Zagreb: Filozofski fakultet.

Car, Viktorija (2016) Između slobode izražavanja i govora mržnje. U: Kulenović, Enes (ur.) *Govor mržnje u Hrvatskoj* (str. 187-215). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Chadburn, Steve i dr. (2009) *Crtanje karikature*. Rijeka; Zagreb: Leo-Commerce.

Cvijanović, Hrvoje (2016) Govor kao verbalni i simbolički prostor slobode i političkog: američki poučak i govor mržnje u EU i Hrvatskoj. U: Kulenović, Enes (ur.) *Govor mržnje u Hrvatskoj* (str 61-119). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Dulibić, Frano (2009) *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*. Zagreb: Leykam international.

Dulibić, Frano (2005a) Definiranje karikature kao likovne vrste. U: Brnčić, Jadranka (ur) *Karikatura: zagrebački pojmovnik kulture 20. stoljeća: zbornik znanstvenih radova* (str. 11-33). Zagreb: Filozofski fakultet.

Dulibić, Frano (2005b) Teorijske i povijesne značajke karikature: uvod u metodologiju istraživanja. U: Brnčić, Jadranka (ur) *Karikatura: zagrebački pojmovnik kulture 20. stoljeća: zbornik znanstvenih radova* (str. 81-108). Zagreb: Filozofski fakultet.

Gillespie, Marie i Toynbee, Jason (2006) *Analysing Media Texts*. UK: Open University Press.

Hlevnjak, Branka i dr. (2013) *Ni moda ni doktrina - Zagrebačka škola karikature: prilozi povijesti hrvatske karikature: 1964. - 2014*. Zagreb: Ulupuh.

Horvatić, Dubravko (1975) *Ples smrti: antologija hrvatskog likovnog humora*. Zagreb: Društvo hrvatskih humorista.

Jakubin, Marijan (1999) *Likovni jezik i likovne tehnike: temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa.

Jensen, Klaus Bruhn i Jankowski, Nicholas W. (2002) *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*. Taylor & Francis e-Library: Routledge.

Kulenović, Enes (2016a) Uvod. U: Kulenović, Enes (ur.) *Govor mržnje u Hrvatskoj* (str.7-19). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Kulenović, Enes (2016b) Sloboda govora i govor mržnje. U: Kulenović, Enes (ur.) *Govor mržnje u Hrvatskoj* (str. 21-59). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Marušić, Joško (1981) *Koze, vuci i magarci: politička karikatura*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSO Hrvatske.

Puntarić, Srećko (2004) *Felix na kvadrat: pomaknuta knjiga karikatura*. Zagreb: Felix Fun Factory.

Reisinger, Oto (1997) *Pero*. Zagreb: Zlatko Tomičić.

Schroder, Kim, Drotner, Kirsten, Kline, Stephen i Murray, Catherine (2003) *Researching Audiences*. London: Arnold.

Streicher, Lawrence H. (1967) On a theory of Political Caricature. *Comparative Studies in Society and History*, 9(4): 427-445.

Štambuk, Davor (2013) *101 Štambuk: humor bez riječi i granica*. Zagreb: Stripforum.

Uvodić, Angejo (2009) *Karikatura i njeno značenje*. Split: Ex libris.

Voljevica, Ico (2004) *Grga: svakodnevno 50 godina*. Zagreb: Huna.

Wimmer, Roger D. i Dominick, Joseph R. (2006) *Mass Media Research: An Introduction*. Belmont: Wadsworth Publishing.

INTERNETSKE STRANICE

BBC.com (2017)

<http://www.bbc.com/news/world-europe-30708237> pristupljeno: 6.6.2017.

<http://www.bbc.com/news/world-europe-15536684> pristupljeno: 30.8.2017.

<http://www.bbc.com/news/blogs-trending-30797059> pristupljeno: 30.8.2017.

Charliehebdo.fr (2017)

<https://charliehebdo.fr/en/> pristupljeno: 30.8.2017.

HDK.hr (2017) http://www.hdk.hr/clanovi/ivan_haramija/ pristupljeno: 20.4.2017.

Hjp.znanje.hr <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> pristupljeno: 29.8.2017.

Jacobinism.blogspot.hr (2015) <http://jacobinism.blogspot.hr/2015/02/charlie-hebdo-free-press-and-its-enemies.html> pristupljeno: 13.6.2017.

Muzej-rijeka.hr <http://www.muzej-rijeka.hr/akvizicije-2006-2010/zbirka-tiska.html> pristupljeno: 20.5.2017.

Narod.hr (2017) <http://narod.hr/kultura/predsjednik-hrvatskog-drustva-karikaturista-davor-trgovcevic-karikaturisti-najcitaniji-drustveni-komentatori> pristupljeno: 20.4.2017.

Oddonkey.com <https://www.oddonkey.com/odd-blog/a-brief-history-of-caricature/2014/2/3> pristupljeno: 20.4.2017.

Theguardian.com (2007) <https://www.theguardian.com/media/2007/feb/07/pressandpublishing.france> pristupljeno: 30.8.2017.

Thoughtco.com (2017) <http://middleeast.about.com/od/religionsectarianism/ss/the-muhammad-cartoons-complete-set.htm> pristupljeno: 13.6. 2017.

Tobaccopipeartistory.blogspot.hr <http://tobaccopipeartistory.blogspot.hr/2013/03/honore-daumier-caricatures-and-pipe.html> pristupljeno: 20.4.2017.

24sata.hr (2017) <http://www.24sata.hr/zabava/regular/2017-03-15> pristupljeno: 19.6.2017.

<http://www.24sata.hr/zabava/sport/2017-04-02> pristupljeno: 20.4.2017.

PRILOZI

UPITNIK

I. POČETCI RADA

1. Prisjećajući se početaka svoje karijere kao karikaturista, možete li reći što vas je privuklo tom poslu? Kada je to bilo?
2. Koliko vam je trebalo da razvijete svoj crtački stil? Koji su bili vaši uzori?

II. CILJEVI KARIKATURE, ODGOVORNOST I POSLJEDICE MEDIJSKOG DJELOVANJA

3. Kada ste započeli crtati karikaturu, što ste njome htjeli postići?
4. Može li karikatura mijenjati društvo i treba li? Što je njezina svrha?
5. Kao sudionik medijskog sustava, osjećate li se odgovorno za kreiranje javnog mnijenja?
6. Koristite li se stereotipima u svojim karikaturama? Ako da, kojima i zašto?
7. Karikatura počiva na humoru. Mislite li da humor može uvrijediti?
8. Kako komentirate nedavnu pojavu nasilja kao reakciju na objave spornih karikatura u slučajevima *Charlie Hebdo* i proroka Muhameda?

III. ZAKONSKE I OSOBNE GRANICE

9. Gdje je prema Vama granica između slobode govora i govora mržnje? Treba li ograničiti slobodu izražavanja i ako da, kako?
10. Može li karikatura biti cjelovit komentar društva ako je on zakonski ograničen?
11. Jeste li se ikad susreli s cenzurom? Primjer?
12. Jeste li se ikada odlučili na autocenzuru? Primjer?

IV. PUBLIKA I RECEPCIJA

13. Prilagođavate li svoj crtež očekivanjama publike?

14. Koliko je teško čitati karikaturu? Shvati li publika Vašu karikaturu baš uvijek na način na koji ste htjeli i zamislili? Iznenade li Vas ponekad njihove reakcije, komentari?

15. Pripada li, prema Vama, karikatura u visoku ili popularnu umjetnost? Ima li mjesta za nju u galerijama ili joj je mjesto u novinama?

16. Mislite li da je današnjeg čovjeka teško nasmijati? Zašto?

17. Kako ocjenjujete stanje karikature danas u Hrvatskoj i u svijetu i kakvu joj budućnost predviđate?

TRANSKRIPT 1

Datum: 24.4.2017.

Mjesto: Zagreb

Fonetski zapis: 48:54

Ispitanik: Nikola Plečko (Nik Titanik)

Dobro, ništa evo krenut ćemo otpočeka. Umm, kad se prisjećate svojih početaka karijere kao karikaturista, možete li reći što Vas je privuklo tom poslu i kad je to bilo?

Znači pričamo o karikaturi, samo o karikaturi?

Da.

Da, dobro ok. Znači ovak...ja sam ti se počeo službeno karikaturom...ajmo ovom koja tebe zanima, znači po-političkom, dnevno političkom karikaturom bavit deved...tisuću devetsto devedeset devete. Što znači... jesi se rodila tad?

Jesam.

Jesi (ha-ha).

Devedeset druge.

Ovogaa...što znači da za dvije godine će bit dvadeset godina, kužiš kak se ono bavim..a zašto velim službeno? Zato što sam tad, zato što sam tad postao član Hrvatskog društva karikaturista, e i počeo slat, ovoga..znači radove na festivale karikatura, koji zapravo nisu bili festivali karikature zapravo, nemaju političke teme, ali ono..opća neka tema koja se zada i onda to šalješ tamo, ne. E, postao član i paralelno s tim ono...šta je bio problem di nać mjesto za objavljivanje. Devedesete su bile katastrofa, ne, znaš i sad dođeš tamo među one, sve staru ekipu koja ono..se sjeća, i ne koja se sjeća nego koja je aktivno sudjelovala u sedamdes...zlatnim sedamdesetima i osamdesetima, ne, a ti si ono nigdje nikad ništa objavio ne, ovoga..e onda jedino ak su oni imali tu rupu devedesetih, znaš nakon rata se ..dok se to malo obnavljalo jel ovo ono..e. I onda sam ti ja zapravo, prvo sam ti krenuo sa umm...aktivirao se znači...u, u Hrvatskom društvu karikaturista i prva mi je ideja bila.. zapravo napravit *website* od HDK, ne. To su bili počeci, počeci, počeci.. i onda sam ti ja napravio taj proje..projekt, organizirao kužiš i *site* ti se otvorio.

E onda su ti oni mene vidli, ono da sam ja..blesav i..ambiciozan, ne, kao „jel bi ti mali bio ovoga..tajnik društva?“. A tadašnji tajnik društva..zapravo tajnik radi apsolutno sve, znaš...kao „jel bi ti htio, nova energija, ovo ono“. Pa kao „, pa bi““...

Prilika (ha-ha)

Znaš, meni ti je to bilo..gle nemaš se di probijati u medijima...

Da, da.

I onda ti je to nekakva šansa probit se. I onda sam ti ja postao tajnik i (ha-ha) zeznuo se..jer sam ono...pazi to moraš samo to, to, to.

Da, da, da.

E a paralelno sam ti, paralelno sam radio ja...sam ekonomiju 98. završio i znaš ono..to su ti ono ostaci iz starijih vremena, moraš završiti faks, naći stalni posao i do penzije tamo...raditi, ne. Kak te starci natjeraju, ne, ovooga...kužiš paralelno sam ja radio prave poslove, mislim prave poslove, e i tak, onda sam izdržao bit tajnik nekih godinu i pol do dvije godine i onda sam rekao „ja više to neću“ i onda sam skužio da apsolutno ono, znaš, ja ne crtam! radi čeg sam ja zapravo došao u društvo karikaturista..ono, ne stignem, znaš! E a...e, a paralelno, paralelno s tim mojim tajništvom, sam, ovoga...isto pokrenuo akciju da se , zbog situacije s medijima, znači apsolutno nigdje više nije bilo mjesta za objavljivanje, nitko nije objavljivao karikature, osim Puntarića, koji je ono...imao tu svoju rubriku...umm...Voljevica, nije više čak ni on, on je isto bio već u penziji, Reisinger tu i tamo, isto polako odlazio ono..sa stalnog angažmana..onda smo ti napravili to otvoreno pismo medijima, kužiš...i poslali na sve medije i jedino ti se javio umm..iz nedjeljnog Vjesnika koji je tada još..bio i postojao, ne, i on je rekao kao da će nam otvoriti jednu stranicu humora u nedjeljnom Vjesniku, ne, kao da će dati priliku karikaturistima, ali da će se to bit općenito o humoru i sve. I tak je to bilo, kužiš, on je to pokrenuo i ja sam tu zapravo prvi put počeo objavljivati političku karikature, znači u nedjeljnom Vjesniku tamo 2000., 2001., ne. E, e..a paralelno je došao s tim, paralelno s tim, kužiš, skužiš koliko je internet imao nekakav potencijal, vidio sam to, znači moraš imati web stranicu, moraš biti na internetu, iako to kad pogledaš je bilo smiješno, kad usporediš s današnjim vremenom, ovoga..i onda sam ti ja došao i kontakt sa, sa, sa..ekipom iz Internet Monitora, kužiš...koji dan danas postoji ko site, mislim..u istom izgledu i sve, ali je ono..čitano..umm..i kao ideja je bila da radimo nekakav crtić u Flashu, kužiš..i onda smo ti mi počeli to raditi, a para..kao South Park se tad pojavio na našoj televiziji, kao nešto je bila takva tema, ali ono..domaći South Park, ovooga..u Flashu.

E a paralelno s tim sam ja rekao, kao, ono svoju ambiciju da imam svoju političku karikaturu i onda su ti oni meni zapravo dali prostor na Internet Monitoru, kao podsite, podstranicu, kao, s karikaturama dnevnim, ne. I tak je to krenulo, tu je krenulo, na Internet Monitoru je krenulo meni ono, znači dnevni ritam crtanja karikatura, ovoga..to ti je trajalo do nekakvih, umm..dvije, dvije iii...ne, zapravo trajalo je do umm..sad ću ti reć, dvije i...samo malo, da se prisjetim..dvije iii..četvrte, kad su, kad me kontaktirao umm..kad me kontaktirao Matija Babić, ne, ovogaa..i, a on je negdje u nekim mojim tadašnjim intervjuima prvim, kad smo čak u nedjeljnom Vjesniku, sam dao, ono, intervjuje, čak su me tražili neke intervjuje, pa sam to dao, pročitao da bi ja to htio zapravo radit, da bi ja to htio bit ono u novine..da je to ono, to je zapravo ultimativna ambicija za karikaturista, ne, znaš, tko se želi baviti političkom karikaturom, imat dnevnu rubriku u novinama, ne. I onda je on rekao kao da se novine nekakve nove rade, ovo ono..jel bi htio, reko „ne, ti bi“, znaš...i tak je krenulo s 24sata. Evo to su ti počeci.

Dobro. A koliko Vam je trebalo da razvijete svoj crtački stil, koji su bili neki od vaših uzora možda?

Da...ovak, znači ja sam ti...ja sam 74. godište..e, ja sam ti odrastao u osamdesetima, ono kak se veli..djetinjstvo i zapravo, odrastao sam na Alan Fordu. Svi mi koji smo nešto tada crtali smo htjeli stripom se baviti i crtati ono, nešto slično Alan Fordu, znači ono..jugoslavenski Alan Ford. To ti je naravno i meni bilo, ono..ambicija životna, ono, da to napravim mogu umrijet..kužiš, al ono zaista..ja sam ti htio crtati, kužiš..ja sam ti svoj prvi strip sa 5 godina nacrtao, kužiš..ovooga, tu sam počeo crtati i stalno stripovi, stripovi..znaš ono, kupiš bilježnicu, ne, ono, i...radiš strip..razno raznih tematika..ono, katastrofa je to sve kad gledaš danas..

Ha, dobro, počeci.

Da, e tak da ti je Alan Ford bio zapravo jako jako utjecao na mene što se tiče znaš ono nekog načina razmišljanja i što se tiče općenito, ljubavi prema tome znaš..Alan Ford je strip ali to je isto i karikatura znaš, sve je to iskarikirano..e, tak da sam ti ja to radio, da bi negdje, da bi, kad sam skužio da u stripu neću ništa ozbiljnije napraviti jel, znaš kaj, skužio sam da nemam baš stopostotnu strast za, da napravim strip od početka do kraja, da se samo tim bavim, ne..ko ovi dečki kaj su van otišli i napravili karijere, ovoga...onda sam ti ja početkom devedestih, 91.-92., kad si se ti rodila, sam ti počeo, ovoga..raditi portret, portretne karikature, znaš, ovooga..zapravo to su više bili..umm..ja više gajim taj, realizam, to su zapravo bili portreti, ne, znaš, ali portreti sa, sa, sa satiričnim elementima kužiš, znaš, tadašnjih političara..91.-92. znači ono Tuđ...od Tuđmana i sva ona ekipa koja je tad bila, ne..

...e i onda sam ti ja zapravo, prvu objavljenu karikaturu imao u 93. u studentskom listu Puls tada se zvao, znači tad su mi objavili prvu portretnu karikaturu, i čak su mi objavljivali nekakve..

To je Gobac jel?

Ha?

To je Gobac?

Gobac da, e..bravo. Znači čak su me tražili...Bujanec je bio tada iiii...rektor tadašnjeg sveučilišta ovo ono, ne znam više kak se zvao..Oliver Dragojević kao ženskar i ono šlata, pipa ženske, ne..i čak su, bile su jedna il dvije umm..ok tražili portretnu karikaturu, ali i neku situaciju kužiš i onda su bili zapravo prvi počeci ono..nekih geg karikatura, zapravo političkih..zapravo je to početak, ne ono..to je neslužbeni početak..e onda ti, onda sam 94. zahvaljujući tim karikatu..pazi, onda si znaš, skupio nekakav svoj portfolio i nisi mogao to slat nigdje, nije bilo mailova znaš, nego si ono..telefon..odnosno odeš na kiosk, vidiš šta ima na ponudi, vidiš časopis, pogledaj kontakt telefona, zoveš redakciju „mogu ja doć, kao, pokazaj nekaj“...“pa možeš“, zapravo svi kažu možeš, dođeš..i onda sam ti tak u Danasu nosio..Hloverki ne, kad je bila ono, urednica..i to su isto bile te portretne karikature sa, sa, sa, sa.. nekom radnjom, znaš, kužiš..zapravo čista, čista politička ilustracija, ne..kužiš, više politička ilustracija...E zapravo to ti je..to ti oču reć..cijelo vrijeme se taj nekakav umm..zapravo, od tih stripova, dobro to su dječji pokušaji, pa 90-ih, to je bilo, bilo više realistični portreti i ilu..i nekakve političke ilustracije..da bi ti onda ja zapravo tek negdje...pa tu, tu...96.-97.-98. sam ti ja počeo nekak to naginjat prema nekakvoj baš..geg karikaturi, znaš ono..i skužio sam da..šta je bio trigger..je bio 98. ili...99. Član društva sam postao krajem 99...to je bilo tu negdje..umm..u Importanneu, znaš kak se spustiš dolje stepenicama, dan danas ti je ona knjižara dolje na uglu, ne knjižara, kiosk, kužiš ti je na uglu..to je prije bilo znači, bio je onaj nekakav stalak sa čestitkama i razglednicama kaj si mogao vrtit i gledat..i ja sam ti tamo..umm..gledao, kužiš nekakve čestitke, razglednice, božićne sa karikaturama...sa tak fantastičnim forama...“kaj je ovo“, znaš, filmski ono, pogledaš, bum!, gotovo...ti si gotov, samo odjednom ti se smanjuje sve oko tebe, znaš ono..anđeli pjevaju, harfe...i onda sam ti...nisam znao kaj je..internet je tek bio na početku, ne znaš kaj bi tražio..i skužio sam ja kak se taj frajer zove..i onda sam ti otišao u Algoritam i našao njegovu knjigu karikatura..to ti je Gary Larson, američki karikaturist, ne znam jesi naišla na njega...

Pa, nisam...ali sad budem pogledala.

Da, on se nije političkom karikaturom bavio, al ti je on ono..zaista, jedan od najslavnijih američkih karikaturista. Radio ti je od, od..osamdesete do 94. E to je bilo to, znaš, reko „ovo je fantastično“ i to je bilo znaš ono, ja se s tim moram baviti, to je to znaš..i onda sam ja počeo crtati te karikature i te godine otišao u društvo karikaturista i imao sam sreću što sam zapravo, jako brzo umm umm...jako sam brzo razvio ovaj stil koji dan danas crtam, znaš ono..ti veliki nosevi i ta brada izbačena i dobro, likovi su možda bili mršaviji tada, sad sve malo radim zdepaste i debele, ali tad sam znači, 99., 2000. sam ti ja taj svoj stil razvio i od onda ga zapravo furam, kužiš, naravno uz neki razvoj ali..eto! to ti je to.

Dobro...umm..kad ste zapravo započeli s crtanjem karikature, što ste njome htjeli postići? Koja je bila motivacija iza vašeg rada?

Aaa...znači, pazi..otkad sam se rodio, znači u meni je ta nekakva strast za crtanjem, znači zapravo to sam ja i ja ću dok ne umrem crtati, kužiš to je moja misija u ovoj inkarnaciji. Aaa..što sam htio postići..gle, svatko tko se bavi satirama..u sebi nosi nekakvu frustraciju, i nosi nekakvu, nekakvu ljutnju na određenu nepravdu, kako on to vidi. I zapravo je satira, humor, karikatura..je borba protiv toga, kužiš..znači terapija, čista psihijatrijska terapija. Na šta sam ja bio ljut? Bio sam ljut na devedesete, kužiš, znaš ono..nakon rata, umm...gle, ovak znači...neću sad uč u politiku ali mene ti je to jako frustriralo, bio sam jako nezadovoljan kaj je to sve tak, kaj je to sve tak bilo i kaj sam u svemu tome odrastao. Mislim ne bi mijenjao devedeste jer su mi prekrasne, što se tiče odrastanja, što se tiče izlazaka, što se tiče druženja..

Sve ima plus i minus.

Naravno, kužiš..i zapravo ima nešto u tom divljem vremenu, kužiš, jer to divlje vrijeme, zapravo divlje vrijeme ti...pazi, iz revolucionarnih stvari ti zapravo..ne, iz divljeg vremena ti izlaze neke revolucionarne stvari, kužiš, i i i..najveća kreativna...pazi mi sad živimo u takvom obilju, u svakom smislu, tak da, nemaš izazove, znaš ono..u tom nekom smislu, mislim...možda ti sad čudno zvučim, ne želim ti pametovati, patronizirati znaš, ali ja to tak vidim..ali opet hvala Bogu da je to tako sada. E..i onda ti je tu bio..ja sam ti jako..jako sam bio..velik navijač Dinama, Cibone znaš..išao na sve utakmice ono..onda ti je tu bilo ono borba za povratak imena 90-ih, pa Tuđman, znaš ono vidiš ga kao diktatora, kao borbu protiv tog nekakvog totalitarizma, pa ono stojedinica kužiš..sve ti se to...gledaš sve te krkane koji ti...pa privatizacija, znaš..i sve ti to jednostavno ono..zgadi ti se kužiš. I to sve gomilaš godinama..i to sve furam od rata koji u tebi mora nekakav, nešto mora u tebi usaditi..oću reći..neki neki neku...ranu ostavit.

E onda sam ti ja zapravo našao u karikaturi...taj neki ispušni ventil, znači rekao sam si ono..bit kroničar i sve zapravo negativnosti kojih ja vidim...ne moram bit u pravu, ali ja ih tako vidim...ću ih, kroz karikaturu bilježiti..rugat se...iiii...sebe liječiti. Evo.

Dobro. Zapravo povezano s ovim pitanjem...mislite li da karikatura može mijenjati društvo i treba li? Što je zapravo njezina svrha?

Pa je, to je..pa je, mislim..može i mora, znači...politička karikatura...to je..to i je zapravo cilj...samo..sad smo..sad je ona svjesna da nema ona više takvu ulogu kakvu je imala prije, znaš ono...a pogotovo, to da ne pričamo, znaš ono, pedesete, šezdesete, sedamdesete.. ne pričam za ove naše prostore, pričam recimo za Ameriku, pričam za Francusku kužiš..iii ok i tu na našim prostorima šezdesete, sedamdesete..dobro mi smo bili specifični jer su tu stariji kolege znaš ono..oni su bili u..diktaturi, ne..nisi ti mogao ono što možeš danas..ti možeš danas sve..ali se znaš ono..ali, ali to je onda zahtjevalo veću maštovitost i i..kako nešto iskritizirati, a da ne kuže da ih kritiziraš, ovoga..ne, e al činjenica je da danas karikatura em novinstvo kao takvo, jednostavno se..neću reć da se gasi ali je u toj svojoj..nekoj fazi..čitam danas, ne znam dal znaš za onaj..ne znam kak se zove, u Engleskoj ima nekakav..satirični, satirični..dvojtjednik..umm.. Private Eye, si čula za to?

Nisam, nisam.

Znači to ti je neki satirični tjednik koji ti sad ima najbolje rezultate u povijesti u prodaji, kužiš..nemreš vjerovat..kao, a kao..zaslužno je Brexit i Trumpova pobjeda. E, ovoga..oću reć, nema tolku ulogu jer tu su sad i drugi mediji, znaš, društvene mreže.. tu su sad i te..neću reć nesretne fotomontaže, što bolje što lošije, znaš ono..danas ti svatko može bit, se bavit humorom, kužiš..onda su ti ljudi jednostavno izbombardirani..kad odeš na Facebook..tuk tuk tuk tuk..fotomontaža, fotomontaža..ok, tu sad je nekakva karikatura, ali kad ti vidiš ovu fotomontažu, znaš..nemaš nikakv trud da to napraviš i zapravo je toliko loša..zapravo je to smeće, al to je ono..ljudima je to..na prvu hahaha i di ćeš sad ti karikaturu, ja sam svjestan, di ćeš sad ti karikaturu, još ima teksta..di ćeš sad to čitat..ma nećeš..predugo je..forma je onakva kakva je..ona zapravo je za novine, ali tendencija je da svi idu na, na, na, na digitalno..tak da ne znam...ali odgovor je ono što sam ti dao, znači da, ona, zapravo nije dio odgovora, ali ona je ta koja kritizira društvo i mora ga kritizirati i mora jednostavno bit nekakvi korektiv.

Znači, vi objavljujete dnevno svoje karikature i zapravo, kao dio medijskog sustava, da li se osjećate odgovorno za kreiranje javnog mnijenja?

Da..umm...pa da, zapravo..zapravo da, ali, umm...svjesno me...svjesno..zapravo me to uopće nije briga jer to radim zbog onih razloga koje sam ti sve rekao, ali ako ću na nekoj podsvjesnoj razini..da..jer nije da ne pazim, znaš, nije da ne pazim umm..nije da ne prožvačem svaku temu u smislu..“dal bi sad to trebalo baš radit“, pa što možda nije dobro, ali ok, ja to tak radim. Dal nekad previše naginjem ulijevo, znaš..dal neki put previše naginjem u desno, što mi... zapravo nikad ne naginjem u desno (ha-ha)..ovogaa, ali ono ajmo reć da moje najviše političko, političko opredjeljenje zapravo je liberalizam, znaš..ja sam stvarno ono liberal i ne volim neke ekstreme, ni lijeve, a pogotovo ne ni desne..to mi je sve onak fuj..ovogaa, ali, ali nastojim u svom radu znaš ono..slušat publiku, ne, ne, ne, ne preć onu granicu da povlađujem u smislu „ja ću sad ponašat se kak vi želite, kak bi htjeli“, ali znaš ono..kak bi ti rekao..znaš kak ti je to..autocesta i sad ti imaš..ti si pijan, ne, voziš se, tu su ti ovi branici, kužiš..ovo ti je znači publika, ne..i sad zapravo ti lelujaš po toj autocesti al te publika znaš ono..vraća na sredinu, evo to ti je to..

To sam zapravo htjela malo kasnije pitat, ali kad smo već kod tog..znači jedno od pitanja je bilo prilagođavate li svoj crtež očekivanjima publike, pa eto to je otprilike to..

Umm..očekivanjima u smislu..

Ono, imate svoj stil, svoj..

Ne, što se tiče stila, ne..

...način komentara neke teme, da li bi izašli iz svojih okvira zbog toga što publika očekuje od vas..ili ne bi?

Pa umm..paa..ne, ne bi. Ne bi, ali, znači ne bi izašao, ali, ali, ovoga..recimo..pazim kod..ali u tom poslu to dođe samo po sebi, znači umm..pazim što obrađivati, znači uvijek, umm..nastojim nać ono što je najaktualnije, ne..i što zapravo..znači što znam napraviti..dosta puta..umm..recimo nema neka tema, nešto, neko je mirno razdoblje i neka tema, ne može se reć neka tema na primjer kak je sad bio Agrokori, sad su lokalni izbori pa znaš šta ćeš raditi svaki dan, ne..ali kad je neko mirno razdoblje onda recimo znam otić..ima na 24sata sajtu ima onak kad se malo scrolla dolje ima onak rubrike najkomentiranije, najčitanije i to..i onda ja recimo vidim kaj je najčitanije, ne, i onda skužim „to ljude zanima“, onda ajde recimo idem obrađivat nešto od toga, u tom smislu se..povlađujem publici, ne..

I pazim na ove, znači stvarno pazim na..znači ne otić u ideologiju u smislu da se kroz moju karikaturu promovira nekakva ideologija, kritizira da, ali uvijek pazim da ne promoviram nešto, znači da je nešto super, da je nešto bolje od nečeg, ne..e sad, što neke smeta što ja kritiziram neke više, neke manje, to je druga stvar..

Dobro umm...što se tiče stereotipa..to je još jedno često pitanje za karikature..znači koristite li ih zapravo u svojim karikaturama i ako da, koje i zašto?

Kako misliš stereotipe, ne razumijem..

Pa stereotipe vezano za likove na primjer..

Aha, to! Da..da, da, da, da ,da..znači da, jako...jako..zapravo..

Koje na primjer?

Evo pada mi na pamet..što meni jedan jako dobar prijatelj stalno prigovara, on je jako desno orijentiran, jako desno..on meni stalno ono prigovara što recimo desničare crtam kockastih glava i u crnim majicama, ne..i sa zlatnim zubom (ha-ha), ovoga..to mi stalno prigovara, ne..i da slažem se, to je teški stereotip..

A zašto koristite to?

Zato što umm...ne znam, ja ih tako vidim..znači, ne pričamo..ali ja njemu uvijek objašnjavam, ok..imaš ljevicu, imaš centar, imaš desnicu..ti si desno, ja sam neka..centar..više težim nekoj apolitičnosti, ovoga..“ti si desni, ti si divan akademski obrazovan građanin, nevjerojatno inteligentan, ja te volim više od svega..i super si mi prijatelj i dao bi ti bubreg“, ali ja mu velim nemoj si gledat uvijek kad ja tak napravim nekog krkana, ovoga...nemoj to gledat kroz ideologiju tolko, ne..znači nemoj gledat kroz ideologiju, ovoga..jednostavno gledaj kroz, upravo to..stereotip..a zašto se radi stereotip? Zato da ljudi lakše shvate..kad ja napravim nekog desnog..ili nekog lijevog..ljevicu recimo...lijevi, lijevi, lijevi..problem je s našom ljevicom što mi nemamo ljevicu kao takvu..dobro, sad se pojavljuje u onom pravom smislu, ne..imali smo Milanovića koji je uništio SDP koji zapravo nije ljevičar nego teška lijenčina..i psihopat, ne..ovoga..onda mi on veli, pa daj ga nacrtaj sa crvenom zvijezdom, daj ga nacrtaj sa...neću jer što on to nikad ne bi stavio na čelo i on to nije, ne...a problem je šta to ljudi ne kuže..užasno je zapravo..mi smo onak..kak bi rekao...naša politička scena je tako nekako...jako čudna...bizarna.

Znači nemamo kao u velikim demokracijama da se zna tko su, ne znam..laburisti su laburisti..znaš tko je laburist, kak on izgleda i kako ga stereotipno prikazat...konzervativci su konzervativci..kod nas nema normalne ljevice i nema normalne desnice..sve su ili neki ekstremi ili je sve to nešto centar..pa onoo..zapravo..ne znam..čudno jako..

Dobro. Umm...sad vezano nešto za..

Oprosti, oprosti, samo još da ti dopunim..sad tu imamo ne znam kad crtam Keruma je tu ono..mornarska majica, ne..sa pršutom nasred čela..znači to sve dolazi zapravo..svi ti moji stereotipi dolaze iz nekakvih djela..tih likova, te grupacije koju ja, ovoga..crtam.

Dobro..u jednom intervjuu vašem pročitala sam da karikatura ne mora počivati na humoru, ali uglavnom ipak počiva, prema meni..pa mislite li da humor može uvrijediti?

Aaaa..humorr...ne, humor ne može jer humor ak je humor onda je to smiješno..može satira. Može satira ako je..ako nije prava satira. Znači ako je...ako, da..ako nije..satira isto mora imat svoju granicu..pikni al nemoj probost...znači da netko skuži da ga se bode, ali nećeš ga probost, drugim riječima nećeš ga uvrijedit, znači uvijek cilj treba bit, ovoga..znači, nečija djela, ovoga ismijat, a ne nečije...ne znam, meni je..a ne nečije recimo..um..ne nečije..fizičke pogotovo osobine..pa na tome gradit humor..mene užasno smeta, mene užasno smeta..neki moji kolege koji..stalno im je, ovi kaj fotomontaže rade..stalno im je Jacques tu, stalno im je..Šeks i njegovo pijanstvo..mislim ok, jesam i ja Šeksa, ali..al dobro, ja Šeksa, recimo kad mi je u nekoj karikaturi, ja onda..on mi je u karikaturi zbog nečeg šta je on rekao ili napravio..ok, ja tu njega napravim crvenim i s velikim nosom, tu već ulazimo u sferu onoga stereotipnog, ne..stereotipno Šeksa..stereotipno Šeksa tako doživljavaju ljudi, ne..ali uvijek obrađujem ono što je on rekao ili napravio...ali neki baš rade to, znači ono..njima je, njima je cilj ismijat zbog tog zato šta je on pijanica, zato što pije, tak isto i Grdovića ili Jacquesa zato što je debel, ne..mislim to mi je..to mi, to mi nije ok, to nije to.

A gdje, sad kad smo već kod toga umm..gdje je prema vama, zapravo granica između te..slobode govora i govora mržnje? To je uvijek to pitanje...i treba li ograničiti slobodu izražavanja i ako da, na koji način?

Slobodu izražavanja u karikaturi ili općenito?

Pa..u karikaturi.

Pa treba...to jest..to je teško pitanje..odmah možemo pričati o Charlie Hebdou.

E, pa budemo, da, uskoro..možete i sad.

Ovogaa, recimo...ja..ono što..opet velim..ono što su radili u Charlie Hebdou, to recimo ja..ne podržavam. Znači, po meni su prešli granicu. Svatko može mislit o tuđoj vjeri ili o tuđim uvjerenjima što god hoće, ne, ovoga...ali ne smije ih javno ismijati..zato što to što muslimani ne smiju prikazivat, ovoga..ono što su Danci radili..znači ono što ne smiju prikazivat Muhameda, ne smije se njegov lik prikazivat..ja sam mogao, ja sam mogao imat o tome svoje mišljenje i da je o užasno glupo, i općenito o vjeri mogu smatrat da je to užasno glupo i nepotrebno, ne, ovoga...ali nije na meni da ja to kao javna osoba i kao, kao, kao javni prezenter kritičkog mišljenja izražavam...znači prelazit tu granicu, ismijavat to, ne, ovoga..al opet s druge strane, ma opet se vraćam na ono svoje..pikni, nemoj probost..

A gdje je ta granica? Teško je odrediti..

To je jako teško odredit...to je jako teško odredit...i ako se, ako se balansira blizu granice, ovogaa...uvijek će doć...to je, to je, to je analogija, najbolja analogija, znači...jugoslavenska granica sedamdesetih, šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih..prema Kosovu recimo..prema Albaniji...ti si mogao doć do te granice, ali si mogao očekivat da će netko puknut s druge strane, čisto da te upozori...tak je i ovdje, ako ti balansiraš oko toga, gle, netko će se naljutiti..zato što to ulazi u sferu religije, u sferu fundamentalizma, nazovimo to kako god hoćemo, jednostavno...recimo, kad je bilo ono dvije i pete u Danskoj, ovoga...znači ono, ja sam i tad rekao da ja ne podržavam to što su oni radili i prikazivali Muhameda..ok, ak to ove ljuti, ako to ove vrijeđa onda zašto to, zašto ić nekog vrijeđat na taj način. Ok, idi ga ismijati zato što on, ne znam, govori o tom da će poklat nekog tamo, ne znam..to kritiziraj, ali pusti njegova osobna uvjerenja, to je i uvjerenje onog tamo koji..nemre bit mirniji i miroljubiviji, ovoga, musliman.

Ja sam napravio odgovor karikaturu s Isusom, našim, mislim našim...tu, iz našeg..civilizacijskog okruženja, ovoga...onda opet, koja je bila totalno benigna karikatura, zapravo je...kak je išla...aha, bio je Isus.. za šankom, pije i puši i tu se zapravo vidi sjena Muhameda, ne..znači nije prikazan lik i ta sjena njemu govori kao u smislu, Isus govori Muhamedu u smislu kak je njemu tak super i žalostan je što, kak je njemu super što su njegovi tak njega išli ono, branit, ne..a moji to ne bi sigurno radili..ono, tak nešto, u tom smislu..pa je onda opet i to izazvalo nekakve reakcije, ne, tak da je to..to je tema za...

Dobro..a kad pričamo o tom nekom zakonskom ograničenju slobode govora i govora mržnje, može li karikatura onda biti cjelovit komentar društva ako je zakonski ograničena?

Nema meni to veze sa zakonskim, meni to ima veze sa...civilizacijskim ograničenjem, znači sa, sa..ograničenjem, sa logičkim ograničenjem, sa, sa, sa, ograničenjem elementarnog bontona.

A smatrate li da treba postojati zakonsko ograničenje toga ili ne?

Znači dokle ić u karikaturi?

Pa mislim općenito ono, i sloboda govora i govor mržnje, ali vezano za karikaturu, naravno jer i to isto spada u slobodu izražavanja...treba li se ograničiti zakonski ili je to na pojedincu?

Dobro, to kod nas je zakonski ograničeno..

Da, pa je.

Da, to mi je ok.

Dobro.

To pričamo o javnim istupima..mislim, koji nemaju veze s karikaturom.. ovoga, što se tiče tih nekakvih ajmo reć, tu su i karikature i fotomontaže i sve to, ovoga..to zapravo i nije..ja mislim da ne postoji nekakav zakon oko toga..u smislu, u smislu, ne znam, recimo...ok, znači zakonski zabranjeno je ne znam..promovirati nekakvu fašističku ideologiju javno...ali ako to netko radi, ako to netko radi, ovoga..kroz nekakve vizualne elemente, ne znam dal tu postoji nekakvo zakonsko ograničenje...da, pa postoji, to je to jel?

Pa, trebalo bi bit..spadat u to, a sad, ovisi od slučaja do slučaja kako će se tretirati..

Da, tako je, recimo isto ako se u karikaturi..pa da, ako se u karikaturi može..neovisno o tome, uvrijedit..on te može privatno tužiti jel tako?

Može, da.

Pa, ili, ili, ili nakladnika..koji to objavljuje. Tako da zapravo postoji, sve je to izregulirano, ne. Imamo mi dobre zakone, samo se mi ne pridržavamo.

Istina. Kad pričamo o cenzuri, jeste li se ikad susreli s njom i dajte mi neki primjer ako jeste, iz prakse?

Jesam, pa jesam..znači ja umm..znači ja 12 godina radim za novine svaki dan i bilo je nekakvih..a prije je bilo..u prvim godinama je bilo..ako uzmemo sveukupno..nekakvih desetak do petnaestak puta da sam ono, poslao karikaturu pa su me ono zvali „daj nešto drugo“, ne..ali nije to, to nije bilo radi..to nikad nije bilo radi nekakve, umm..ideološke ili političke cenzure, nego je to više bilo radi..sam možda pretjerao u nekakvim..zapravo, ja se sad pokušavam sjetit u čem..u nekakvim prikazima tih likova..da, recimo, znam što mi je bilo cenzurirano..i što uopće..što se jako ljutim..umm.. kad sam ovu..Jacu Kosor s onim njenim broševima famoznim, ne..ja sam bio napravio karikaturu, da (ha-ha), ja sam karikaturu nju kao Golluma iz Gospodara prstenova, ne.. znači baš tijelo Gollum i faca njena i kao ono..broš kao „my precious“ ovo ono..i to mi nisu objavili..kao bilo im je neukusno..

A dobro, procjena.

Da, to je recimo meni neopravdano. Onda sam recimo Merčepa kad je bilo nešto oko njegovih presuda ovo ono..sam ga nešto sa krvavim rukama, pa to isto nisu, ali to je kao objašnjenje bilo kao u smislu..nije još pravomoćno odluka, presuda donešena pa kao ne bi oni se s tim..pa onda, a bilo je još takvih nekakvih primjera, ne mogu se sad ni sjetit..al ne puno, zapravo imam jako veliku slobodu, a znam što se ne smije, znaš. Todorčić se nije smjeo, Crkvu se zapravo, preporuča se da se Crkvu..tu i tamo ja proguram koju karikaturu, znači ne, ne, ne kritika religije, naravno, nego jednostavno Crkve kao takve... tu i tamo se to uspije nešto malo provući, ali recimo da radim na Indexu, to bi tamo drugačije bilo (ha-ha).

Da. Kad pričamo o toj cenzuri, slušala sam neke intervjuje vaših kolega, pa neki tvrde koji su stariji od vas da se nikad nisu susreli sa cenzurom. Jel vi vjerujete u to ili mislite da možda nije baš tako?

Pa nisu vjerojatno zato što su se, zato što su si postavili u glavi tako da neće radit, ovoga...stvari koje bi mogle podliječ cenzuri. Sigurno, mislim..jedino to mogu tak objasniti.

Dobro umm...pričali smo već nešto o autocenzuri, znači jeste li se ikad odlučili na autocenzuru i možda neki primjer isto? Ili je to svakodnevno, ono, malo..(ha-ha)...neke granice jel.

Ma to je zapravo...da, neke granice si čovjek postavi, što možda i nije dobro, ali opet..ako su te granice, nisu prečvrste onda je to ok, ali...mislim granice treba uvijek imat, a sad..tko će mi reć da to, ono, ne treba imat, i da on to ne bi tako, da propagira ono totalni anarhizam u karikaturi...to je onda..nije to.

Sad nešto vezano za samu publiku..što mislite koliko je zapravo teško čitati karikaturu, shvati li vaša publika vašu karikaturu baš onako kako ste vi htjeli i zamislili ili vas nekad iznenade ono, komentari i reakcije?

Pa, da, dobro, ja sam svjestan da ja imam previše teksta u karikaturama. Zato što ja, ja zapravo, ja slijedim taj američki stil karikature gdje toga ima, dosta teksta..a zašto imam puno teksta? Zato što, zato što..sam svjestan da ja pratim sve, a većina publike ne prati sve i onda ja nastojim to sa tim svim nekim svojim dodatnim tekstom objasniti uopće kontekst..jer dosta je..ak čovjek ne zna dodatni kontekst, ne može shvatiti moju foru..jer da ja to ne radim, ne bi nitko nikad shvatio moju poruku, ne..zato ima tu možda previše teksta..to je razlog zašto ima dosta teksta u karikaturama..ja kad netko nešto govori..ja tu u prvoj polovici teksta objasnim šta je kontekst, ne, i onda ide fora..naravno da onda kad to netko, pogotovo u današnje vrijeme i sve više to tak je, kad netko to vidi, reko „daj kaj si normalan“, svjestan sam ja toga..a šta je drugo..recimo bez teksta, čovjek jako teško može raditi političku karikaturu, jako teško..može imat..tjednom jednu, dvije fore, ali sad da se na dnevnoj bazi to producirat i sve komentirat, to, to je nemoguće, ne..to se može recimo, to je radio fantastično Štambuk, ne, sa onim svojim seksi karikaturama..ali zašto je on to radio? Zato što je on karikaturu radio u francuskim novinama i on se isto htio baviti političkom karikaturom..ali nije znao francuski..i onda je krenuo raditi, ovoga..karikature bez riječi i prebacio se na seksi..i pogodio je! Čovjek je..napravio karijeru. Umm..to da bi se ja htio baviti takvom vrstom karikature, mislim ne samo seksi nego općenito teme, bi...samo to u današnje vrijeme, a pogotovo u našoj, u našem društvu, to ja mislim da...ne bi prošlo..to ne bi prošlo zato što ljudi traže samo, pogotovo nakon krize dvije i osme, kad smo svi ono ko društvo..degradirali se..ovoga..svi su samo ta politika, politika..ne bi prošle neke ono, vesele teme..ono, što mi je žao, jer bi se i time bavio.

Što mislite, pripada li karikatura u visoku ili u popularnu umjetnost? Ima li mjesta za nju u galerijama ili joj je mjesto u novinama?

Pa jedno i drugo.

Jedno i drugo?

Jedno i drugo, da. Jedno i drugo, i ovisi dosta o stilu kojim određeni karikaturist radi..što ne znam, svi Reisingerovi radovi su tu ono, po meni, za Louvre, maltene mislim. Da smo mi društvo kakvo bi trebalo biti, barem u mojim očima, ovoga..Reisinger bi trebao imat u ne znam, ako ne u Muzeju suvremene, ma kakvom Muzeju suvremene umjetnosti, u Mimari bi trebao imat svoje krilo. I još par kolega koji su ono, općenito, nisu tolko znani, ali takve umjetničke stvari rade da je nevjerojatno..a opet je dio pop kulture zato što ima tu svoju funkciju koju ima.

Mislite li da je današnjeg čovjeka teško nasmijati i zašto?

Pa, teško je šokirati. Nije nasmijati, a nije nasmijati zato jer..zapravo pitanje je jako dobro za razmisliti jer ako gledamo, pogotovo na tim društvenim mrežama, kolko ima smeća, ovaj...kolko ima smeća i čem se sve danas ljudi smiju i kakve se recimo danas emisije prolaze, i na televiziji i svuda, ja imam osjećaj da je današnjeg čovjeka jako lako zabavit, ne, ovoga...znači ne traži se nikakav, nikakav..inteligencija u humoru, nego daj ono na pravu loptu, daj ono najprizemnije i ja mislim da je većini super..nama koji to ne volimo je to ono, katastrofa..

A, što se tiče stanja karikature u Hrvatskoj i u svijetu, kako biste to opisali i ocijenili i zapravo..kakvu joj budućnost predviđate?

A da, ovoga..ne znam..znači ja sam počeo, ja sam se počeo probijati u devedesetima kad je stanje bilo katastrofa, kad nije bilo ničeg pa sam kroz 2000-e, kroz prvo desetljeće napravio tu svoju karijeru, pa sam sad u desetljeću kad jednostavno..proboj svih drugih sadržaja i inflaciju humora, što dobrog, što katastrofalnog, opet, karikatura kao takva jednostavno imam osjećaj da pada u drugi plan, pada u drugi plan..tako da, iskreno, ne znam kak će to završiti, šta će bit umm...opet gledam, kroz povijest imali smo tamni srednji vijek pa je došla renesansa..to mi malo daje nade, ne..sad, dal će se..vidjet ćemo dal će se ovo jednostavno, kak bi rekao...opet se vraćaju, opet se vraćaju vinil ploče, i to masovno, ne..znači ljudi jednostavno, jednostavno se..kak bi rekao, ostalo im je to u nekakvim, u kolektivnoj svijesti im je ostalo nešto što je zapravo trajno, kvalitetno i što ima neku vrijednost, ne...i onda jednostavno, kad tad se vrati to, tako da, tako da, ja to gledam...

...ja gledam, znaš karikatura je ipak vrsta umjetnosti, znači taj spoj će uvijek tu bit, a sad, koliko će nas ostati koji će to raditi..nakon što to sve prođe, to je sad pitanje..pogotovo mladi, mlada generacija..umm, ok...ja to, ja to jako teško prihvaćam, ali razumijem..sad dođe neki klinac ko ja kad sam počinjao, kad sam se htio ugurat, ja sam imao neki svojih dvadesetak godina, ne..odrastao sam na Alan Fordu, odrastao sam na Reisingeru i uz sve te..Puntarića tada, sve te karikature..tad je bilo fantastično..normalno da sam ja imao ambiciju to raditi i to postati, to recimo možda ko ima taj neki... gen za to, ali, ali, ali vidi da recimo..na društv...ne pričam o ovim dečkima koji rade fotomontaže...Siniša Mareković, Ja Zmaj i ne znam..dobro, NewsBarovci imaju posebnu vrstu humora, oni su nešto sasvim drugo..recimo tu su te Di su pare, ne, ovoga..Ćaća se vraća i to..to je, to je trash humor, tu ima fantastičnih stvari, ali to je..tu nema umjetnosti u tome, ne..sad ja kužim nekog klinca koji vidi koliko je to popularno, koliko je to super i kak je to zapravo lako napraviti i isproducirati..i ako ima malo u sebi umm...smisla za humor, mislim, uz današnju tehnologiju ne moraš učiti photoshop ko nekad, tebi je to stvoriti vrlo lako..i sad di ćeš ti ići, sad recimo uzet papir, olovku, crtati...mučiti se..jedino ako nemaš baš toliku..strast za tim..

Poriv..

Poriv..tako da mislim da puno klinaca koji bi bili..koji bi otišli na ovu našu stranu i koji bi se potrudili da nemaju sve ovo..ćemo izgubiti zbog te lakoće kreiranja, što..

Možda ispliva netko..vjerojatno bude..

Da, tak da velim, jednostavno, uzdaj se u cikluse, uzdaj se u cikluse..ovo će isto ljudima dosaditi..baš sam čitao danas neki članak i sav taj instagram i to šta rade ti celebrityi, to ljudima već dosaduje, polako, a i sigurno će dosaditi..jedino je problem da se ne pojavi nešto još gore (ha-ha) i gluplje, ne..bumo vidli.

Dobro, evo to je to od mene..ako imate još nešto dodati?

To je to? Super! Ne, nemam..

Dobro, onda je to to, hvala.

TRANSKRIPT 2

Datum: 4.5.2017.

Mjesto: Zagreb

Fonetski zapis: 50:49

Ispitanik: Joško Marušić

Evo, ništa, krenut ćemo i od vaših samih početaka karijere..kad se prisjećate svojeg početka karijere kao karikaturista, možete li zapravo reći što vas je privuklo tom poslu i kad je to bilo?

Pa, to je bilo još u srednjoj školi. Ja sam prvu karikaturu objavio u srednjoj školi, to je zanimljivo..i onda godinama se nisam time bavio jer sam studirao arhitekturu...ja sam diplomirao arhitekturu, mislio sam ozbiljnije da ću biti arhitekt... u svijetu, ali jedan nevjerojatan događaj se dogodio na trećoj godini faksa, bila je jedna užasno popularna emisija Zdravo mladi na televiziji koja je u to vrijeme gledala cijela Jugoslavija, bila je prva emisija u kojoj su se prikazivali videospotovi, Rolling Stones, ovo ono... i onda su oni napravili natječaj za karikaturu i, sa jednom jedinom nagradom...i ja sam dobio tu nagradu, to je bio veliki uspjeh moj...i to me na neki način odredilo da se počnem time intenzivnije baviti...ne amaterski jer onda su me zvali iz Studentskog lista tada i ja sad vrlo postao profesionalac, do kraja faksa ja sam zapravo živio od karikature. Tada je bilo puno medija, dakle moglo se od toga živjeti, zamislite ja sam kao student, izašao iz vojske, kupio sam garsonjeru, možete misliti koja su to bila dobra vremena. Dobro, to je bilo vezano i uz strip, vi to vjerojatno znate. Ja sam bio član strip grupe Novi kvadrat, bavio se stripom i tako dalje, a kako je u nekoj tradiciji Zagrebačke škole animacije da se jedan veliki dio karikaturista, bar one stare škole, okuša i u animaciji, onda sam ja nakon faksa odlučio promijeniti profesiju, potpuno se tome posvetiti...tom dijelu, ne baviti se arhitekturom..i onda sam otišao u Zagreb film i tada počinje moja crtano-filmska, zapravo, karijera, koja je nadvladala sve ostalo. Bavio sam se ja i drugim stvarima, producenturom i televizijom i svime i svačim, ali kroz sve te burne godine i tako dalje, zapravo, ja uvijek sebe definiram kao autora crtanih filmova i takvog me i poznaju na Wikipediji i ne znam gdje, ali u biti sam ja sve te godine bio profesionalac karikatura i ja sam zapravo živio karikature, i to sam se specijalizirao za političku karikaturu.

Prošao sam mnoge novine, od Vjesnika tadašnjeg, do mnogih novina, moj najveći trenutci kao političkog karikaturista su bili u Danasu, to je bio poznati časopis, jedan od možda najpoznatijih ikada što je izlazio, politički...izlazio više od deset godina, ja sam od prvog do zadnjeg broja...(zvonjava mobitela) samo sekundu, javljaju mi kako su prošli izbori..e, ne znam ne znam, reci mi brzo, molim te, reci mi..(smijeh) znači, nije pao..da, da, znam...da, da, znam...dobro, ok, hvala ti, dobro..dakle, ja sma ovaj...dakle, u tom Danasu, to ga spominjem, kao jedna možda, rubrika, zvala se Danas jesmo, sutra nismo, ja sam bio mladi dečko, dali su mi veliko povjerenje i bio sam od prvog do zadnjeg broja, ovaj, i...to je nekako mene profiliralo, možda, kao političkog karikaturista jer sam bio i u žiži politike, jel, i u žiži tih političkih događanja koja su se tad događala, jel, ja sam ispratio Jugoslaviju na počinak, rušenje Berlinskog zida, stvaranje Hrvatske države i sve sam to preživio kao politički karikaturist, da bi se onda 90-ih ponovo vratio žestoko na političku scenu...uglavnom, ja danas imam, imao sam jedno vrijeme u pet, šest, ja sam crtao recimo stripove jedno vrijeme za Bebe, svašta sam radio, jel...nisam se bavio samo političkom karikaturom, ali politička karikatura je baš zapravo u srži mog bavljenja i danas imam zapravo dvije rubrike stalne, dvije kolumne, jedna u Slobodnoj Dalmaciji svaki dan, dakle 365 karikatura godišnje i u časopisu za kulturu Vijenac koja se zove *I na točku*, eto... ..to je nekakva moja karijera...a inače sam i profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu gdje sam ja baš osnovao odsjek za animirani film kao petogodišnji studij.

Dobro, a koliko Vam je otprilike trebalo da razvijete taj svoj crtački stil i koji su bili neki od Vaših uzora?

E, ovako...reći ću Vam nešto, pa će vam to možda pomoći u nekom uvodu, i tako dalje...da ne bi previše u tome lutali...karikatura je jedan hibrid ili spoj između likovne umjetnosti, literature i novinarstva tako da vam moram reći svoju definiciju umjetnosti...umjetnost je bazično istraživanje u području međuljudskog komuniciranja, međutim, svako međuljudsko komuniciranje nije umjetnost. Dakle, ako mi radimo karikaturu...gdje prevladava likovnost, onda ona može biti umjetničko djelo...to su ovi dečki koji crtaju karikature za galerije, za natječaje i tako dalje, međutim, ako je karikatura isključivo u službi komunikacije, recimo sa čitateljima, onda ona nije nužno umjetnost, umjetničko djelo, nego je u službi, nego je jedno sredstvo komunikacije, kao što je novinarstvo općenito. Nitko novinarstvo neće, ovaj, nazvati umjetnošću jer je to nešto što je postalo rutina na određen način. Tako da ja sebe u 90 posto slučajeva, ono čime se ja bavim kao karikaturist, ne smatram umjetnikom jer se ja bavim komunikacijom među ljudima služeći se karikaturom.

Dakle ja ne, radeći svoje karikature svakodnevno, ja ne radim više bazična istraživanja u području karikature, nego karikaturu već koristim kao jedno sredstvo koje mi već svi razumijemo na koji se način koristi, kao i ovaj razgovor, ne moramo imat prevoditelja niti nekoga tko će nam objasniti gramatiku, sintaksu i tako dalje, eto to je jako važno da znate jer novine za koje ja radim, a kroz koje sam se ja zapravo formirao, i tu sam stekao svoj karikaturistički instinkt, one imaju širok dijapazon čitatelja, od intelektualaca do vrlo slabo pismenih ljudi, ali koji svi imaju pravo na informaciju i svi imaju pravo na moju poruku. I zato sam ja i svoj stil, i crtački, i stil svojih poruka, prilagodio toj jednoj srednjoj klasi ljudi i u socijalnom, intelektualnom i svakom mogućem pogledu, ali imajući ipak nekakvu iluziju da pravim uvijek jedan mali korak naprijed. Mene često puta s jedne strane nazivaju i apologetom, zato što sam preživio sve režime, što ne smatram da je loše samo po sebi, što bi se ja trebao ustrijelit svaki put kad se promijeni vlast? Dakle ja nisam političar i ono što ljudi isto krivo često puta misle, da karikaturist mora biti revolucionar. Ja nisam ni revolucionar, meni često puta ljudi, ovako me sretnu kao ovaj, pa kažu „gospon Marušić, vi ste nešto popustili malo“... što sam ja popustio, što si ti popustio? Šta ti nešto ne napraviš? Dakle, ja ne rušim državne sisteme, nego ja jednostavno kroz svoje karikature ljudima upućujem neke poruke, a one se uvijek svode na to da misle svojom glavom. To znači, borim se protiv manipulacije, protiv zastrašivanja, protiv toga da ljudi nemaju prave informacije, pa onda pomoću krivih ili manipuliranih informacija stvaraju svoj sustav mišljenja o svijetu i politici, onome što nas okružuje. Dakle, ja sam neki glasnogovornik neke istine ljudima, ne znam ni ja svu istinu, ali čini mi se da je moj status kao slobodnog čovjeka i nekog intelektualca koji poprilično zna o povijesti, o politici, o ljudima, mi daje za pravo da ljudi vole to što ja radim, ali ne radim prevelike korake jer onda ulazite u jedno drugo područje. Moja karikatura se kao stil razvijala instinktivno. Moj veliki uzor, imao sam dva uzora, pitali ste me...jedan je bio jedan francuski karikaturist Jean Jacques Lepet. Jel je..? Sjetit ću ga se, sad mi ovaj Le Pen tuče po glavi pa me zbunio...kako se on zove? Dobro sjetit ću ga se, ali Lepet je vjerojatno...koji me jako, ovaj...imao sam njegove albume kao mladi, kad sam dobio tu nagradu onda sam kupio sve njegove knjige. A od naših karikaturista, što je bilo ključno, moj veliki uzor bio je Nedeljko Dragić, makar se on političkom karikaturom nije bavio na moj način, on je bio čisti likovnjak, doista. I on nije nikad zapravo crtao političku karikaturu osim karikaturu bez riječi, što su jedan poseban oblik karikature, o tome možemo nešto poslije reći...dakle, ja sam se vrlo brzo oslobodio tih uzora...Jean Jacques Sempe, ispričavam se, možda će vam to biti bitno jer je on jedan veliki karikaturist, on je ključan bio za moj...

...e, ali oni su više utjecali na mene likovno, to znači outline, redukcija crteža, kako strukturirati crtež da dominira poanta unutar nekog spektakularnog prizora i tako dalje, ali ja sam se vrlo brzo od njih odmakao jer sam postao izričito karikaturist izričitih i svakodnevnih političkih poruka. U svoju karikaturu sam uvrstio jednu instituciju za koju mnogi misle da nije prava, ali ja ne mislim da su u pravu, a to je dijalog koji je u oblačiću. Naime, neki kažu, prava karikatura je samo bez riječi, to je apsolutno netočno jer nigdje ne piše da karikatura mora biti bez riječi, na koncu konca govor, razgovor, dijalog je veliki..evo vidite, svi ljudi tu pričaju, veliki dio našeg života je priča, razgovor, i zašto bi ja ljude lišio dijaloga..drugo, ja sam primjetio da ljudi općenito nisu jako likovno pismeni, čak i intelektualci ako im date karikaturu bez riječi, pogotovo u novinama, oni to jednostavno ne razumiju, njima treba jako puno vremena da oni shvate poantu, da shvate tu likovnu metaforu, da shvate o čemu se radi..i zato upravo ta jedna..a svi pročitaju taj oblačić. Ja sam vidio recimo kako neki priprosti ljudi ujutro za kavom ili za prvim štokom čitaju moju karikaturu, ono..oni ne vide da sam ja..oni uzmu novine, i samo, uopće ne gledaju sliku i pročitaju taj oblačić. Nema veze, to mene ništa ne obeshrabruje jer i taj oblačić ima neku svoju likovnu vrijednost, ja ga crtam sam svojom rukom. Recimo Reisinger nikad nije crtao svoj oblačić nego bi on napisao sa strane ili sa stražnje strane karikature tekst koji bi se tiskao, to je isto interesantno, međutim ja radim oblačiće koji su meni likovno važni kako su oni ovaj...kako su oni raspoređeni. Eto to vam je to...umm...radim dakle godinama uporno, ono što me još ljudi pitaju, kakav je bio moj odnos sa politikom...meni je zapravo jako malo karikatura zabranjeno, to me često pitaju, vrlo malo, jako malo jer mislim da ja imam dobar instinkt i da ja nisam jedan od onih koji žele prekoračivati tu granicu, ne zato što se ja bojim, nego zato što je to besmisleno, jer onda to postaje nešto drugo. Ja hoću da objavljujem i da imam utjecaj jer meni se često događa i to mi je užasno drago, kako ja ne skupljam svoje karikature uopće, niti ih pamtim, da mi se dogodi da mi ljudi kažu jooj super ti je ona karikatura..koja? onda mi kažu, ja onda ne znam uopće da sam to nacrtao, jer ja još jučerašnju karikaturu ne pamtim, a kamoli prije pet, deset godina ili dvadeset ili trideset...tisuće i tisuće sam ih nacrtao...eto to vam je to. Mislim, odgovor na vaše pitanje.

Sad ste mi na puno pitanja, ovaj...

Ha, dobro!

...dali odgovor odjednom. A kad ste zapravo krenuli s tom karikaturom, što ste njome htjeli postići, tada kad ste krenuli?

Da, moram priznat, krenuo sam jako mlad...a kad ste mlad, onda ste mlad..u svemu. Pa tako i u informacijama..ja sam živio u tom socijalizmu, vi ste mlada cura koja ne zna šta to znači, o kojem sa danas svašta govori, i ovo i ono..ja tu ne želi bit proturječan, ja sam proveo 36 godina u tome sustavu i ja ne želim ništa govorit protiv njega jer bi govorio protiv svog života, ali istina je, da kad se govori o javnoj sceni, o javnoj riječi, da je taj sustav bio restriktivan, u najmanju ruku riječi, ako ne i represivan..dakle, nismo imali višepartijski sustav, nije postojala demokracija, bila je partijska država, urednici su bili svi partijski poslušnici, najčešće i karikaturisti i tako dalje...i mene je to kao mladog čovjeka, naravno, mučilo i to me lutilo i moj prvi susret s političkom karikaturom, odnosno želja, je bila upravo da se razbijaju te barijere neslobode, to je istina živa, dakle, raskrinkavanje te socijalističke hipokrizije jednoulja, to je bilo prvo što je mene vuklo karikaturi. Ali onda sam poslije vidio kad je došla sloboda, takozvana, da smo mi toliko daleko od slobode, da je zapravo moj posao kao političkog karikaturista tek počeo, a nije završio. Dakle često me ljudi pitaju kako je bilo prije, kako je bilo poslije, ja ću vam reći iskreno, sasvim je svejedno jer mi danas živjeći u demokraciji i u slobodi i u višestranačju imamo druge, druga ograničenja, danas imamo korporativna ograničenja, danas imamo ograničenja upravo te slobode što živimo u vremenima liberalizma, gdje većina, puno ljudi postaje, osjeća se beskorisnima ili nepotrebнима, to je strašno. Mi smo u socijalizmu, koliko god je bio restrikrivan, imali smo princip takozvane pune zaposlenosti, toga nismo bili ni svjesni, ljudi nisu ništa radili, al su svi imali plaće...sad neki čak i žale za tim, ja ne žalim da se razumijemo, ali mnogi ljudi se i danas osjećaju nesigurnima i frustriranima, mogli su čak i nezadovoljni sa tom zemljom za koju su se borili i davali život i mislim da je moja uloga danas tu puno, puno važnija nego nekad jer sam danas ja i puno zreliji, da se razumijemo, jel...mislim da danas puno bolje se mogu prilagodit, uputit svoju poruku, ono što je isto važno da vam kažem, kroz svoje karikature ja se obraćam nužno svojim istomišljenicima, definitivno, ja ne želim stvarat neke kaste ili neke svoje klubove i tako dalje, ne, nikako, jer to uvijek završi na plakanju na ramenu ili u nekakvom pijančevanju i pjevanju Ustani bane ili Hajduk živi vječno, nego se obraćam ljudima koji se dvoume koji su, koji nisu čak ni moji istomišljenici, da vidimo da li, zašto se mi ne razumijemo ili se mi doista razlikujemo, naravno kako smo mi nesavršena bića i ne postoji jedna istina u životu, logično je da ljudi slijede različite istine, to je logično jer su i naše istine nesavršene, ali postoji jedan veliki spektar u život gdje se radi jednostavno o nekom nesporazumu, o jednom veličanstvenom nesporazumu koji ljude i ranjava i kažnjava i ljudi su frustrirani i ovaj...i, i imaju tegobe zbog toga i mislim da se taj jedan sektor može premostit jednim boljim razumije...razumijevanjem.

Međutim, ne možete vjerovat kolko su neki ljudi nepovjerljivi, kako je utjecaj na ljude katkada Sizifov posao. Međutim postoji u svemu tome još jedna varija...još jedan element i s tim ću završit na ovo vaše pitanje, a to je da je meni to gušt radit. Dakle, ja sam se naučio i kroz crtani film, koji je jako utjecao isto na moju karikaturu, naravno crtani film je kompleksniji, kompliciraniji tehnološki i crtalački i tako dalje, ja sam se naučio da nije samo rezultat smisao života, nnego i to kako ga ti provodiš, dakle ja uživam to radit, za mene je karikatura jedan moj svakodnevni dnevnik. Jedno vrijeme sam bio lišen toga, jedno godinu dana nisam svaki dan radio karikature iz nekih razloga, ja sam imao gotovo apstinencijsku krizu zbog toga. Ja imam jednostavno potrebu da stvarnost gledam na svoj način, da to ljudima na taj način to poručim.

Dobro. A kao dio zapravo tog medijskog sustava, osjećate li se odgovorno za kreiranje javnog mnijenja?

Apsolutno, apsolutno. Definitivno, dapače, mislim da su intelektualci među kojima isto spadam, i po drugoj liniji, i pozvani i odgovorni, ne smiju se sakrivat, recimo ja sam napisao principe studija animacije, gdje ljudi studiraju likovnu akademiju, gdje sam napisao da je zabranjeno bar meni, ja kao profesor zabranjujem da se ljudi bave umjetnošću kao oblikom eskapizma ili kao oblikom igre. Dakle, umjetnost je jedna užasno odgovorna ovaj..djelatnost. To što ona koristi kreativnost, slutnju, metafore i tako dalje, to ne znači da je ona daleko od života, dapače, ona je, ona je vrhunski sukus života, ona je tim više i odgovorna za taj naš svakodnevni život. Mislim da su ljudi, koji se bave kulturom, na kraju i karikaturisti, vrlo često...umm...odustaju. Jer misle ovaj, nemamo mi šanse s tim grmaljima, međutim ne, dapače, naša, naše oružje je, a to je taj naš intelektualni kapacitet i potencijal je jači od njihovog, od njihove bezobraštine, od novca i ne znam čega, jel. Nažalost, vidim među karikaturistima često puta to odustajanje, a zašto? Zato što su karikaturisti i karikaturizam, bavit, karikaturistička djelatnost je usamljениčka djelatnost i karikaturisti su ljudi koji su najčešće sami. I samoća često puta od ljudi stvara autiste na određen način, pa onda ljudi lako postaju skeptici, cinici, lako odustaju, tako da vidim puno karikaturista koji su plahi, koji su siromašni. Ja nisam jedan od tih, ja nisam ni plah ni siromašan, ja sam vrlo otvoren, ja sam fajter i jako dobro živim u svakom mogućem pogledu, znam i naplatit svoje usluge, uopće se toga ne stidim, da se razumijemo, dapače. Ja nikad ne bi radio mukte, radio bi nešto drugo, puno sam ja i radio mukte, al ne bi se karikaturom bavio mukte. Dakle, ja sam, baveći se karikaturom, pokušavam i vratit dostojanstvo toj profesiji, između ostalog, to je jako važno. A jed, a jedno od dostojanstva je da karikatura bude jedna vrhunska novinarska forma, to znači da karikaturist bude jedan vrhunski novinski kolumnist.

Kako smo mi imali, uzmite Ota Reisingera, neću govorit o nama trojici živućima, ali to je bio, ja se doista u to razumijem, to je bio jedan od najvećih europskih karikaturista. On doista kod nas nije imao taj status, ni u Vjesniku, ni u novinama, kao Oto, zajebant, međutim, on je bio bolji po meni od svih kolumnista koji su bili velike zvijezde. To je šteta!

Sad nešto s ovim vašim karikaturama, umm...da li ste se koristili stereotipima i ako da, kojima i zašto?

Jesam, katkada, ali ih izbjegavam...to recimo da određeni pojmovi pišu na prsima (smijeh)...nacrtáš čovjeka, pa mu tu piše ekonomija, to su stereotipi, jel...nastojim ne radit na taj način. Moj je ideal da kroz slike iz svakodnevnog života pokušam obrađivati velike teme. Evo recimo sad ovo šta se događalo u Saboru, jutros sam nacrtao karikaturu di frajer i cura leže u krevetu i on nju pita „šta ti misliš, očemo li mi uvijek bit zajedno? Ona njemu kaže sigurno, pogotovo ako budeš imao stabilnu većinu u krevetu“. Evo, recimo to je, na taj način ja radim karikature, dakle jedna svakodnevna socijalna situacija koju pretvaram onda u veliku temu tako da je ona svima prihvatljiva. Od velikih tema ne radim veliku gestu, to je recimo neki moj princip, jel. Ali vi ne možete katkad uteć od stereotipa jer katkada je nemoguće kadrirati, nemoguće je osmisliti koreografiju karikature da niste u stereotipima, to su ljudi koji nešto govore, ljudi na ulici ili u sobi ili u nekom interijeru i tako dalje, ali pokušavam da ti ljudi nisu općeniti, kao šta je recimo kod Puntarića koga ja jako cijenim, da se razumijemo, ja sam bio prisutan kad je njegova prva karikatura objavljena uopće u životu, u redakciji Kerempuha, to se sjećam dan danas, tako da ga ja jako cijenim, međutim on je jedan od onih karikaturista kod kojih su likovi znakovi. Ja nastojim da moji likovi nisu znakovi, da imaju ime i prezime, tako često puta se koristim imenima, recimo Mate, Ante, Stipe, ljude iz svoje okoline smještam u ambijent svojih karikatura, da to bude što životnije, da ne bude metaforički, uopće. Eto, ja ne pravim zapravo nikakve metafore. Moram vam spomenut još jednu knjigu svoju, zapravo imam dvije knjige, koje se direktno tiču karikature. Jedna je *Koze, vuci i magarci...*

Tu imam...

A baš imate knjigu? Jer ona je vrlo rijetka..

Imam iz knjižnice...

Aaa, da..kad je ova cura maturi...diplomirala na meni prije dvije, tri godine, onda sam joj poklonio, kupio sam u antikvarijatu, pa sam joj poklonio...to, i imam knjigu umm...*Istinita priča o Hrvatima*, to je možda moj najuspješniji umm...svakako književni projekt jer je i na engleskom, dakle to je knjiga, nju niste vidjeli, jel?

Nisam, nisam...

Možda ju imate na internetu...to je, našao se jedan izdavač koji je fantastično reagirao, to je knjiga gdje sam ja u sto dvije, ali dosta spektakularne karikature, prikazao hrvatsku povijest, cijeli hrvatsku povijest..ima ta knjiga ima spektakularan uspjeh na engleskom...to kupuju ljudi koji ništa ne znaju o Hrvatskoj. Napravio sam knjigu o povijesti Hrvata, ali kroz karikaturu. Šta je stvarno...čak pravi povjesničari, Zidić i ne znam koji, su mi napisali recenziju knjige, dakle ta knjiga je po meni jedna ozbiljna literatura o hrvatskoj povijesti, dapače, neke se stvari na taj način mogu jedino i reć jer je kod nas povijest, kao i politika, razjedinjena na dva pola..a to je zato što nemamo dovoljno izvora, pa se jako puno ideologije ubacuje u to..e sad vam moram još nešto reć, pada mi na pamet, da preduhitrim vaše pitanje, ljudi me pitaju da li sam ja ideološki obojen...naravno da jesam, ali vjerujte mi, ja nikada u svojim karikaturama, barem imam iluziju, ne pokazujem svoje političke stavove. Ja mislim da je to nedopustivo, kao što vrlo često kolumnisti i novinari rade...pišu za koga će glasati, to je meni nedopustivo, to se ne smije raditi, ja to nikad ne radim..naravno, ja imam svoje principe, svoje svjetonazore i svoja načela kojih se držim jer mislim da su principi najvažniji. Za mene su principi ispred zakona. Ispred, dakle, meni ne treba ni Ustavni sud ni zakoni za moje principe ni za moj način života, ja ga držim u rukama, imam slobodu, imam svoje principe i ja odlučujem o svemu, i ja neću da radim političke kampanje kod svojih karikatura, ja to nikad ne radim. To, to mnogi, tu često karikaturisti griješe. Oni ne smiju bit opozicija, ne smiju bit ni uz vlast, ali ne smiju bit ni protiv vlasti, oni uvijek moraju imat u glavi čovjeka , takozvanog malog čovjeka, ali imat na umu to da čovjek kad pročita njihovu karikaturu neće biti gnjevniji, nužno..neće bit frustriraniji, nećete mu otvarat oči u nečemu u čemu je on frustriran i reć evo život je govno, kao sad sam ti pokazao, ne...ne te stvari nego trebate mislit pozitivno i trebate utjecat da jednog dana i bude pametniji od vas ako treba, ja bi volio da čujem od nekog drugog nešto pametno, a ne samo od sebe samoga, koliko god sam pametan i skroman.

Umm...kad govorimo o karikaturi...

Jel se snima to sigurno?

Paa...

Dobro, dobro, ok...

Snima se...karikatura, uglavnom počiva na humoru.

Je.

Mislite li da ona može uvrijediti? Humor da može uvrijediti?

Može. Kako ne, vi možete nekog čovjeka uvrijedit, recimo, to je ovo veliko pitanje koje se vodi, da li javne osobe imaju pravo na privatnost...ja mislim da nemaju...onda budi anonimus, jel...definitivno! Ali, mislim da tu čovjek isto kao što, kako sam spominjao, je nesavršen, onda i naša maksimalna očekivanja ne smiju bit, ovaj...težit ka savršenstvu, znači malo se suzdržat. Ako ja imam nekog čovjeka kojeg jako ne podnosim, kao što ima takvih ljudi, ja bi radio o njemu karikaturu, ja ću se suzdržat da na primjer uvrijedim njegovu ženu, njegovu privatnost, njegovo dijete, makar ne moram to ja nužno, ali mislim da je to moja osobna odluka i da bi svak trebao vježbat taj jedan instinkt da ne radi ljudima ono što bi vas možda uvrijedilo, jel..ali zapravo nisam za zabranu uvreda kad su javna, javne osobe u pitanju. Ja sam recimo bio javna osoba, ja sam jedne godine izabran za najpopularniju TV ličnost u Jugoslaviji i ja, neki su pisali o meni tako grozne stvari da to ne možete zamislit, mene je to užasno veselilo, ja sam se pokušavao staviti u njihovu glavu i razmislit, pa možda su oni u pravu, mislim, mene je moja mama bespogovorno voli i misli da sam ja najbolji i najpametniji, ali to je nemoguće očekivat od svih drugih ljudi nužno...ono što je ključno da li kroz određeni period ja imam argumente da sam bio u pravu, a recimo moj glavni argument da sam ja bio u pravu je što ja opstajem dan danas kao karikaturist, pritom svi ovi koji kažu za mene da ja, neki su pisali da ja ne znam crtati, nemate pojma..da sam ja glup su pisali, da sam neobrazovan, da sam, da sam za sve režime, to nemate pojma šta su o meni pisali, međutim to nije točno jer ja živim u tržišno doba. Kako to da mene danas i dalje traže karikature, pa ne može bit da su ljudi glupi..znači to meni daje argument da sam ja ipak na pravom putu, ali ja ne tražim milost za sebe, recimo osobno i ja ne bi nikad nikog tužio da mene netko uvrijedi, ja osobno ne...

...ja bi ga recimo sreo u gradu pa bi ga pljunio, to bi napravio, ili bi se potukao, ali ne bi ga tužio, ne bi od suda tražio milost, to je glupo..našao bi način da mu uzvratim istom mjerom, da mu bude žao do kraja života što mi je to napravio, ali tražit sad milost od suda, to je besmisleno..od neke treće strane, to ne bi nikad radio, ni u čemu, ako je ikako moguće, eto..

Kad smo već sad kod tog, kod zakona, znači, gdje je Vama ta granica između slobode govora i govora mržnje? Treba li ograničiti slobodu izražavanja i ako da, kako?

Ne, ne, ja sam protiv svih zabrana, ali čovjek mora imat savjest..evo ja govorim ovim mojima, ja sam jedan...sad vam to mogu reć, to nema veze s mojom karikaturom, ali mogu vam reć, evo ja sam recimo po svim, kad bi mene netko opisao, ja sam nacionalist, hrvatski..i ja se tog uopće ne stidim, dapače, zašto ne? Ne vidim ništa loše u tom..Amerikancima je normalno da su, njima je cijeli film nacionalistički i zašto ne bi ja bio Hrvat? Ja sam se rodio kao Hrvat, to nije neka činjenica s kojom se treba sad jako ponosit, ali je činjenica koja meni dosta znači, ja živim u toj zemlji i ja tu zemlju volim, ja bi za nju dao i život, recimo, zašto ne..ali, recimo ja ne bi nikad javno rekao *za dom spremni*, na primjer...ne zato što se ja bojim, znam sve o tom Jasenovcu, o tim manipulacijama....čujte ja sam išao u školu gdje smo mi učili da je 700 hiljada ljudi tamo ubijeno, gdje su nam govorili da je Hrvatska država bila san ustaša, prema tome svaka hrvatska želja za hrvatskom državom je ustaštvo, dakle ja sam to u školi učio, dakle ja sam užasno frustriran, ali neću reć za dom, zašto.. zato što ima puno ljudi koje to vrijeđa...i ja jednostavno poštujem njihovu molbu da ih ja ne vrijeđam, kao evo u ovom slučaju koji se dogodio, vi ste pametna cura, pa sigurno to pratite, ova Sarajevska deklaracija o jeziku..znate li tome šta su..

Znam...

....se sastali tamo i rade kao neki zajednički jezik..to je nešto...katastrofalno, to je grozno, to je nedopustivo, oni mogu što hoće, mislim i nema uopće sumnje da su ti jezici slični, ako ne i isti, to je komično, ali oni da imaju malo obraza to ne bi radili, zašto..da išta znaju o hrvatskoj povijesti, onda bi znali kolko je nama Hrvatima važno ime jezika i da tu nije bitna logika, da se u 18. stoljeću u Hrvatskom saboru govorio latinski jer nisu htjeli govorit njemački, i mi smo ih nekoliko puta od Novosadskog onog, prije 50 godina sporazuma do danas, zamolili nemojte dirat u jezik, nama je to važno..svakom narodu je nešto važno, onome ono, onome ono, onome jodlanje, onome pivo jebiga, nama je važan jezik – ne, oni to rade...to se ne smi.., oni to smiju radit, ali kao ljudi to ne smiju radit. Evo, o tome vam govorim, ne možete vi taksativno ništa zabranit, i Ustavni sud, kao i u pogledu abortusa, to je jedna mala digresija, sad sam imao neopisiv uspjeh sa ovim svojim filmom, možda ste to čuli..

Jesam.

Zašto su došli vlakom, to iz cijelog svijeta imam na to, ovaj...odgovore, nevjerojatno kako, koji...evo i sutra putujem u Stuttgart zbog toga, nevjerojatno nešto koji uspjeh je taj moj film koji sam napravio o abortusu, zašto..zato što sam unutra unio neke principe, ja nisam govori da li, kad počinje život, da li je abortus, ovaj, zločin i tako dalje, ali sam govorio o nekim svojim principima i ja sam protiv zabrane abortusa jer on ništa ne donosi, šta imamo ako zabranimo a on će se opet sutra radit, dakle ajmo razgovarat, ajmo ga smanjit, ajmo ga suzbit kao oblik kontracepcije i već smo puno napravili..tako je i u karikaturi, tako je u svemu..ja sam protiv zabrana, ali sam za apeliranje ljudi na njihovu intelektualnu savjest, to znači sad mi dvoje sad tu sjedimo, ja sam stariji i ovo i ono, ja vas mogu proilit s ovom čašom, jel mogu...ja to ne radim, pa ne radim valjda zato zbog toga što će doć policija, jel tako, ja se nadam da to ne radim zbog toga..zbog straha od represije, nego radim zato što je to glupo i šta je to besmisleno i zato što smo valjda u našoj ljudskoj povijesti i iskustvu došli do toga da je to besmisleno...to rade djeca i nezreni, nezreli ljudi i mislim da bi svaki čovjek tako trebao sebe dovest do neke situacije gdje će stvorit neke svoje vlastite principe koji su onda konkretni principi u onome čime se on bavi, evo to je odgovor na moje pitanje, dakle ne, ja sam potpuno protiv bilo kakvih zabrana zato što je to nemoguće jer onda ulazite u odabire, onda ulazite u ekskluzivu, ovo hoću, ono neću, onda ćemo trgovat, mi vama za dom spremni a vi nama trg maršala Tita, to je nedostojno ljudi, po mom mišljenju..eto, ne znam jesam vam odgovorio...

Jeste...i više nego...

Ee, i ja isto mislim da volim puno pričat..to ste primjetili..

To je dobro za intervju! Dobro, kad pričamo sad o tim zabranama i o tome vezano za karikaturu, kako biste komentirali ovu pojavu nasilja kao reakciju na ove objave spornih karikatura u slučajevima Charlie Hebdoa i...

Eeee, to je moje omiljeno pitanje, to su me pitali strašno puno i puno o tome znam..e sad, ako imate za to vremena, pokušat ću bit kratak jer to zbilja dobro poznam, tu situaciju, dapače, poznam nekoliko ljudi tamo u toj redakciji..ali djelomično sam vam i na to odgovorio, na koncu tamo je poginuo jedan moj isto uzor, Wolinski, Wolinski karikaturist, bio je jedan od mojih velikih uzora dok sam bio student, to sam zaboravio reć, dobro da ste me podsjetili.. ovako ću vam reć, ali ne bi htio biti proturječan, a ne bi htio da ispadne da izbjegavam odgovor, ali moram bit istinit. Ja sam zapravo bio protiv uređivačke politike *Charlie Hebdoa*.

E sad, ali sam naravno zgrožen s time što im se dogodilo...mogu li te dvije stvari stajat zajedno, ja mislim da mogu. Kad sam ja počeo relativizirat, nisam ja počeo relativizirat, nego sam, kad sam na kraju tog groznog zločina koji se dogodio u Parizu, rekao, stavio zarez pa rekao ali, svi su me počeli napadati i nisu mi to htjeli objavljivati, čak i Vijenac mi je odbio objaviti, makar sam ja ekspert u tom i poznam možda najbolje u Hrvatskoj tu situaciju *Charlie Hebdo*, nisu mi htjeli objaviti, jer su se bojali da se to ne shvati kao određena relativizacija tog zločina, međutim ja vam moram reći da ja nisam bio zadovoljan s uređivačkom politikom, zato što je ona bila selektivna, to je slučaj kao Feral Tribunea, ako znate tu novinu? Ja sam jedan od osnivača te novine, ja sam crtao prve karikature zajedno sa Ivančićem i tim dečkima još dok su bili u nedjeljnoj Dalmaciji, ja sam se poslije od njih rastao, zašto..zato što su oni u svom impressumu napisali, sigurno ste to čitali, kako su oni anarhisti, bogumili ovo ono..a da bi onda jedan dečko koji je napisao u jednoj humoreski maloju u Feralu, kojemu nisu kontrolirali, napisao da Vesna Pusić ima malo preveliku guzicu, dobio otkaz i ostao dečko na cesti...dakle, selektivna, to je to što oni svoju ideologiju sakrivaju iza humora, to je radio i *Charlie Hebdo*. Nažalost, moram vam reći da je *Charlie Hebdo* u velikoj mjeri u svojoj uređivačkoj politici, politici imao antikatolički i antimuslimanski stav i to je nedopustivo, ali ja neću reći i dobro i onda su zaslužili to što im se dogodilo, to ne mogu reći...e, ali ja vam nastojim reći i jedno i drugo, a da to nije proturječno, eto, to vam je moj stav, nadam se da ste me shvatili i dapače, mislim da sam pošten kad to kažem. Sad su svi pametni, to je nedopustivo, nije nedopustivo, oni su mnogo zla napravili, *Charlie Hebdo*, iskreno vam kažem..neću reći zašto oni to rade, sve ja to znam, jer to bi sad bilo malo..neobjašnjivo za vaš uzrast...jedan put ćemo to *off the record* ako budete htjeli, sve ću vam to lijepo potanko opisati, ali čovjek je nesavršen i ne smije ni u čemu, ni u nasilju ni u moralu, pokušavati biti Bog, i težiti savršenstvu..e, to je problem, onda ljudi samo gledaju sebe, i onda sad te iz *Charlie Hebdo* proglašavaju ovaj...borcima za slobodu, to nije točno, drugo, nitko ne piše što se poslije dogodilo, ja znam što se poslije dogodilo u *Charlie Hebdou*..znate vi šta se sad događa? Oni su se svi međusobno, svi su na sudu...jer je *Charlie Hebdo* u enormnoj lovi, oni su zaradili preko 50 milijuna dolara, nakon tog ubojstva, grozno, jel..jer su im iz cijelog svijeta ljudi slali pomoć i počeo se užasno prodavati *Charlie Hebdo* iz simpatija prema njima i sad je to postala makljaža za lovu, o tome nitko sad ne govori..vidite..al dobro..dakle, pamet u glavu..ja sam vam rekao, ja nisam revolucionar zato jer nisam Bog, ja sam jedan običan čovjek koji ima neke dobre talente, koje mi je Bog dao, da preživim ovaj život na jedan relativno human način, za sebe i za svoju okolinu i ne tražim ni od sebe čuda, eto..mislim da je to sasvim ok..često ljudi sebe mistificiraju, svi..a to je pogreška...

...ja da dobijem sve nagrade ovog svijeta, u crtanom filmu ja sam skoro Oscara dobio, malo sam blizu bio, ja nikad neću reć da sam ja najbolji na svijetu i ne znam šta, mislim..ima ljudi koji su bolji od mene, puno, samo nisu, nemaju neke druge kvalitete koje, recimo ja često puta pričam kako se u svom životu i pogotovo sad što sam profesor, sreo neizmjereno puno talentiranijih ljudi od mene, čak i u karikaturi, koji nisu uspjeli...zato jer nisu imali ove principe kao ja, oni su se..ili nisu bili radišni, vi morate svaki dan nacrtat karikaturu, al to vam..oćete da vam ipak to pitanje ovaj, imputiram..jer ćete me možda pitat, pa da ne zaboravim...često puta ljudi pitaju, često pitaju, kako ti svaki dan crtaš karikaturu..vjerujte mi da nijednu jedinu karikaturu u životu, pogotovo sad i pogotovo otkad radim svaki dan, ne radim na principu inspiracije. Ja nemam nijednu karikaturu unaprijed, evo sad mi recimo padne jedna obična karikatura na pamet, sad bi neki išao zapisat, šteta da se izgubi jer ti treba sutra, jebiga...ne. Ja nikad ne zapisujem ništa. Nego sjedam za prazni papir, evo ovako, za prazni papir, nacrtam veličinu karikature i sebi zadajem zadatak evo Joško izbori ili bilo šta neki zadatak, turizam, što hoću, i rješavam ga alatima koje sam ja razvio kao svoj intelektualni arsenal, na taj način, rješavam to..kao u šahu, šta vi igrate šah, imate otvaranje, ne znam jeste ikad igrali šah..

Pa, jesam..

To je savršena igra, ali ima užasno jednostavna pravila, ali je uvijek bila kombinacija i vi ne možete unaprijed predodredit ovaj, partiju...jer igra i ovaj drugi, tako vam je s karikaturom, nema inspiracije, to je jedan zadatak i to je jedna od ključnih stvari koje i mojim studentima govorim, to ću vam negdje ovaj zatvorit...jedna od najvažnijih stvari koju im govorim svih pet godina što studiraju, da se do vrhunskog kreativnog rezultata može doći samo racionalnim postupkom, to i vi zapamtite. To izgleda proturječno, mnogi studenti misle da je racionalnost atak na kreativnost. To je greška. Ti svoju kreativnost moraš racionalno upotrijebit, kao alat, ne ju mistificirat...i onda ljudi mistificiraju svoju kreativnost i čekaju bingo, ja vidim svoje studente, ono četiri mjeseca se misli o čemu da radi diplomski rad, i ne može ništa domislit...sjedi, radi...nacrtaj 50 crteža, muči se..to je teško, nije to jednostavno, ali se ti onda s vremenom istreniraš ko što u svakoj djelatnosti imate trening, na koncu konca čovjek, i crtanje je trening i ovo i ono, treba se pomalo i modernizirat, ić u skladu sa tehnikom, i sam se pomalo mijenjat, učit, gledat i tako dalje, jel...to je jedna tehnologija, to nije ispiracija, ni umjetnost nije, ljudi često uzimaju Van Gogha pa kažu kako je on crtao po vjetru, po kiši i kako je bio lud, to uopće nije točno. On je bio otkaćen čovjek, on je bio genij, apsolutno.

I on je sebe dovodio u jednu određenu vibraciju kad je stvarao svoja djela šta mi svi to radimo, kao šta netko na rock koncertu, sebe mora, ne može doći ono krepan kao sad rock koncert od tri ure, to je nezamislivo, normalno da malo uzme kokaina i ne znam čega, to je logično, to je logično za taj posao, dapače...ali to nije nikakva inspiracija, to je tehnologija. Dakle, Van Gogh je bio vrlo racionalan, ne bi on nacrtao toliko i toliko dobrih slika da je on bio lud, to nema nikakve veze. Dakle, racionalni postupak, usudio bi se reći kao i svaki drugi posao...vjerujte mi, ja strašno cijenim ljude koji su specijalizirani u bilo čemu, evo jučer sam bio sa svojim autom kod servisera, ja sam oduševljen..

Konobar: hoćete jastučić?

Pa može, da ne dobijem upalu jajnika, a ona upalu prostate. Ovaj, dakle...ja cijenim svačiji posao, kad netko nešto zna, kad je profesionalac u bilo čemu, tako sam i ja profesionalac u tome, nemo tu ničeg misterioznog, a davno sam ja izbio iz glave možda jedan udjel, to je ta moja televizijska era, takozvane nekakve popularnosti, to vjerujte mi apsolutno ništa ne znači. Kad sam bio recimo mlad živio sam promiskuitetno, svašta...do 34. godine sam baš ono, svugdje me bilo, po cijelom svijetu...bio sam u Japanu pet puta, Ameriku znam kao Hrvatsku, promijenio sam milijarde cura, zaljubljavao se, svašta...ali zapravo, u biti, nikad ta takozvana popularnost nije ništa meni donijela, to je totalno besmisleno, to rade emotivni invalidi, to znači oni koji svoj život hoće zamijeniti sa nekom, surogatom istinskog života. Pravi život je ovo, naš razgovor, to je život. Sad kad se mi rastanemo, gotovo je... šta sam ja ostavio dojam, ostavio, šta ste vi čuli, čuli, šta se napisali, napisali...ništa vi nemate od tog nekog fluida od kojeg očekujete, tako da je sve svoje karikature uništavam. Ja nemam, ne da nemam ni 10 ni 20, tisuće i tisuće, sto tisuća karikatura, ja nemam, za razliku recimo od Puntarića koji sve svoje karikature, radi zbirke, knjige...ja nemam ni jednu jedinu. Meni da sad netko kaže da napravim izložbu od tri karikature, ja to ne mogu jer ja uništavam karikature kao što uništavam svoje fotografije i sve što je bilo, mene povijest ne zanima uopće...jeste vi vidjeli u novinama osmrtnice katkada? Evo recimo čovjek jučer umro, imate njegovu osmrtnicu i imate sliku u osmrtnici, uvijek je slika njega staroga...a zašto nikad ne stavlja sliku u osmrtnicu kad je bio mali? Ja ću vam reći zašto...znate zašto...zato što je taj već umro, taj je već umro. I pogledajte vi sliku kad ste bili curica mala, pa se zapitajte, šta ja zapravo imam s tom djevojčicom...ma ništa, ništa. To je fikcija, to je prošlost, to je umrlo.

Ja vidim moje karikature koje iziđu ujutro, meni dođe kurir do mene, donese Slobodnu Dalmaciju do pola 7, onda ja pogledam novinu, tu svoju karikaturu i već je navečer vidim u internet izdanju, ja mislim da ona realno živi do negdje pola 10, čak ne ni jedan dan, već u pol 10 počinje kao ono kad imate cvijet na suncu pa se počme već malo...venit i već u pola 10 se skvrči, ne možeš ga ni zalit više, gotov je, evo..gotovo, do podne je moja karikatura gotova, evo tako je i sve u životu, ne samo karikatura..to vi najbolje znate kao cura koja svakih 28 dana ima jednu ozbiljnu inventuru, jel..neuspješnu, neuspjeha, jednog ključnog u životu, tako da..to vam ne govorim iz seksističkih razloga, nego dobra je usporedba samo ste vi žene presuzdržane, pa ne volite se služiti takvim metaforama, to je odlično, odličan primjer..imate, ja ne znam dal vi znate da žena ima točno određen broj jajašca već u životu, već sa 4 godine se zna da imate, ne znam, 286 586 jaja, najviše ih imate u devetnaestoj godini...i onda počmu padat, sa 30 godina ih imate još recimo 246, u 47. ih imate još 23, u 52. imate još 14 i gotovo, nema više! Evo tako vam je i sa svime u životu, jel dakle...život prolazi, ali to mene na neki način veseli, jel, to kao biljke, jel, kao sve u životu...ne znam zašto sam otišao u tu digresiju, vi ćete već nešto izvući iz toga...

Budem. Evo još par pitanja...mislite li da je današnjeg čovjeka teško nasmijati?

Je. Vidim po mojim studentima. Mi smo generacija, možda je uvijek tako bilo, ali čini mi se da se ljudi nedovoljno smiju, dobro ne mislim da se treba sad cerekat ko idiot na sve, ali malo opuštanaj dobro bi nam došlo. Ne samo to, nego sam primjetio kako ljudi nemaju osjećaj za humor, recimo ja sam nedavno bio na jednom pregledu kod doktora i ovaj...na jednom dosta teškom pregledu, zove se kolonoskopija, to ljudi mistificiraju, to nije tako teško, ali uglavnom ipak vam zavlače neku žicu u guzicu i sad sutradan sam trebao dobit jednu injekciju u guzicu od sestre, i sad ona meni da tu injekciju i kaže gospon Marušić, hoćete da vam stavim flaster na to di sam vam dala injekciju? Ja kažem ne, nego mi stavite flaster na guzicu da mi ne bi doktor više radio kolonoskopiju, jel da da je dobar štos? A ona napravila ono facu...kao pogledaj ovoga prostaka kako sad ima, što se šali sad..evo vidite, dao sam vam jedan primjer kako ljudi nemaju taj...taj, potrebu za stand up komediju, kako se zove, što ja najviše volim, ne pričanje viceva, nego ono da čovjeka nasmiješ, da ga razvedriš, da mu daš nešto pozitivno, svakog časa, ne samo kroz karikaturu, ja sam takav čovjek, ja bi bio idealna recimo dvorska luda i ja često svoju profesiju političkog karikaturista vidim kao profesiju dvorske lude, čovjeka koji na silu nasmijava ljude i svi govore da je on idiot, on je zapravo najpametniji...

... on je smio, ja ne znam dal vi znate, dvorska luda je smio kralju reć šta nitko nije smio, niti njegov sekretar prvi niti žena..on mu je smio u lice reć, dapaće, on ga je nukao na to, kao on se zajebavao, a mislim zašto se onda ne bi općenito zajebavali..ali ako je čovjek dobronamjieran, naravno...mislim da ljudi, ne znam zašto, mislim možemo sad socijalno, sociološki to analizirat, ali ljudi se nedovoljno smiju, nedovoljno su vedri, nedovoljno su optimistični i općenito nedovoljno misle pozitivno, što je šteta jer ovaj život je ionako za drek, mislim malo je lijepih stvari u životu, onda ga još ti sam otežavaj, mislim, ja i nekog čovjeka koji je loše volje, koji stalno nešto kenja, koji stalno misli negativno ga ja pitam pa koga vruga si se uopće diza jutros, lijepo metak u čelo i pa-pa, riješili smo stvar, koga vruga uopće izlaziš van i truješ ovaj prostor...istina, ljudi se nedovoljno smiju.

Dobro...i evo zadnje pitanje, kako biste ocijenili stanje karikature danas u Hrvatskoj i u svijetu i kakvu joj budućnost predviđate?

Svugdje je već kriza, to je glupa riječ, ali karikatura je ovisna, bar ovaj dio o kojem sam govorio kao novinarski medij, ovisna je o novinama. Novine doživljavaju jednu zastrašujuću transformaciju u elektronične medije, to znate i sami, e.. i karikatura tu nije preživjela izgleda, međutim..ja ću vam reć, nešto, ne zato da se pravim pametan nego to stvarno kužim i ja radim za novine, svaki dan, pisane novine makar ima i elektronsko izdanje moje karikature, kao i Puntarića i Titanika, ali ja ne mislim da ljudi koji kupe novine na kiosku pa ih otvaraju i čitaju...sve to ima i na internetu, zašto bi dali 8 kuna...ja ne mislim da ljudi nužno čitaju novine da bi se informirali više, i to nije više svrha novina...svrha novina je jedan ritual i to antistresni ritual, kao što je kava, kao što je lijepi razgovor, kao što imate čitav niz svakodnevnih malih sitnica koje zapravo život čine lijepim koliko je to moguće. Za mene je to čitanje novina, koliko god ja na preko interneta mogu vidjet sve informacije, ja jednostavno ujutro u pidžami volim uzet tu glupu novinu pa ju vrtit, nać stvar uvijek na istom mjestu, sport ovo ono i na taj način ja i svoju političku karikaturu gledam, kao jedan ritual čovjeka koji se boji života, šta će bit tog dana kad zaglupi novine, ga čeka ta, ta, ta, vučje...ovaj, leglo života, jel. Tako da, puno je meni ljudi reklo, nisam ja jedini, koji prvi pročitaju moju karikaturu u novinama, to je zanimljivo..ne zato da bi se informirali, nego da bi se smirili, evo..tako dakle politička karikatura, pa i novine, sve bi više trebale bit neka terapija, jel, ne nužno informacija. Mislim da se informacije sele na internet, ali će se tu stvorit jedna nova svakodnevnica, to je sigurno, da mi idemo potpuno u jedno informatičko doba gdje čovjek postaje informatička životinja, to je sigurno.

Možda će se stvoriti neki novi oblici karikature, možda će se stvoriti neki novi oblici ovaj, pričanja viceva, možda neće taj grafički oblik preživjeti, ali možda će zato ljudi raditi neke jednostavne animacije i to sam već vidio. Svi moji kolege u Americi gdje isto novine proživljavaju veliku krizu i karikaturisti, užasno je opao broj karikaturista u Americi, jel..oni, zanimljivo je da rade male animacije svojih karikatura, recimo ovaj Kevin Kallaugher, on, sve njegove karikature doživljavaju sad animaciju, jel...rađa se jedan novi medij pa preko, možda preko mobitela, možda ćete vi na mobitel ujutro vidjeti moju karikaturu, ali ćete možda čuti moj glas, mi ne znamo kud to nosi, ide, ali u svakom slučaju ovog časa je jedan kaos i jedno traženje...evo to vam je to.

TRANSKRIPT 3

Datum: 5.5.2017.

Mjesto: Zagreb

Fonetski zapis: 45:20

Ispitanik: Srećko Puntarić

Evo krenut ćemo od Vašeg početka karijere kao karikaturista, možete li zapravo reći što Vas je privuklo tom poslu i kada je to bilo?

Dakle ja sam prvu karikaturu objavio 1975. u Kerempuhu, humoristički list Kerempuh je tada bio...privukao me taj list koji je, koji je, imao taj jedan, moderan humor u to vrijeme i nekako nas mlade autore koji smo dotad imali problema gdje početi objavljivati, to je bila prilika da se tamo negdje počnemo prikazivati i ja sam imao tu startnu sreću da sam imao sebi sklonu redakciju koja je moju vrstu humora prepoznala kao nešto novo, nešto inovativno tako da sam ja tamo počeo i ovaj, kad sam krenuo, mene je zaista krenulo, objavljivao sam tamo i stripove i nekoliko stranica su mi stavili, tako da me to jako ponijelo, znači na samom startu ja sam imao ono, niski start, brzi, brzi, i tu sam zagrizao za karikaturu tako da jednostavno ono, nisam ništa drugo radio, eto to me jako ponijelo, tak udarni jedan početak, evo..a karikatura, preko nje možete reći sve danas, ona je..ja sam htio možda biti svašta, i slikar, i neka druga vrsta umjetnosti, ali međutim, karikatura mi je nekako najslobodnija bila i ovaj, onda mi je to, ovaj, dalo veliki prostor da se izražavam na ovaj način, znači ja sam reducirao crtež tako da sam se više posvetio dakle idejnosti jednoj, nisam išao u detaljističke nekakve, nekakve...neko crtanje, nego sam više, ovaj, išao više na ovako, poruku, na, na redukciju, ali onda sam mogao više toga raditi, dakle to je nekakav moj odgovor, u samom stilu...

Dobro, a kad pričamo o tom crtačkom stilu, koliko Vam je trebalo zapravo da ga razvijete i koji su bili neki Vaši možda uzori?

Pa, umm...mi smo to, mi smo počeli u doba, kad govorim mi onda ono, moja generacija, negdje možda i Marušić je tu isto, tada je bio Zagreb film nekako najjači i dosta se tih nekoliko autora iz Zagreb filma, čije smo crtiće mi gledali tada na, na televiziji i na tim, festivalima filmova, su nekako nas, barem mene su, odveli u nekako taj, jednostavniji crtež.

To su recimo Nedeljko Dragić, pa onda Borivoj Dovniković, pa onda Zlatko Grgić, već pokojni, pa onda isto ovaj, Vukotić sa onim svojim Suroгатom, jel, to je bilo vrijeme reduciranog crteža, a upravo su oni takvu animaciju razvijali, tako da je to bilo nekako tada popularno, a meni je to i pasalo, da ne moram nešto detaljistički radit, znači to sma odabrao a nekako moj najbliži suradnik u Kerempuhu i nekako prijatelj, jako dobar, Mladen Bašić, on mi je bio od domaćih autora najbliži po tom humoru i nekakvoj, po tom crtežu tako da sam ja negdje tu se naslanjao na početku na te neke...a tek sam kasnije ja upoznao neke vanjske autore i vanjske crtače tako da uglavnom, evo, to bi bilo to.

Dobro, a kad ste započeli crtati, što ste njome htjeli postići tada?

Ja sam se htio samo dobro zezati i praktički reći nešto što se nije moglo na drugi način, ovaj, ja sam ono bio potpuno slobodan i u ono vrijeme koje nije bilo baš slobodno, dakle nije se moglo, neke stvari se nisu mogle govorit, ovaj, ali mi smo preko karikature to izvrđavali, zaobilazili, u toj mladenačkoj zanesenosti, ovaj...mogao sam raditi svašta, ali kasnije kako sam sazrijevao, onda sam više krenuo u političku karikaturu, ovaj..a evo u početku bavio sam se i sportskom karikaturom i nekim drugim temama koje su me ono, ko mladića...politiku sam, često sam politiku dakle spominjao, već prva karikatura je bila na neki način politička, koja govori o grupiranju, nekako taj odjek hrvatskog proljeća koji je tad bio, kad je milicija ljude rastjerala po Trgu republike tadašnje, nacrtao sam karikaturu *ne, ne gripiši se*, dakle vladala je gripa i ovaj, onda, onda, a nekoliko godina prije toga su ove rastjerali, milicija rastjerala ljude i govorila im *ne grupiši se*, znači ne grupiši se, ja sam napisao nekakve tipove, nacrtao sam neke tipove kojima curi nos i dolazi im milicajac i kaže ne gripiši se, dakle ono kao...jedna, jedna asocijacija, aluzija na to. Evo sad recimo kad govorim nekome onda kad tu karikaturu izlažem onda moram dati objašnjenje ispod da se radi čisto, da se ne izvadi iz konteksta vremena, ali to je recimo neka prva moja politička karikatura.

Dobro, a mislite li da karikatura može mijenjati društvo i treba li zapravo, što je njezina svrha?

Pa, karikatura je...umm...traženje istine na duhovit način, po meni je to, jedna definicija, znači pokušati na duhovit način, meni je duhovitost nekako prvi zadatak, ja to, težim tome i želim kolko mogu i kolki mi je evo...Božji dar, kolko mi dođe inspiracija, ali nekako pokušavam da to bude smiješno, dakle smijehom razbijem sve te tabue, te sve mrakove koji se obavijaju nad društvo i onda preko smijeha koji, koji raspršuje sve to skupa, i zloću i sve to skupa, jednostavno pokažem neko drugo lice, nešto drugo, ovaj...

...sad, koliko to utječe na ljude, dakle utječe sigurno pojedinačno i mislim da može dosta utjecati na one ljude koji imaju svijest, koji imaju razum, koji imaju savjest, dakle da ta karikatura može potaknuti jedan drugi smjer razmišljanja, možda, to se ne zna, to mi ne možemo znati, da li je neki političar u nekom trenu vidio nešto što mu je možda malo trebalo da je promijenio zbog ovakvog komentara svoj pogled na svijet, pa je donio drukčiju odluku, to je teško reći, ali sigurno za one koji znaju promišljati i za one koji, koji to vole i koji se ne boje humora, da je karikatura jedno, jedno izuzetno sredstvo i jako oružje, ali eto, za ipak one koji, koji, znaju misliti.

Dobro, a kad pričamo o Vašim karikaturama, biste li rekli da se koristite stereotipima i ako da, kojima i zašto?

Pa ne znam, nisam ja to, o tome ne razmišljam, meni je to jednostavno kako mi naiđe, kako mi naiđe inspiracija, ja se na to ne, ne osvrćem previše, na nekakve takve teze i to...možda postoji tu jedna promjena, dakle mi karikaturisti koristimo simboliku jednu, kako smo odrastali u nekakvom klasičnom obrazovanju, onda, onda, onda možda koristimo i simbole iz klasične kulture, grčko-rimske jel, umm.. i onda postaje problem s vremenom kako, kako ovaj, nailaze nove generacije koje možda ne razumiju, onda dolazite do mogućnosti da se vaše karikature, da nisu razumljive zbog tih simbola za koje mislite da svi znaju za njih, a ustvari neke nove generacije su ih možda prekočile, možda u samom obrazovanju osnovnom, nažalost, ili jednostavno ih to ne interesira, dakle, da, reći ću primjer, mislim ono...mislim, mi karikaturisti smo dosta na primjer crtali karikature sa Trojanskim konjem, recimo i to je sad nešto na primjer što uzimate zdravo za gotovo, da je to vrlo jasno, što je Trojanski konj i da se desi da netko ne zna što je Trojanski konj i koju on ima poruku, da kažem, ono, poruka izdaje, poruka nekog skrivanja i tako dalje, ovaj, onda, onda, pada u vodu, dakle, to je isto tako drugi neki, neki Sizif koji gura kamen, mi smo puno oko toga, znači, tu bazirate da to da je čitatelj upoznat o čemu se radi i onda radite neke varijacije na Siziđu recimo, jel..i sad ak ovaj ne zna što je Sizif, a sve je veća mogućnost da ne zna, onda opet badava tako da umm..to je, to je ova opća karikatura, da kažem, opća, opća svjetska gdje sam na primjer zovemo izložbena karikatura koja, koja, ovaj, inače...prepoznatljiva na svim meridijanima svjetskima i kad šalžete na te festivale karikatura onda je to bez riječi, znači onda morate simbolikom, tom likovnom, objasniti svoju filozofiju, svoj stav i bit pritom duhovit, pretpostavljam, jel...umm...a druga je ova, ova vrsta karikatura, ova novinska, dnevna, naša svakodnevna, dakle ova društveno-politička, ondje se upotrebljava tekst, ondje se sa oblačićima najčešće, s oblačićima se pojašnjava o čemu se radi, tu je, tu je jedan čisto drugi pristup, evo, to su samo nekakva dva smjera u karikaturi...

...pa evo ja se snalazim, ali ne razmišljajući puno, jednostavno mi je nekako prva vodilja da budem jasan, znači to je, jer karikatura je komunikacija, prvenstveno komunikacija, koja, ako zaštekta u smislu da ste vi nejasni onda je neuspjela, a onda iza toga je da bude duhovita, to je nešto, nekakve dvije pretpostavke koje bi morala karikatura imati, znači jasnoća, u smislu komunikacije, da je jasna, da je shvatljiva za ovu drugu stranu jer za njih radimo, za čitatelje, ne za sebe, a drugo da je duhovita jer preko duhovitosti te se rasprši to...iako satira često, često zna biti neduhovita, ono, ja onda uopće u to ne ulazim, to je za mene konstatacija, sad nacrtat nekakve ono tipove koji su napravili nekakvu katastrofu i sad, to je za mene čista, čista ilustracija tako da ako ja tu ne dodam neko zrnce humora i nečega, neke dobre vibre, onda to ni ne radim.

To je zapravo povezano i s mojim sljedećim pitanjem, karikatura uglavnom počiva na tom humoru, a mislite li da on može uvrijediti?

Pa, pa, ja imam iskustvo da vrlo malo uvrijedim, na osobno iskustvo moje, iako karikatura može uvrijediti, može i jako, jako veliko zlo napraviti, što je viđeno, ovaj i, nedavni primjeri, ovi svjetski, jel...

Možete mi i to prokomentirat, to je sljedeće pitanje..

A ovaj...ja praktički tražim mentalitet, znači ja se prvo ne obraćam oso...ne karikiram osobu imenom i prezimenom, da potpišem tko je to, na koga se to točno odnosi, nego tražim taj mentalitet, zašto se pojavilo to na ovim prostorima, zašto tipovi ljudi kao taj i onda čitatelji prepoznaju, dakle iz toga, to je jedna dvosmislena poruka koja ima slojevitost, znači ovaj...kod mene kaj se tiče te uvredljivosti, obično, obično ne zato što ja nikoga ne prozivam, nikoga ne prozivam jer je to za mene nekako, jedno, da velim...zato što to prođe, ako recimo govorimo o nekim političarima, da ja vama sada spomenem nekog političara iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća iz Jugoslavije, člana Centralnog komiteta koji je činio neke gluposti i ja...vi sad uopće ne znate o čemu se radi, ali ako vam taj mentalitet komunizma predočim preko toga, onda vam je jasno, to je to...e sad, karikatura na duži rok, praktički ne, ne, ne govori onom, ja nisam taj tip da ono, imenom i prezimenom to sad velim, ovaj Pero Perić je, je budala...to sad meni nije karikatura, to je čista konstatacija, al onda to, nit je duhovito, ne misleći opet uopće sad da to ne bi trebalo biti, ali ja nisam takav karikaturist, jednostavno, ja tražim mentalitet, zašto su se, zašto su se pojavile baš te devijacije u društvu, ovdje i sada.

Dobro, kad govorimo o tim uvredama, vidjeli smo ove nedavne slučajeve nasilja, pa kak biste komentirali tu pojavu nasilja na objave spornih karikatura u slučajevima Charlie Hebdo i...Muhameda i slično?

Um...ja sam to već dosta puta komentirao i pitali su me za to, dakle ja imam jednostavno objašnjenje, jednostavno objašnjenje mi je došlo kao vjerniku, dakle, treba slušati svoj tihi glas savjesti, svaki autor, svaki autor, pa i ne samo karikaturist, nego i pisac i svi javni djelatnici trebaju slušati svoj tihi glas savjesti i sad, jedan karikaturista koji se, koji uđe u nešto, onda on mora znati da jednostavno dal on to može ili ne mo, to je nešto što, to vi ispitujete tihi glas savjesti, ali druga stvar ako vam se taj tihi glas savjesti ne javlja ili ako ga vi tlačite, ako ga vi želite zaobići, onda se on neće javiti, on je vrlo jedna, jedna...tiha poruka da se nešto, da se nešto ne dira, dakle ne može postojati apsolutna sloboda izražavanja, nikako, jer apsolutne slobode nema, apsolutna sloboda bi značila da, da je onda svakom činiti sve, znači ja mogu činiti šta hoću, a onda možete i vi, znači ako ja vas udarim s čekićem po glavi, onda vi meni možete vratit, to je onda apsolutna sloboda i onda to vodi u, na konačnici u sukob, u katastrofu, tako da ti, ti, autori, to je bilo, to je jedna tragedija sve skupa, kažem, što se desilo, ali to su za mene anarhisti tamo koji su jednostavno izazivali nešto što, što se...oni su rekli da je to sloboda tiska ali, međutim, to ima svoje granice, dakle, oni, treba tu slušati svoj glas savjesti, to je po meni i ako to nekoga izuzetno smeta, ali baš izuzetno zato što je to toliko do toga da, da, da mu to dira u temelje njegove vjere i svega, onda to jednostavno je, je, je jedan čin...zla, da idete vi dalje čovjeka vrijeđat, to je kao recimo sad da, da vas izuzetno smeta sad tu nešto šta ja govorim, a ja nastavljam s tim jer vas želim satrat, to je generalno bila takva, dakle ono, ja vas želim satrat, onda je problem što zlo rađa zlo, zlo rađa zlo i to vam je jedan začarani krug iz kojega se ne može izaći, jel, i onda ovaj...ali po meni je to objašnjenje da zaista svatko snosi svoju odgovornost, svatko bi trebao slušati taj tihi glas, do kud može doći, bez obzira na temu, bez obzira na mjesto i vrijeme, to je jedan, jedan, za mene odgovor koji me zadovoljava.

A kad govorimo o tim granicama između slobode govora i govora mržnje, kako biste to ograničili i treba li ograničiti tu slobodu izražavanja, kako, zakonski ili ovo, prema savjesti svojoj, na koji način?

Pa mislim, isključivo prema savjesti jer savjest je sve, to je dakle, to je...nisu potrebne ni granice politike ni stranke ni ništa ako postoji savjest onda znaš koliko ti u nekom humoru možeš nešto reći i kritizirat i poželjno je da kritiziraš, a koliko to onda, ovaj, prelazi u zabadanje noža u leđa i ubijanje čovjeka, dakle, ili perom, ili, ili, ili puškom u krajnjoj liniji...

...dakle opet bi, opet bi išao na ovo da praktički, preko savjesti jednostavno se to treba, posložiti i mislim da nikakve granice druge ne bi trebalo, ali ako savjest za, ako savjest zakaže onda vam se to pretvara u agresiju te vrste i onda vam to rezultira s onim što je rezultiralo, dakle to je, to je, veliki je to problem, to je, to je krivo postavljanje teza, s jedne strane branite slobodu tiska, a s druge strane, s druge strane, dakle praktički s tom slobodom ubijate nekoga koji nije uopće kriv, dakle, znači to je jedan apsurd koji je moderan svijet, koji moderan svijet izokreće sustave i one, one prirodne zakone izokreće i onda od toga, od toga se desi da ovakvi, ovakvi, ovakvi ekscesi, ovakvi zločini a praktički je kriva sva ta liberalna, liberalna jedna teorija, da je sve dozvoljeno, da se sve može, znate i onda nema, nema, apsolutne slobode.

Dobro umm...što se tiče vašeg susreta sa cenzurom, jeste li se zapravo ikad s tim susreli i možete mi dati neki primjer ako jeste?

Dakle u ono doba kad, kad, ja sam karikaturista koji je i u komunizmu radio do 90-e nekako računamo da, da je bilo doba komunizma i onda jednostavno se nije..bile su tabu teme, jednostavno nema šanse da ste objavili nešto protiv Centralnog komiteta saveza komunista Hrvatske, protiv Tita, protiv partije dakle nema, nema šanse da ste to napisali i da ovaj...da ste dali naznaku da je to, da su to ti ljudi jer to ne bi nitko objavio ili ako bi objavio onda je postojao verbalni delikt, verbalni delikt je postojao i neki su i pisci i humoristi, ovaj, bili u zatvoru zbog toga...ja sam bio tada mladi autor i mi se jednostavno kao mladi autori nismo previše bavili time jer to je zamoran posao, dakle zamoran u smislu da vi nešto crtate, a nitko vam ne objavljuje, znate, onda kao mlad čovjek pokušas nać načina da to, da to, ovaj, pokažeš to na neki drugi način, da to nismo ono udri po Marxu ono, Marxa možeš, po tome možeš, ne, ali srp i čekić, to su bila dva simbola po kojima smo na poseban način mogli govoriti protiv Centralnog komiteta saveza komunista Jugoslavije, ali dalje od toga ne...i onda smo mi, onda smo se mi igrali s tim simbolima i od toga radili svakakve karikature i tu je negdje, ovaj, bio, bilo, bilo, kak bi se reklo, doseg jedan, do 90-e, do 89-e, do kad se počela demokracija javljat i kad je pao Berlinski zid na primjer, onda to je bilo vrijeme kad se to pustilo, dakle onda ste mogli, onda se počeo komunizam raspadati tu, onda sam ja, onda sam ja praktički postao politički karikaturista u onom smislu da sam mogao reći zaista ono, potpuno, i u Vjesniku sam tada bio i mi smo crtali recimo kako okrenuti Bana, o banu Jelačiću, kad se još o tome nije, negdje smo 6 mjeseci bili pred vremenom, ono, probijali smo ograde s karikaturom tada, jer više, više nam nitko nije mogao prikrpati verbalni delikt jer je to već bilo besmisleno tada, već su se prve stranke počele ono, negdje formirati, neke su još u ilegali bile, dakle...

...ali to je bil taj vjetar već demokracije dolazio i ovaj, karikatura je bila tada vrlo zahvalan medij koji, koja je mogla reći nešto što nije mogao nitko, ni pisanjem ni fotografijom, mogli ste nešto insinuirati, nešto izmisliti što je kasnije se vidlo da je točno, karikaturom možete svašta napraviti, ovaj, i vrlo brzo i vrlo, vrlo efikasno i onda...recimo tada kad je bio rat, onda se meni desilo da na primjer, ta cenzura koja...ja sam u ratu jako, jako crtao neke karikature koje su bile oštre, ali su te karikature jednostavno bile možda u nekim ladicama i onda se desilo, primjer to kaj ste rekli, moj dragi prijatelji urednik Krešimir Fijačko, on je bio glavni urednik Vjesnika i onda kak sam ja dao više karikatura nego što su oni trebali, ja nisam ni primjećivao da nekih nema jer su ih stavljali u ladice i onda je on napisao, onda je 93. izašao kalendar od 12 karikatura koje su bile, koje su bile kao zabranjene, nisu ih, nisu ih...i sad je on napisao krasan komentar, veli „ovo su karikature koje nismo objavili, ali one nisu zabranjene, one nisu zabranjene, nije to cenzura, nego veli mi nismo imali hrabrosti ih objaviti“, dakle on je to tako, on je to tako (smijeh), napisao na duhovit način i veli sad, ako, ako, ako Vjesnik izađe drugi puta, onda ok, ako ne, nikom ništa (smijeh)...to je on napisal, jednu duhovitu, znači to su bile karikature koje recimo danas, su čudne da onda, onog trena da nisu, nisu, recimo, nisu ih stavili, ali to je bilo takvo vrijeme i to je bilo ratno vrijeme i onda ovaj...je to, je to očito to tada, u dnevnom tisku, dakle, to je bilo jedan, jedan naboj i sad jednu karikaturu jednostavno možda tada...međutim to meni nije smetalo, ja to danas pokazujem kao nešto vrlo zgodno i stavljam to na izložbe kao jedan primjer, mojih 12 karikatura koje nisu tada izašle zato što nije bio trenutak, kak je rekao urednik, nisu bile zabranjene, ali veli mi nismo imali hrabrosti objaviti (smijeh).

Dobro, to je što se tiče cenzure i zabrane u sistemu u kojem se nije smjelo sve reć..kad se radi o autocenzuri, jeste li se ikad odlučili na nju i koliko često, možda neki primjer?

Pa, evo, evo opet, se vraćam na savjest, dakle, ja jednostavno to mislim o tome i jednostavno ovaj, odlučim...praktički meni vrlo, vrlo rijetko nešto ne bi izašlo umm, znači ja to, ja to promislil i onda iza toga stojim, ako se desi onda je to zbog toga što sam promašio temu, dakle nekad ja crtam o nekom turizmu i onda se desi da netko da ostavku, onda, onda moram reagirati kao dnevni karikaturist na to da moram promijeniti temu, znači nisam u toku, jel, al to je drugo pitanje...autocenzura u smislu onda da ja sad napadam onu tamo ženu koju ne znam uopće tko je, ne, i sad onda ono, velim e...međutim ja nemam takve pobude da ja ovaj, moram nju, moram njoj zadati smrtni udarac sa svojim perom, nego jednostavno ja tu tražim neku, neku, ovaj...aluziju da nešto kažem, opet ono što sam rekao, mentalitet, zašto je došlo do toga...i ovaj, ja to, jednostavno ovaj, obrađujem, znači, obrađujem karikaturu na jedan način koji će bit jasno prepoznatljiva a koja će imat humora...

...znači ta obrada karikature je takva da ona ima, da ona ima i umjetnički jedan...za mene je karikatura poezija, morate imat nešto poetsko u karikaturi, ako nemate poezije onda je to za mene, za mene je čista ono, sarkazam koji je ono, znate, ne mora uopće imat humora, a onda to za mene nije karikatura, ja sam dakle, ja sam u stvari humorist, eto, znači razgovarate sa humoristom povlaka karikaturistom, jel, znači dvostruka, dvojaka jedna funkcija je tu..ako nisam humorista onda ne bi želio biti ni karikaturist, dakle to je..ali ima karikaturista koji, koji se ne bave, misle da se ne treba baviti humorom, to je znate ono, kao ako je, ako ima ima, ako nema ne, a recimo ako ja nemam, odnosno barem mislim da ga nemam ili, ili, ili dajem sve od sebe da ga nekako ugradim, onda mi nije uspjelo, onda sam nesretan jer mi nije uspjelo, karikatura...tako autocenzura u smislu da sad, da nemam nekakve ovaj, da imam teme koje ne bi smio, ja nemam to, ali ja to obrađujem na način da to jednostavno, ovaj, kod mene prolazi, znači da to kod mene prolazi i da moj svjetonazor se tu pokaže i da stoji iza mene, ja sam se možda znao zaletavat kao mlađi u neke stvari, budući da sam ja objavio jako puno radova, teško mi je sad reći da li, ovaj, je toga nekad bilo, ali to vam je nekad bilo da je ono jednostavno to netko spremio i ono, nije to objavio, dakle to je, ovi primjeri koje sam vas dao, to je meni bilo smiješno poslije, sad je to i uredniku smiješno kak je tada bilo, ali znate, nije isto recimo kad padaju bombe po Hrvatskoj i onda vi nacrtate nešto što je, što je totalno kontra, odnosno što još bi doprinijelo nekakvom razdoru, kad gledate to tada i sada onda to nije isto, postoje vrlo ozbiljne situacije koje, koje su...tako da, opet velim, tu je stvar savjesti zbilja i autor koji ne upotrebljava svoju savjest, koji ne promisli, mislim, mislim da on srlja, da ne može dugoročno raditi...ja sam autor na duge staze, vi ne možete trčati maraton ako, ako nemate tehniku.

A biste li rekli da prilagođavate svoj crtež očekivanjima publike, znači ne ono, urednik, vlast i slično, nego što publika od vas očekuje?

Uf, pa...ja želim biti jasan publici, recimo, to je pod prvo, ja prilagođavam u tom smislu da želim biti jasan, znači ako sam nejasan, ako ja ne mogu napraviti nekakav, ajde sad, neću ja nikoga uvrijediti, ali ako sad neki umjetnik konceptualni koji tamo nešto napravi za sebe i sad ono, tko razumije, razumije, znate..a ovo ne, ovo je komunikacija, znači, budući da je komunikacija, onda morate biti, morate biti publici jasni, morate biti publici jasni i ja imam taj neki svoj taj naboj da nekoga nasmijem, znate...a da bi nekoga nasmijali, morate uzeti temu koju, koja njemu nešto znači, u dnevnoj aktualnoj...znači prilagođavam se publici u smislu da im dam temu koja im treba, ovaj, jer ako njih muči nešto drugo, a ja crtam nešto treće, onda i to prođe...

...ali ja imam recimo na Fejsbuku one brojače koji vam pokazuju, pa se recimo iznenadim koliko ljudi, nekima se sviđa nešto što ja nisam očekivao, znate, to je recimo dobar pokazatelj da recimo, na primjer, jedna karikatura evo dat ću vam primjer, koja je za mene ono, nije, nije baš nešto, ali je dobila jako puno tih lajkova, jel..znači trostruko više nego druge, a meni nije nešto, reći ću vam koja je..dakle kad je ovaj aerodrom otvoren, novi aerodrom na Plesu, onda, ovaj, sam ja crtao, oni su stalno isticali da, političari su isticali da milion putnika godišnje može primiti taj aerodrom, ovaj i onda ova dvojica koji gledaju taj aerodrom izdaleka su rekli da to je, da je taj podatak jako bitan jer mi možemo u vrlo kratkom roku se svi iseliti iz Hrvatske, vidite to je sad, dakle desilo se nešto da to ljude jako interesira, znači to je nešto što ljude muči, e to je sad, meni je čak ta povratna informacija jako bitna, povratna informacija je izuzetno bitna u karikaturi da vi vidite gdje vi plivate, znate..jer ipak, ipak, komunicirate s publikom, to je ovaj, širo, ši, široki medij u dnevnim novinama i u ovim, dakle druge je kad bi ja sad recimo radio za neki specijalizirani časopis koji ima nakladu od tisuću komada i koji je namijenjen za tisuću vrtlara ili nekih, nekih ljudi koji baš ono, neki strukovne, to je onda nešto drugo, međutim, ovo je za široke mase, znači za hrvatskog čitatelja i onda tu, morate se prilagoditi publici, ali ne sa stavom dakle da ja dajem stav koji, ja imam svoj stav uvijek, uvijek govorim iz svog stava i ja sam karikaturist proizašao iz naroda, to je isto ono, ja, ja, ja hodam, doživljavam ljude, ja sam pješak koji jednostavno puls, osjeća puls, znate ono..i onda dajem, pokušam dati ono šta ljude interesira, evo u tom smislu.

Aha, mm dobro. A mislite li da karikatura pripada u visoku ili u popularnu umjetnost? Je li joj mjesto u galerijama ili u novinama? Ili i jedno i drugo?

Da, evo to sam vam na početku rekao, mi karikaturisti to razdvajamo, znači izložbena karikatura i novinska, to su, to su dva osnovna smjera, znači ova izložbena, ona je filozofska, daje poruku, znači, obično je bez riječi, hvata to opće, da kažem, tu jedno opću, opću situaciju u svijetu svugdje, dakle svemirska jedna, da kažem tako, a ova je, ova je dnevna, društvena, svagdanja, dakle ova, ova ima veću umjetničku vrijednost, ova galerijska i meni je ta izuzetno, ja sam dobio nekih tridesetak nagrada na međunarodnim festivalima za, za tu vrstu karikature i kolege mi govore kad ćeš se vratiti opet u to, ali to vam je drugi kotačić, to je sasvim drugi kotačić..ovo kad hvatate ovu dnevnu, vi tu morate stalno biti aktualan i onda recimo kak mi se u toj dnevnoj upali taj, upali ta lampica da bi mogao nešto iskoristiti za nekakvu tu opću, opću poznatu, onda je upotrijebim za izložbu, ovaj...

...ali u principu ja idem ovim smjerom, dakle, ove aktualne i ta me, ta me zaokuplja najviše, ona je ipak na neki način, ovakva kakva je, je bliža novinarsko-filozofskim nekim, novinar povlaka filozof, pa onda i karikatu..i likovnjak, ali i u onim izložbenim, tu je dakle, jedna, jedna i likovnost, ali opet ideja, za mene je ideja na prvom mjestu, onda likovnost, znači, znači, ima umjetničku vrijednost, ja sam jako dobre rezultate s tim karikaturama i u vanjskim humorističkim časopisima, na primjer u Nebelspalteru, švicarski Nebelspalter, tamo sam živio nekih desetak godina, ili malo manje, ali onda se taj list postao isto politički list i sad švicarska politika mi je strana, nisam se htio dalje s time baviti, ali doba dok sam surađivao, to je bio jedan međunarodni list koji je, gdje ste mogli na duplerici objaviti karikaturu, kad karikatura izađe na duplerici ili na naslovnoj strani, to je predivno, sa tematikom koja je općeljudska, koja je ono, svemirka i koja..i urednici su bili takvi da su iz cijelog svijeta dobivali radove upravo te vrste, znate, bez riječi ili sa par riječi, tolko da se poruka razjasni, to je bila jedna divna suradnja, to je ta umjetnička karikatura kojom sam se ja vrlo rado bavio, međutim ova, ova tu koja je sada, novinska, dnevno-politička, ona traži svoje, svoje druge vrijednosti, svoje, znači vi morate ugraditi tu novinarsku komponentu dosta.

Dobro. A mislite li da je današnjeg čovjeka teško nasmijati?

Umm..pa mislim da u ovoj situaciji, u ovoj situaciji da. Ovisno opet koji, koji segment hvatate, gledajući, ja znam da je mene teško nasmijati, mene kao autora koji to žvače iz dana u dan, je teško nasmijati i onda kad se ja počnem smijati, onda, onda moja žena veli joj, onda trči da vidi šta je smiješno na televiziji na primjer, ono, tako da...ja imam svoje nekakve standarde za humor, mene narodni humor i onaj izvorni humor izuzetno, ovaj, veseli kad ga pronađem...današnji ljudi dosta, dosta vam pada kriterij toga, znate..jednostavno vam, ako se vi kulturno ne održavate negdje i ako, onda vam pada nekakav nivo za sve, pa onda vas, onda vas mogu i nekakvi štosevi tipa cajki nasmijati, a to je loše jer vi morate prvo preko nekakve opće kulture doći do nivoa da možete razmisliti o nekakvom finom filozofskom humoru. Mislim, mislim da možda nekako je taj nivo pao zato što je prevelika produkcija smeća, općemedijskog smeća i onda vam ljudi počnu preko tih sapunica i svega toga, im pada kriterij, to je generalno to i onda nemate jedan kulturološki pomak da netko drži na nivou to da se trudi, to možete samo kod reklama vidjeti, recimo, ja sam nekad radio i u Krašu kao propagandista, mi smo tada ugrađivali kulturološki nešto u pro, u reklamu da ona nema samo onu poruku prodaj, kupi, nego da ima nešto fino, da se tu osjeti nekakva umjetnost, nekakva kultura, e sad..to je primjer, čisto propagandni, a danas imate propagandni program milion koja su tolko ono, ovaj, totalno grubost, ja sam najbolji i kupi me i gotovo, točka.

Znači nitko se ne igra više tu ili se igra na jedan neukusan način ili dosta primitivno, dosta neduhovito po meni, znate, ja osjećam da je tu možda, jedan pad. Ne znam ovako među vama, vi ste meni poseban segment, studenti, koji me posebno interesirate jer mi je bilo posebno drago kad sam imao tu, dvije posebne izložbe, onda ja malo oslušujem vas, što vi mislite, i vidim da je bilo jako puno ljudi koji su gledali u to, znači to mi je bitan podatak, kako intelektualci mladi reagiraju danas, ovo govorim sad generalno, generalno da nekako te sapunice i to, jedno, jedno prostituiranje s kulturom i sa svim dovodi do sniženja nivoa koji je možda prije bio viši zbog, ili je bilo školovanje drukčije ili, ili, ili nije bila tolka ponuda, pa onda ovaj, onda ste možda, možda mogli nekako su mediji birali i finije stvari, al danas u toj ponudi i programa tiskovina i svega, to je, to je..jako puno smeća...tako da, ak se čovjek zakvači na to, onda se kontaminira, znate, onda je to problem...a humor je fina biljka, znate, humor je fina biljka koja traži zalijevanje, koja traži njegu i ovaj i onda ako to ne negujete, onda ona postaje gruba ko nekakav drač, šta ja znam, korov.

I evo, zadnje pitanje, umm, kako biste ocijenili stanje karikature danas u Hrvatskoj i u svijetu i kakvu joj možda budućnost predviđate?

Pa evo to smo jučer baš razgovarali na jednom otvorenju izložbe kak karikatura je prilagodljiva jako, ona je, nju se ne može zaobići, umm...trenutno je ima vrlo malo u tiskovinama zato što to je opet stvar urednika i, i nekako stav, sklonost prema humoru ili ne, um...karikatura dosta loše stoji sada u tiskovinama kod nas zato što, što ovde imate, imate vanjskog suradnika s kojim, pardon, morate imat posla, znači imate živo biće, ne možete uzet kataloški broj i metnut nutra tap, ko kad uzmete kad očete popunit neku rupu, uzmete katalošku karikaturu T-43 koja vam košta 35 dolara i paf, riješili ste svoj problem...ako zovete autore daj mi nacrtajte to, onda on nacрта nešto na svoju ruku, pa vi imate problema s tim, pa ono..evo sad opet umjetnik nešto svoje tu meni mulja, znači nisi siguran šta će ovaj napraviti umm, onda moraš ga platiti, moraš voditi o tome da si redovan prema njemu i onda ti je lakše da...to jest, ovaj izuzetak je moj list Večernji koji ima tu kolumnu već dugi niz godina, ali ovaj, mislim da su problem tjednici, tjednici su problem u hrvatskoj, tjednici kao njih ima, dnevnih listova ionako ima četiri do pet, a tjednika ima 50 do 70 i sad ni u jednom tjedniku ili, ili...ne vidite karikaturu kao stalnu neku rubriku, kao nekakav stalni komentar, znači to je nešto što je očito ili stava urednika, sklonost urednika ili, ili nekakva politika kuće, teško je sad reći..ja se s tim ne bavim, jednostavno, mene tu i tamo zovu, dakle, da nešto nacrtam za nekakav list koji izlazi periodički, jel, ja surađujem u Večernjem i u Glasu koncila, to su moje dvije rubrike, u Večernjem je Felix, u Glasu koncila Kako probuditi kršćanina, znači jedna ovako...

...jedno retoričko pitanje (smijeh), koje po meni je dosta bitno, vrlo bitno, ak ne i najbitnije, ovaj..ali opet to je drugi profil čitatelja koji uopće dođe do Glasa koncila, je sasvim drugi...povremeno idem u neke časopise koji ovako zovu al to je povremena suradnja, znači, ovaj, umm...što se tiče s, to je na hrvatskoj, da kažem, medijskoj sceni, e a sad pojavljuje se na tim portalima, dakle karikatura je, ona je neuništiva, ak je ovi neće u novinama, onda se ona negdje izvrne i nađe put i onda na portalima imate..ja te portale ne pratim, znam da recimo moj prijatelj Stiv Cinik, on ima na svom portalu, ali on uglavnom radi te portretne, on baš ono, direktno hvata baš trenutak, dan na dan, danas je u Saboru, tri lika su bila najbitnija, onda on ta tri lika tamo stavi u nekakav odnos preko dijaloga, ovaj...problem je tih karikatura koje su preaktualne, koje su, dakle da se njih brzo zaboravlja, one su, vrlo brzo odlaze, ali ako ste, ak ste, morate bit aktualan, onda nema druge, znate, morate to pratit jer dio novine ste onda kad to pratite, a ak ste u tjednim novinama, onda već ono, ne morate baš, ak ste u mjesečnima, onda možete nešto ono...mislim da je situacija generalno za karikaturiste, budući da evo, nas ima 90 u društvu karikaturista zasada, a njih jedno, jedno pet ima priliku negdje objavljivat, nas tri, četiri smo u dnevnoj, još su dvojica, trojica u nekim tjednim ovaj, a ovi ostali šalju na festivale i tu i nagrade dobivaju al eto.. (zvoni telefon)

...a šta se tiče svijeta, mislim da je to ovisi od zemlje do zemlje, dakle to je, ne mogu baš reć, ne pratim to, ali mislim da je vani, da je ipak bolja situacija, ovisno gdje, nemam baš podatke o tome, ne pratim baš previše vanjsku štampu, ali mislim da ima više tih karikatura po novinama u smislu ilustracija, budući da, budući da, ovaj, vjerojatno su i veće mogućnosti honorara i tako, vani, ja sam surađivao, Kurir Internacional se zvao časopis francuski, budući da je to velika zemlja koja ima ono, i raznih časopisa, oni su isključivo se bave svijetom, dakle svjetskom politikom, onda su oni uzimali iz regija karikaturiste koji su znali najbolje reći o svojoj regiji i onda sam ja tamo znao surađivat, ili ovaj, u nekom, neki časopisi vani koji imaju tematske baš, onda, onda nekako...al tu se vidi i sklonost i crtežu dakle, dakle, karikatura je u suštini praktički crtež i onda ona, ako vi želite crtež, to je ipak onda umjetnički jedan izričaj, znači, niste ono tvrdi da idete isključivo tekst, fotografija, nego da vam netko nešto docrta, to je ipak hand-made, znači sklonost hand-madeu, to je jedan štrikeraj, jedan filigran fini koji onda ako to utkate, onda to govori i o vama kao uredniku, kao i cijeloj jednoj, znači to ipak bi trebala bit karikatura jedna poezija koja bi se ovako protkala kroz sve skupa, po mojem stavu, evo, pa sad, kak bude bude.

Dobro. Eto to je to od pitanja.

SAŽETAK

Analiza političke karikature u hrvatskim tiskovinama

Društvena i politička previranja posljednjih godina posebice su vezana uz različitosti i civilizacijske sukobe. Mediji su oni koji takva događanja prenose do ljudi i stvaraju određena mišljenja. Dio takve medijske proizvodnje čini i karikatura. Ovaj rad bavi se istraživanjem konteksta u kojem nastaju političke karikature u Hrvatskoj, kao i elementima koje ona koristi u izgradnji narativa. Metode korištene u ovom radu su analiza narativa izabranih hrvatskih karikatura te intervju s aktivnim hrvatskim karikaturistima. Istraživanje je donijelo rezultate koji govore da se hrvatska karikatura bavi temom politike, ali i drugim temama poput rodnih odnosa, služi se stereotipima, a postoji i (auto)cenzura. Također, prema mišljenju intervjuiranih karikaturista, karikatura pripada pravu na slobodu govora, ali ona ne bi trebala biti neograničena jer može i uvrijediti.

Ključne riječi: karikatura, politika, sloboda govora, govor mržnje, narativ, stereotipi, intervju

SUMMARY

Analysis of political caricature in Croatian press

Political and social turmoil in the last years is especially connected with differences and civilizational conflicts. The media are those who bring such events to people and create certain opinions. Caricature is also a part of this media production. This thesis deals with the exploration of the context in which Croatian political caricatures are created, as well as the elements used to build its narrative. Methods used in this thesis include narrative analysis of selected Croatian caricatures and interviews with active Croatian caricature authors. The research showed that Croatian caricature deals with politics but also with other matters like gender relations, it uses stereotypes, and there is (auto) censorship. Also, according to the interviewed caricature authors, caricature belongs to the right to freedom of speech, but it should not be unlimited because it can offend.

Key words: caricature, politics, freedom of speech, hate speech, narrative, stereotype, interview